

Liahona

Ko Hono Fakafehokotaki
e Ngaahi 'Ofefine 'o e
'Otuá ki Hono Mālohi
Lakanga Fakataula'eikí,
peesi 34

Ngaahi Fehu'i 'e 3 ke ke
Fehu'iloto 'i he Ngaahi
Taimi Faingata'a,
peesi 12

Ko e Fakatātā Kakato 'o
Ho'o Mo'uí, peesi 16

'OKU
'I HENI
'A E SIASÍ

Loma 'Itali

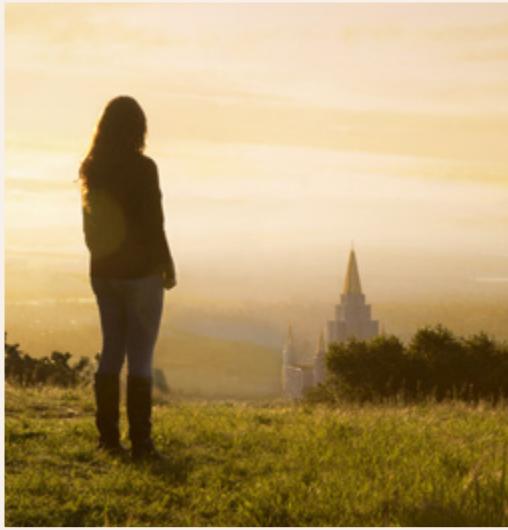
'I he taimi 'e fakatapui ai e Tempipale Rome Italy he 'aho 10-12 'o Mā'asi, 2019, 'e fiefia e Kāingalotu kotoa pē 'o e Siasí he funga 'o e māmaní, tautau-tefito ki he Kāingalotu i 'Italí. Ko e hā mo ha toe pale mahu'inga ange 'e lava ke ma'u 'e he "kolo ta'engatá" ka ko ha pale 'o e 'Eik?

'Oku tu'u e fuofua tempipale 'o 'Italí i he tafa'aki fakatokelau-hahake 'o Lomá. 'Oku hoko ia ko ha konga 'o e senitā fakalotu mo fakafonua 'a ia 'oku kau ki ai ha pale fakataha'anga (mo ha holo fakafonua mo ha ngaahi pale ki he konifelenisī), ko ha senitā takimamata, senitā hisitōlia fakafāmili, mo ha nofo'anga ma'a e kau pataloní, 'oku takatakai kotoa ai ha ngaahi ngoue.

Na'e kamata 'a e ngāue fakafaifekau i 'Italí he ta'u 1850, ka na'e ta'o'i 'ene fakalakalaká 'e ha ngāue fakafepaki ki he Siasí mo e ngaahi fie ma'u fakalao mamafá. Na'e faifai pea fakangofua e Siasí ke hoko atu 'enau ngāue fakafaifekaú 'i he 1964. 'I he 1993, na'e foaki 'e 'Itali ha ngofua fakalao ki he Siasí. 'I he 2012, na'e ma'u 'e he Siasí ha totonus ke hoko ko ha "hoa ngāue 'o e sitei," 'o fakangofua ai ke tau'atāina ange e Siasí hono fai ha ngaahi lelei lahi ange ko ha siasi mo ha kautaha fakasōsiale fakatou'osi.

- 'I he 'aho ní, kuo ofi ki ha Kāingalotu 'e toku 27,000 i 'Itali 'oku nau fakataha ki ha ngaahi ha'ofanga lotu 'e 101.
- Na'e pule'i 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni (1927-2018) e polokalama tanupou 'o e Tempipale Rome Italy i he 2010, 'a ia na'e kau foki ki ai mo e tokoni pule kolo 'o Lomá.
- 'Oku 'i ai ha ongo misiona 'e ua 'i 'Itali, ko e Misiona Italy Milan mo e Misiona Italy Rome.

Ko Hono Fakafehokotaki
e Ngaahi 'Ofefine 'o e
'Otuá ki Hono Mālohi
Lakanga Fakataula'eikí
Barbara Morgan Gardner

34

Ko Ho'o Fononga 'i he Mo'ui
Fakamatelié
'Eletā Dieter F. Uchtdorf

16

'Oku 'I ai ha Ngaahi Me'a Lahi Ke u Ako Fekau'aki mo e Lakanga Fakataula'eikí

Ihe'eku kei finemuí pea toki hoko ko ha faifekau kimui angé, 'oku ou manatu'i 'eku fifili pe na'e fekau'aki ha ngaahi potufolofola pau pea mo au 'i he'eku hoko ko ha fefiné, tautaufitio ki he ngaahi potufolofola ne 'uhinga ki he ngāue fakafaifekau mo e lakanga fakataula'eikí. 'I he taimí ni 'i hoku ngaahi uiu'i kehekehe he Siasí pea mo 'eku hoko ko ha faiako fakalotú, kuo fai mai 'e ha n'ihi ha ngaahi fehu'i tatau fekau'aki mo e founiga 'oku fekau'aki aie lakanga fakataula'eikí mo kinautolú.

Hangē ko 'eku fakamatala he peesi 34, na'e kole 'e he kau taki 'o e Siasí he kuohilí ki he kāingalotú ke nau feinga ke ma'u ha mahino lelei ange ki he lakanga fakataula'eikí. Na'e fakahoko mai 'e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni ha me'a 'oku hoha'a ki ai "oku tokolahí hotau ngaahi tokoua mo e tuofāfine 'oku 'ikai mahino kakato kiate kinautolu 'a e tafa'aki mālohi mo e mafai 'o e lakanga fakataula'eikí."¹

'Oku mo'oni e lea 'oku pehē "oku tupu e ue'i faktalaumalié 'i he ngaahi fakamatalá." 'I he'eku ako fekau'aki mo e lakanga fakataula'eikí mo ako' iia ki he kau ako 'univēsití, 'oku 'ikai ngata pē 'i he'eku 'ilo 'oku kei si'si'i 'eku 'iló ka kuó u faka'ata'atā 'eku fakakaukaú mo hoku lotó ki ha ngaahi mo'oni ta'engata kau ki he lakanga fakataula'eikí.

'Oku ou fakatauge pē 'i ho'omou ako fekau'aki mo e lakanga fakataula'eikí 'i he me'a ni, 'e mahino kiate kimoutolu 'oku finangalo 'etau Mātu'a Fakalangí ke tāpuekina 'aki kitautolu e lakanga fakataula'eikí, pea 'oku kōlenga mai e kau palōfita 'o e ngaahi 'aho kimui ní ke tau faka'aonga'i lelei e ngaahi faingamalié ko 'ení—kae tautaufitio ki he ngaahi faingamālie ko ia 'oku foaki ki he kakai tangata mo fafine mo'ui taau 'i he temipalé.

Faka'apa'apa atu,

Barbara Morgan Gardner

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

- Russell M. Nelson, "Ko e Ngāue Fakatauhí 'i he Mālohi mo e Mafai 'o e 'Otuá," *Liahona*, Mē 2018, 69.

Founiga ke Vahevahé Lelei Ange Ai
'a e Fakamo'oní

8

Ko Hono Ako ha Founiga Fo'ou 'o e Akó
Kau Palesiteni Lahi 'o e Lautohi
Faka-Sāpaté

26

- 5 Ko e Ma'u'anga 'o e Mafai 'o e Lakanga Fakataula'eikí** Founga 'oku tau ma'u ai 'a e lakanga fakataula'eikí 'i he Siasí he 'aho ní.
- 6 Ngaahi 'Ata 'o e Tuí:** Seisoni mo Sieki Uongo—Hongo Kongo, Siaina 'Oku fu'u mahu'inga 'aupito 'a e 'Otuá 'i homa vā fetu'utakí. Ka ne ta'e-'oua la, mahalo kuó ma māvae!
- 8 Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ngāue Fakaetauhí:** Founga ke Vahe-vahé Lelei Ange Ai 'a e Fakamo'óni 'E lava 'i ho'o vahevahe ho fakamo'óni 'i ha ngaahi founga faingofua he 'aho kotoa peé 'o fai ha liliu lahi.
- 12 Ngaahi Ma'u'anga 'o e Nongá mo e Mālohí**
Fai 'e 'Eletā Carlos A. Godoy
'I he mole kotoa e ngaahi ma'u'anga 'o e mālohí, ko Kalaisi pē te tau lava 'o falala ki aí.
- 16 Ko Ho'o Fononga 'i he Mo'ui Fakamatelié**
Fai 'e 'Eletā Dieter F. Uchtdorf
Mahalo 'oku 'ikai 'uhingamālie ho'o mo'uí he taimí ni, ka 'o kapau te ke falala ki he 'Eíki mo fai ho lelei tahá, te ke toki vakai 'i ha 'aho ki he fehokotaki 'a e me'a kotoa pē.
- 26 Ha'u, 'o Muimui 'Iate Au:** Ko Hono Ako ha Founga Fo'ou 'o e Akó
Fai 'e he Kau Palesitenisí Lahi 'o e Lautohi Faka-Sāpaté
'E lava ke tataki kitautolu 'e he ngaahi tefito'i mo'oni 'e nima ko 'ení 'i hono ako mo ako'i lelei ange 'o e ongoongoleleí.
- 30 Le'o 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní**
Fokotu'u mo pelu e 'ū séá; ngūngū ha fo'i himi 'i he ngāué; pulia hoku fāmilí 'i he fakapo'ulí; taa'i 'ene hōnì mo timi mai 'ene maama me'alelé kiate au.
- 34 Ko Hono Fakafehokotaki e Ngaahi 'Ofefine 'o e 'Otuá ki Hono Mālohi Lakanga Fakataula'eikí**
Fai 'e Barbara Morgan Gardner
'Oku lava ke ma'u 'e he hou'eiki fafiné 'a e ngaahi tāpuaki tatau kotoa pē 'o e lakanga fakataula'eikí 'o hangē ko e kakai tangatá, pea ko e founág 'eni.

Ngaahi Laukonga Nounou

Ngaahi vahé

Kakai Lalahi Kei Talavoú

42

Ako e founga ke teu-teu lelei ange ai, mahino kiate koe, mo tauhi ho'o **ngaahi fuakava he temipalé.**

To'u Tupú

50

Fekumi ki he founga 'e lava ke tāpuekina ai ho'o mo'uí 'e he **hisitōlia fakafāmilí, fekumi ki ha tali 'o ha ngaahi fehu'i,** mo hono fakatokanga'i 'o e fanga ki'i **mana īki!**

Fānaú

Fekumi ki he founga te ke lava ai 'o **hangē ko Sīsū** 'aki ho'o lotu mo 'ofa he ni'ihi kehé!

KUMI KE LAHI ANGE

'I he Gospel Library pea mo e liahona.lds.org, te ke lava ai 'o:

- Ma'u 'a e makasini lolotongá.
- Ma'u e ngaahi me'a 'oku ma'u faka'ilekitulōnika peé.
- Kumi e ngaahi makasini kimú'á.
- Fakahū ho'o ngaahi talanoá mo e fakamatalá.
- Totongi pe totongi ko ha me'a'ofa.
- Fakatupulaki e ako 'aki e ngaahi nāunau faka'ilekitulōniká.
- Vahevahe e ngaahi talanoa mo e ngaahi vitiō manakoá.
- Download pe paaki e ngaahi talanoá.
- Fanongo ki he ngaahi talanoa 'okú ke manako aí.

FETU'UTAKI MAI KIATE KIMAUTOLU

Ímeili mai ho'o ngaahi fehu'í mo e fakamatalá ki he liahona@ldschurch.org.

Fakahū mai ho'o ngaahi talanoa langaki 'o e tuí ki he liahona.lds.org pe meili ki he:

Liahona, floor 23
50 E. North Temple Street
Salt Lake City, UT 84150-0023, USA

MĀASI 2019 VOL. 43 FIKA 3

LIAHONA 18603 900

Ko e makasini fakavaha'apule'a'ngá 'eni 'a e Siasi 'o Sisú Kalaisi 'o e Kau Mā'on'ioni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní

Ko e Kau Palestenisi 'Ulauki: Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, Henry B. Eyring
Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: M. Russell Ballard, Jeffrey R. Holland, Dieter F. Uchtdorf, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen, Ronald A. Rasband, Gary E. Stevenson, Dale G. Renlund, Gerrit W. Gong, Ulisses Soares

'Etítia: Randy D. Funk

Kau 'Etivaisá: Brian K. Ashton, Randall K. Bennett, Becky Craven, Sharon Eubank, Cristina B. Franco, Donald L. Hallstrom, Larry S. Karcher, Erich W. Kopischke, Lynn G. Robbins

Talékita Pulé: Richard I. Heaton

Talékita 'o e 'O Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisínisi: Garff Cannon

'Etítia Pulé: Adam C. Olson

Tokoni 'Etítia Pulé: Ryan Carr

Tokoni Faipákí: Francisca Olson

Timi ki he Tohí mo e 'Etítia: Maryssa Dennis, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flinton, Lori Fuller, Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jon Ryan Jensen, Charlotte Larcabal, Michael R. Morris, Eric B. Murdock, Sally Johnson Odekirk, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney, Mindy Selu, Chakell Wardleigh, Marissa Widdison

Talékita Pule Faka'ātī: J. Scott Knudsen

Talékita Faka'ātī: Tadd R. Peterson

Fokotu'utú: Jeanette Andrews, Fay P.

Andrus, Mandie Bentley, C. Kimball Bott, Thomas Child, Joshua Dennis, David Green, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan Logren, Scott M. Mooy, Emily Cheiko Remington, Mark W. Robison, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou'otineita 'o e Intellectual Property:

Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahataha'a 'o e Makasini:

Jane Ann Peters

Fakatahataha'a: Ira Glen Adair, Julie Burdett, Thomas G. Cronin, Bryan W. Gygi, Ginny J. Nilson, Marriessa M. Smith

Kimu'a pea Pāki: Joshua Dennis, Ammon Harris

Talékita Faipákí: Steven T. Lewis

NGAAHI TALANOA 'OKU MA'U FAKA'ILEKITULŌ- NIKA PEÉ

Sio'ata Fakalanulanu 'i he Senitā 'A'ahi 'i Lomá Fai 'e Heather White Claridge mo Chakell Wardleigh

Na'e fakamatala'i 'e he pule 'aaati ne tokoni hono fo'u e sio'ata fakatātā fakalanulanu 'i he Senitā 'A'ahi 'o e Temipale Loma 'Itali 'a e mahu'inga mo e fakataipe 'o e konga fakatātā ko 'ení.

'Uhinga 'e 5 'Oku Totonu Ke Kau Ai 'a e Kau Tāutahá 'i he Ngaahi Sila he Temipalé

Fai 'e Alex Hugie

Ko e kau ko ia he ouau silá ko ha a'usia fakalaumālie ja ki he kau mēmipa ma'u 'enitaumeni kotoa pē, kau ai 'a kinautolu 'oku te'eki malí.

'Oku ou Mo'ui Taau Nai ke Hū ki he Temipalé?

Fai 'e Zariah Inniss

Ko e ako 'e ha taautaha mei Papatosi 'oku 'ikai fie ma'u ia ke ne haohaoa ke mo'ui taau ke hū ki he temipalé.

lea faka'Alapēniá, 'Amēnia, Pisilama, Kempitou, Pulukālia, Sepuan, Siaina, Siaina (fakaafogafo'ua), Koloséia, Seki, Tenima'ake, Hōlani, Pilittania, 'Esitōnia, Fisi, Finilan, Falaniseé, Siamané, Kalihi, Hungali, 'Aisileni, 'Initonésia, Itali, Siapani, Kilipati, Koleá, Letivá, Lifueñia, Malakasi, Māselisi, Mongokolá, Ha'amoé, Pōlani, Potukali, Luménia, Lüsá, Ha'amoá, Silovoné, Sipeini, Suisalani, Suéteni, Suahili, Takaloká, Tahiti, Talién, Tongá, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietnemí. ('Oku kehekehe pē 'e a tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatafau mo e lea fakafonuá.)

© 2019 by the Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totonus fakalao kotoa pē. Paaki 'i he 'unaitenti Siteiti 'o 'Ameliká.
Fakamatale Ma'u Mafai Pulusi: 'E lava 'e ha ni'ihī fakafotuitui 'o hiki ha tatau 'o e Liahona ki ha'anau faka'aonga'í fakatautauha 'oku 'ikai fakakomésiale (kau ai ki he ngaahi uiu'i faka-Siasi), tuku kehe 'o ka toka fakahā atu. 'E malava ke fakata'e'aongai e totonus ko 'ení 'i ha fa'ahinga taimi pē. He 'ikai lava ke hiki ha tatau 'o ha nāunau fakatafau 'oku fakahā'í atu ai hano fakataputapui 'i he tafā'akioku hā a i e tokatahā 'oku 'a'ana 'a e fakatātā. 'Oku totonus ke fakatūasila 'a e ngaahi fehu'í fakau'aki mo e ma'u mafai pulusi ki

he Intellectual Property Office, 50 E. North Temple St., Fl. 13, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'imeili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States

and Canada: March 2019 Vol. 43 No. 3. LIAHONA (USPS 311-480) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Post Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 507.15.2). NONPOSTAL AND

MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

KO E TUPU'ANGA 'O E MAFAI 'O E LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

Ko e lakanga fakataula'eikí ko e mālohi ia mo e mafai 'o e 'Otuá, 'a ia 'okú Ne foaki mai ke tau tokoni hono paotoloaki 'Ene ngāue 'o e fakamo'uí (vakai, *Tohi Tu'utu'uní Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* [2010], peesi 8). Kuo foaki mai 'e he 'Eikí Hono lakanga fakataula'eikí ki ha kau tamaio'eiki kuo fili talu mei he kuonga 'o 'Ātamá. Koe'uhí 'oku foaki 'a e lakanga fakataula'eikí ki ha kau tangata mo'ui taau 'i he hilifaki 'o e nima pea 'oku tauhi ha lekooti 'o e ngaahi ouau ko iá, 'e lava ke muimui'i 'e he kau ma'u lakanga fakataula'eikí he 'ahó ni e fakahokohoko honau laine ma'u mafai lakanga fakataula'eikí 'o a'u kia Siosefa Sāmita, 'a ia na'a ne ma'u 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí mei he kau 'Apostolo 'a Sīsū Kalaisí.

1. Pita, Sēmisi, mo Sione

Lolotonga e ngāue faka-faifekau 'a Sīsū Kalaisí 'i he māmaní, na'a Ne foaki Hono mafai lakanga fakataula'eikí ki He'ene kau 'Apostoló, kau ai 'a Pita, Sēmisi, mo Sione (vakai, Mātiu 10).

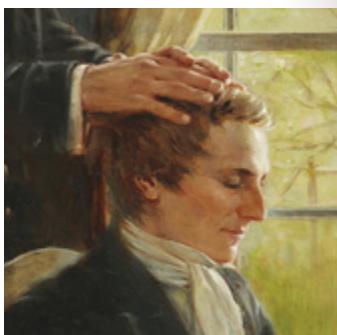
2. Siosefa Sāmita mo 'Ōliva Kautele

'I he 'aho 15 Mē, 1829, na'e hā 'a Sione Papi-taiso kia Siosefa Sāmita mo 'Ōliva Kautele ke foaki kiate kinautolu 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné. Hili ha ngaahi uike si'i mei ai, na'e foaki 'e he kau 'Apostolo 'o e kuonga mu'a Pita, Sēmisi, mo Sione kia Siosefa Sāmita mo 'Ōliva Kautele 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí (vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 27:12; 128:20; *Teachings of the Prophet Joseph Smith*, sel. Joseph Fielding Smith [1976], 81, 101).

3. Kau 'Apostolo mo e Kau Taki 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Na'e foaki 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'a e lakanga fakataula'eikí ki ha kau tangata mo'ui taau kehe, 'a ia ne nau foaki ia ki ha kakai tangata mo'ui taau kehe 'i he malumalum 'o e fakahinohino 'a e Palōfítá, 'o fai pehē ai pē 'o a'u mai ki onopooni.

Ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí

KO E NGAABI KĪ 'O E LAKANGA
FAKATAULA'EIKÍ KO E MAFAI IA
KUO FOAKI 'E HE 'OTUÁ KI HE KAU
TAKI LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ KE
NAU TATAKI E FAKA'AONGA'I

Hono lakanga fakataula'eikí 'i he māmaní, kau ai e founga hono foaki 'o e lakanga fakataula'eikí mei ha tokotaha ma'u lakanga fakataula'eikí 'e taha ki ha tokotaha kehe. Hangē ko 'ení, ko ha pīsope pē 'okú ne ma'u e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí ki hono uōtí, te ne lava 'o fakamafai'i ha tangata pe ko ha talavou 'i hono uōtí ke ne ma'u 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné. Na'e ma'u 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'i 'Epeleli 'o e 1836 ha ngaahi ki mahu'inga 'o e lakanga fakataula'eikí meia Mōsese, 'Ilaiase, mo 'Ilaisiā 'i he Temipale Ketilaní (vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 110). ■

FAKAHOKOHOKO 'O E LAINE MA'U MAFAI LAKANGA FAKATAULA'EIKÍ

Ke ma'u e fakahokohoko ki ho'o laine ma'u mafai lakanga fakataula'eikí, 'imeili ki he lineofauthority@ldschurch.org, pea fakahū 'a e PLA 'i he feitu'u ki he taumu'a 'o e tohí (ma'u 'i he lea faka-Pilitāniá, faka-Potukalí, mo e faka-Sipeiní).

Ke ako lahi ange fekau'aki mo e lakanga fakataula'eikí, vakai, "Ko Hono Fakafehokotaki e Ngaahi 'Ofesfne 'o e 'Otuá ki Hono Mālohi Lakanga Fakataula'eikí" 'i he peesi 34.

Seisoni mo Sieki Uongo

Hongo Kongo, Siaina

'E lava ke kehekehe pē 'a e ngaahi fakakaukau ki he ngaahi fatongia 'o e tangatá mo e fefiné 'oku fakatau ki he ngaahi 'ulungaanga fakafonuá, ka 'oku hange 'oku fakamāmani lahi e faingata'a e uouongataha 'o ha ongome'a toki mali fo'oú. Na'e ako 'e Seisoni mo Sieki ha ngaahi lēsoni mahu'inga 'i he'ene ngāue fakatahá.

LESLIE NILSSON, FAITAÁ

Seisoni:

Ne u tupu hake 'o pehē ko e tamaiki fefiné 'oku totonus ke nau fai kotoa e ngaahi ngāue faka'apí. Ne vave leva 'eku ako 'oku 'ikai mo'oni ia. Na'e femo'uekina 'aupito 'a Sieki pea lahi 'ene ongo'i mafasia 'i he'ene ngāue. Neongo ne u ongo'i mafasia foki mo au, ka ne u 'ilo'i 'oku totonus ke u fai ha ngaahi me'a lahi ange ke u tokoni ai.

Sieki:

'I he'ema hoko ko ha ongome'a toki mali fo'oú ko ha liliu ia. Ko 'eku lea mo'oni, 'oku fu'u mahu'inga 'aupito 'a e 'Otuá 'i homa vā fetu'utakí. Ka ne ta'e-oua 'a e 'Otuá, kuó ma māvae!

Seisoni:

Ne ma fakatokanga'i na'e fie ma'u ke lahi ange homa taimi fakatahá. Ko ia 'okú ma fakahoko fakataha ai he taimí ni e ngaahi ngāue faka'apí. 'Okú tokoni 'eni ke ma fakakato ia, peá ma lava ai 'o feohi fakataha.

Sieki:

'Okú ma feinga foki ke faka'aonga'i ha taimi he efiafi ke talanoa fekau'aki mo e 'aho ko íá; peá ma lotu leva mo lau e folofolá kimu'a peá ma mohé. Kuo faitāpuekina 'ema nofo-mali 'i he'ema mo'ui 'aki e ongoongoleí.

KUMI KE LAHI ANGE

Ko e fakamo'onii' e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni e ngaahi tāpuu 'o e mali fakaseliteitá' i he [Ids.org/go/031906](https://ids.org/go/031906).

Kumi e ngaahi ma'u'anga tokoni ke fakamālohia ho nofo-mali mo e famili 'i he [Ids.org/go/031907](https://ids.org/go/031907).

Kumi ke lahi ange 'i he "Ngaahi 'Ata 'o e Tuí" 'i he Media Library he [Ids.org/go/18](https://ids.org/go/18).

Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ngāue Fakaetauhí

FOUNGA KE **VAHEVAHE** **LELEI ANGE** AI 'A E FAKAMO'ONÍ

**KO E NGĀUE FAKAETAUHÍ
KO E FAKAMO'ONÍ IA.**

'E LAVA KE FAKATUPULAKI 'E HE FOUNGA FAINGOFUA ANGE 'O E NGĀ-
UE FAKAETAUHÍ HOTAU NGAAHİ FAINGAMĀLIE KE VAHEVAHE
'ETAU NGAAHİ FAKAMO'ONÍ 'O FAKAFOU 'I
HE'ETAU LEÁ MO E NGAAHİ NGĀUÉ.

Kuo tau fuakava ke “tu‘u ko e kau fakamo‘oni ‘o e ‘Otuá ‘i he taimi kotoa pē, pea ‘i he me‘a kotoa pē, pea ‘i he feitu‘u kotoa pē” (Mōsaia 18:9). ‘Oku hoko hono vahevahe ‘etau ngaahi fakamo‘oni ko ha konga ‘o e tu‘u ko ha fakamo‘oni, pea ko ha founiga mālohi ia ke faka-afe‘i ‘aki e Laumālie Mā‘oni‘oní ke ne liliu ha loto mo ha mo‘ui ‘a ha taha.

Na‘e pehē ‘e Palesiteni M. Lāsolo Pālati, Palesiteni Le‘ole‘o ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostololo ‘e Toko

Hongofulu Mā Uá ““Oku liliu ‘e he fakamo‘oni—fakamo‘oni mo‘oni ‘oku fai ‘i he Laumālie pea fakamo‘oni‘i ‘e he Laumālie Mā‘oni‘oní—ha ngaahi mo‘ui.”¹

Ka ‘e ngali fakalotosi‘i pe ta‘e fakafiemālie ki hotau ni‘ihi ke vahevahe ‘etau fakamo‘oni. Mahalo ko hono ‘uhingá ‘oku tau fakakaukau ko e fakamo‘oni ko ha me‘a ia ‘oku tau fai he houalotu ‘aukai mo fakamo‘oni pe ‘i he taimi ‘oku ako‘i ai ha lēsoni. ‘I he ngaahi tūkunga ko iá,

‘oku tau fa‘a faka‘aonga‘i ai ha ngaahi fo‘i lea pe kupu‘i lea pau ‘oku ‘ikai fa‘a faka‘aonga‘i he fepōtalanoa‘aki angamahení.

‘E lava ke hoko hono vahevahe ‘etau fakamo‘oni ko ha tāpuaki faka‘aho ‘i he‘etau mo‘ui mo e mo‘ui ‘a e ni‘ihi kehē ‘i he taimi ‘oku mahino ai kiate kitautolu ‘a e tu‘unga faingofua hono vahevahe ‘a e me‘a ‘oku tau tui ki ai he ngaahi tūkunga faka‘ahó. Ko ha ngaahi fakakaukau ‘eni ‘e ni‘ihi ke tokoni ke ke kamata ‘aki.

‘Ai Ke Faingofua

‘Oku ‘ikai fie ma‘u ‘a e fakamo‘oni ke kamata ‘aki ‘a e kupu‘i lea, ““Oku ou loto ke fakahoko ‘eku fakamo‘oni,” pea ‘oku ‘ikai fie ma‘u ia ke faka‘osi ‘aki ‘a e, “I he huafa ‘o Sisū Kalaisi, ‘ēmeni.” Ko e fakamo‘oni ko hano fakahaia‘i ia ‘o e me‘a ‘oku tau tui mo ‘ilo ‘oku mo‘oni. Ko ia ai, ‘e lava ke mālohi tatau ho‘o talanoa mo ho kaunga‘apí he ve‘ehalá fekau‘aki mo ha palopalema ‘oku lolotonga tofanga ai mo pehē, ““Oku ou ‘ilo ‘oku tali ‘e he ‘Otuá ‘a e ngaahi lotú,” mo ha fakamo‘oni pē ‘oku vahevahe mei he tu‘unga malangá ‘i he lotú. ‘Oku ‘ikai ma‘u ‘a e mālohi mei he ngaahi lea fakamānakó; ka ‘oku ma‘u ia mei hono fakamo‘oni‘i ‘e he Laumālie Mā‘oni‘oní ‘a e mo‘oni (vakai, Tokateline mo e Ngaahi Fuakava 100:7–8).

Fakahoko ia ‘i he Fepōtalanoa‘aki Angamahení

Kapau ‘oku tau loto fiemālie ke vahevahe (‘etau fakamo‘oni), ‘oku tau ma‘u ha ngaahi faingamālie lahi ke fakakau ‘etau fakamo‘oni ‘i he‘etau ngaahi fepōtalanoa‘aki faka‘ahó. Hangē ko ‘eni:

- ‘Oku ‘eke atu ‘e ha taha fekau‘aki mo e faka‘osinga ‘o ho‘o uiké. ‘Okú ke tali ange, “na‘e tōatú.” “Na‘e fie ma‘u pē ke u ‘alu ki he lotú.”
- ‘Oku fakahaia‘i atu ‘e ha taha ‘ene fie tokoni hili ‘ene ‘ilo fekau‘aki mo ha faingata‘a ‘i ho‘o mo‘ui: “He toki me‘a faka‘ofa mo‘oni.” ‘Okú ke tali ange: “Fakamālō atu ho‘o tokanga maí. ‘Oku ou ‘ilo ‘e tokoni‘i au ‘e he ‘Otuá. Kuó Ne ‘i ai ma‘u pē ma‘aku kimu‘a.”
- ‘Oku pehē ‘e ha taha: ““Oku ou fakatauange pē ‘e vave ha ‘alomālie ‘a e ‘eá,” pe “‘Oku tōmui ‘a e pasí,” pe “Sio ange ki he femo‘u-ekina ko ‘eni ‘a e halá.” Te ke lava ‘o tali ange: “‘Oku ou ‘ilo ‘e fakalelei‘i ‘e he ‘Otuá ‘a e me‘a kotoa pē.”

Ko e Sipinga ‘a e Fakamo‘ui

‘I he ongosia ‘a e Fakamo‘ui mei Ha‘ane fononga ki Samēlia, na‘á Ne tu‘u ke mālōlō ‘i ha vaitupu pea fetaulaki ai mo ha fēfine. Na‘á Ne kamata talanoa fekau‘aki mo e tou vai mei he vaitupú.

‘I hono faka‘aonga‘i e ngāue faka‘aho na‘e fakahoko ‘e he fefiné, na‘e ma‘u ai ‘e Sisū ha faingamālie ke fakamo‘oni ki he vai mo‘ui mo e mo‘ui ta‘engata ‘e lava ke ma‘u ‘e kinautolu ‘oku tui kiate Iá (vakai, Sione 4:13–15, 25–26).

Ke Ke Mateuteu

‘Oku ‘i ai hatau ni‘ihī ‘e ala fakalotosi‘i kiate kinautolu hano vahevahe fakatupakē ‘enau fakamo‘onī. ‘Oku ‘i ai ma‘u pē ha ngaahi founiga ke tau tomu‘a teuteu ai mo “nofo teu pē ke talia ‘i he angavaivai mo e manavahē ‘a e tangata kotoa pē ‘e ‘ekea ‘a [kitautolu] ki hono ‘uhinga ‘o e ‘amanaki lelei ‘oku ‘iate [kitautolū]” (1 Pita 3:15).

‘Uluakī, ‘e lava ke ‘uhinga ‘a e mateuteú ki hano vakai‘i ‘etau mo‘uí. ‘Oku tau fakaafe‘i nai e Laumālié Mā‘oni‘onī ki he‘etau mo‘uí mo fakamālohia ‘etau ngaahi fakamo‘onī he ‘aho takitaha ‘o fakafou ‘i he mo‘ui angatonū? ‘Oku tau ‘oange nai ki he Laumālié ha ngaahi faingamālie ke fetu‘utaki mo kitautolu mo ‘omi e ngaahi lea ‘oku tau fie ma‘u ‘o fakafou he lotú mo e ako folofolá? Hangē ko hono fale‘i ‘e he ‘Eikí ‘a Hailame Sāmitā, “Oua ‘e feinga ke malanga ‘aki ‘a ‘eku leá, kae fuofua feinga ke ma‘u ‘eku leá, pea ‘e toki vete ho ‘elelō” (Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 11:21).

Uá, ‘e lava ke ‘uhinga ‘a e mateuteú ki ho‘o vakai ki he kaha‘ú mo fakakaukau ki he ngaahi faingamālie te ke ala ma‘u he ‘aho pe uike ko iá ke vahevahe ho‘o fakamo‘onī. Te ke lava ‘o teuteu ki he ngaahi faingamālie ko iá ‘aki ha‘o fakakaukau ki he founiga te nau ‘oatu ai ha faingamālie ke ke vahevahe ‘a e me‘a ‘okú ke tui ki aí.

Vahevahe Ho‘o Ngaahi A‘usiá

‘Oku tau fa‘a talanoa mo ha ni‘ihī kehe fekau‘aki mo hotau ngaahi faingata‘a‘iá. ‘I he taimi ‘oku talanoa atu ai ‘e ha taha ‘a e me‘a ‘oku fekuki mo iá, ‘e lava ke ke vahevahe ange ha taimi na‘e tokoni‘i ai koe ‘e he ‘Otuá ‘i ho‘o ngaahi faingata‘a‘iá mo fakamo‘onī ange ‘okú ke ‘ilo te Ne lava foki ‘o tokoni‘i mo kinautolu. Na‘e folofola ‘e he ‘Eikí ‘okú Ne fakamālohia kitautolu ‘i hotau ngaahi faingata‘a‘iá ke “mou tu‘u ko e kau fakamo‘onī kiate au ‘amui, pea ke mou ‘ilo‘i fakapapau ko au ko e ‘Eiki ko e ‘Otuá, ‘oku ou tāpuaki‘i hoku kakaí ‘i honau ngaahi faingata‘a‘iá” (Mōsaia 24:14). Te tau lava ‘o tu‘u ko ha kau fakamo‘onī kiate Ia ‘i he taimi ‘oku tau fakamo‘onī ai ki he founiga kuó Ne tokoni‘i kitautolu ‘i hotau ngaahi faingata‘a‘iá.

Nofo Taha ki he Fakamo‘uí mo ‘Ene Tokāteliné

Na‘e ako‘i ‘e Palesiteni Pālati, “Neongo te tau lava ‘i he‘etau hoko ko e kau mēmipa ‘o e Siasí ‘o ma‘u ha ngaahi fakamo‘onī ki ha ngaahi me‘a lahi, ka ‘oku ‘i ai ha ngaahi mo‘onī tefito ‘oku fie ma‘u ke tau feako‘aki mo fevahevahe‘aki ma‘u pē.” Na‘á ne lisi ‘eni ko ha ngaahi sipinga: “Ko e ‘Otuá ‘a ‘etau Tamaí pea ko Sisū ‘a e Kalaisí. ‘Oku fakatefito e palani ‘o e fakamo‘uí ‘i he Fakalelei ‘a e Fakamo‘uí. Na‘e fakafoki mai ‘e Siosefa Sāmita e kakato ‘o e ongoongolelei ta‘engata ‘o Sisū Kalaisí, pea ‘oku hoko ‘a e Tohi ‘a Molomoná ko ha fakamo‘onī ‘oku mo‘onī ‘etau fakamo‘onī.” ‘I he‘etau fakahā e ngaahi mo‘onī ‘oku tau ongo‘i ko iá, ‘oku tau fakaafe‘i ai e Laumālié ke ne fakamo‘onī‘i ‘oku mo‘onī e me‘a kuo tau lea ‘akí. Na‘e fakamamafa‘i ‘e Palesiteni Pālati “he ‘ikai lava ke ta‘ofi e Laumālié ‘i he taimi ‘oku vahevahe ai ha fakamo‘onī haohaoa kau kia Kalaisí.”²

'E Lava Ke Liliu 'e Ha Fakamo'oni Mahino Ngofua Ha Ngaahi Mo'ui

Kuo talanoa 'a Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni fekau'aki mo ha neesi na'a ne 'eke ange kiate ia he'ene kei hoko ko ha toketaá ha fehu'i hili ha tafa fakafaito'o faingata'a. "Ko e hā 'oku 'ikai ke ke tatau ai mo e kau toketā faitafa kehē?" Ne si'i e kātaki 'a e kau faitafa 'e ni'ihi na'a ne 'ilō pea nau lea kovi he taimi 'oku nau fakahoko ai ha tafa fakafaito'o faingata'a pehē.

Na'e mei lava ke tali ia 'e Toketā Nalesoni 'i ha ngaahi founiga kehe. Ka na'a ne tali ange, "Koe'uhí 'oku ou 'ilo 'oku mo'oni 'a e Tohi 'a Molomoná."

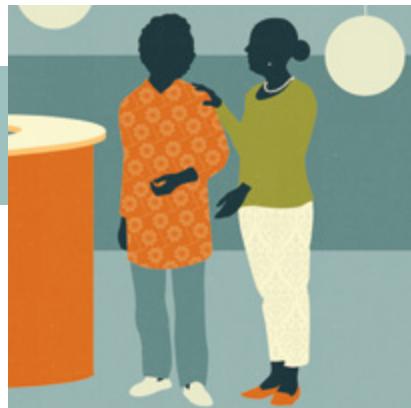
Na'e ue'i 'e he'ene talí 'a e nēsí mo hono husepā-nití ke na ako e Tohi 'a Molomoná. Na'e papitaiso 'e Palesiteni Nalesoni 'a e nēsí kimui ange. Hili ha ngaahi ta'u lahi, lolotonga hono tokanga'i 'e Palesiteni Nalesoni ha konifelenisi fakasiteiki 'i Tenesi, USA, ko ha 'Apostolo ne toki uiui'i fo'oú, na'a ne fiefa 'i ha'ane fetaulaki ta'eamanekina mo e neesi tatau pē. Na'a ne pehē ne tokomi 'ene uluí, 'a ia ne tupu mei he'ene fakamo'oni mahinongofuá pea mo e ivi takiekina 'o e Tohi 'a Molomoná, ke fakaului mai ai mo ha kakai kehe 'e toko 80.³

Fakaafe ke Ngāue

'Oua na'a ke manavasi'i ke vahevahe ho'o fakamo'oní. Te ne lava 'o tāpuekina 'a kinautolu 'okú ke tokoniá. Te ke faka'ao-nga'i fefé nai e ngaahi fakakaukau ko 'ení pe ko ho'o fakakaukaú ke vahevahe ho'o fakamo'oní 'i he 'ahó ni? ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. M. Russell Ballard, "Pure Testimony," *Liahona*, Nov. 2004, 40.
2. M. Russell Ballard, "Pure Testimony," 41.
3. 'I he Jason Swensen, "Be Ready to Explain Your Testimony Using the Book of Mormon, President Nelson Says," Church News section of LDS.org, Feb. 6, 2018, news.lds.org.

'Oku fakataumu'a 'a e fakamatala "Ngaahi Tefito'i Mo'oni 'o e Ngāue Fakaetauhí" ke tokoni'i kitautolu ke tau ako ke fetauhi'aki—kae 'oua 'e vahevahe ko ha pōpoaki 'i he lolotonga 'o e ngaahi 'a'ahí. 'I he'etau 'ilo'i e ni'ihi kuo vahe mai ke tau tokoni'i, 'e ue'i kitautolu 'e he Laumālie Mā'oni'oní ke tau 'ilo'i e pōpoaki te nau fie ma'u, makehe mei he'etau tokangá mo e manava'ofá.

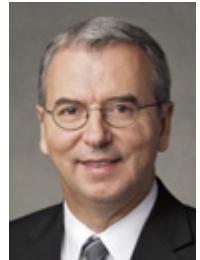
VAHEVAHE HO'O NGAAHİ A'USIÁ

'Omi ho'o ngaahi a'usíá 'i ho'o ngāue fakaetauhí ki he ni'ihi kehē pe 'i he'enau ngāue fakaetauhí atu kiate koé. 'Alu ki he liahona.lds.org pea lomi'i 'i he "Submit an Article or Feedback."

‘Oku founga
fēfē ‘a e
kei ongo‘i
nonga, fiefia
mo mālohi
‘a kinautolu
‘oku fepaki
mo e ngaahi
faingata‘á?

Fai 'e 'Eletā
Carlos A. Godoy

'O e Kau
Palesitenisī 'o e
Kau Fitungofulú

Ngaahi Ma'u'anga 'o e Nongá mo e Mālohi

Ko e taha 'o e ngaahi a'usia lelei taha kuó u ma'u ko ha Taki Mā'olungá ko 'eku ngāue 'i he lotolotonga 'o hotau Kāingalotu 'i Venesuelá. 'Oku mo'ui e kakai aí, kau ai mo e kāingalotu 'o e Siasi, 'i ha ngaahi tūkunga faingata'a. Ka neongo e tūkungá ni, 'oku ou lava foki 'o vakai 'i he'eku toutou 'a'ahi ki he fonuá, na'e 'i ai ha faikehekehe 'i he vaha'a 'o e kakai kehé mo e Kāingalotu 'o e Siasi.

Ko e A'usia 'i Venesuelá

'Oku fakahoko 'e he Kāingalotu 'i Venesuelá honau tūkuingatá. Ko e mo'oni 'oku mamahi mo faingata'a'ia e tokolahi, pea kuo tokoni lahi e Siasi hono poupou'i 'a kinautolu 'oku fie ma'u tokoní 'aki e ngaahi foaki 'aukaí, ngaahi polokalama uelofea, mo e ngaahi polokalama fakafalala pē kiate kitá. Ka neongo e lahi 'o e ngaahi 'uhinga ke mamahi ai e Kāingalotu, na'a mo e kotoa 'o e ngaahi faingata'a 'oku nau fepaki mo iá, ko ha kakai fiefia kinautolu—'oku nau nonga, fofonga malimali ma'u pē, mo fakatu'amelie ki ha ngaahi 'aho lelei ange he kaha'ú.

'Oku mo'oni 'eni ki he to'u tupu 'o e Siasi 'i Venesuelá. 'Oku fakamāloha mo teuteu'i kinautolu 'e he ngaahi faingata'a fakatāutaha mo fakafamilí ki he kaha'ú. Pea 'oku mo'oni foki 'eni ki he'etau kau faifekau 'i Venesuelá. 'Oku fie ma'u ke nau tu'u mālohi 'iate kinautolu pē, ma'a 'enau kau fie fanongó, pea mo honau ngaahi fāmilí. Pea 'oku nau mālohi. 'Oku nau fakamanatu mai

e kau tau kei talavou 'e toko 2,000 'a Hilamaní. Neongo 'oku nau tokosi'i, ka 'oku nau "fu'u loto to'a" (vakai, 'Alamā 53:20–21). 'Oku teuteu 'e he 'Eikí 'i Venesuela ha to'u tangata mālohi 'o ha ngaahi fa'ē, tamai, mo e kau taki. Ko e fē pē ha taimi 'okú ma feohi ai mo e Kāingalotu 'i aí, 'oku fakafonu kimaua 'e he tui ki he ongoongoleleí pea ki he kaha'ú.

Nonga 'i he Ngaahi Taimi 'o e Faingata'a

'Oku founiga fēfē 'a e kei nonga, fiefia, mo mālohi pē 'a e kau mēmipa ko 'ení, 'a ia 'oku nau fehangahangai mo e ngaahi faingata'a peheé? 'Oku ou tui ko e me'a 'oku hoko ki ha tokolahi 'o kinautolú, 'oku nau toe falala ange ki he 'Otuá. Ko hono olá, 'oku nau ma'u ai ha mālohi mei he ma'u'anga 'o e mālohi kotoa pē. 'Oku nau 'ilo e ngaahi tāpuaki 'oku nau ma'u mei he Tamai Hēvaní, 'oku nau falala ki he mālohi 'o Sisū Kalaisí mo 'Ene Fakaleleí, pea 'oku fakafiemālie'i, poupou'i, mo fakamāloha kinautolu 'e he Lau-mālie Ma'oni'oní. Ko hono olá, 'oku ma'ama'a ange ai 'enau ngaahi kavengá, fakafiemālie'i 'enau mamahí, pea nau ma'u ha nonga 'i he lotonga honau ngaahi faingata'a.

'Oku a'usia 'e he kāingalotu Venesuelá ha sipinga fakaonopooni 'o e me'a na'e hoko kia 'Alamā mo hono kakaí 'i he Tohi 'a Molomoná:

"Pea ko 'eni na'e hoko 'o pehē na'e fakama'a-ma'a 'a e ngaahi kavenga 'a ia na'e hilifaki kia 'Alamā mo hono kāingá; 'io, na'e fakamālohi 'a kinautolu 'e he 'Eikí koe'uhí ke nau lava 'o fua faingofua 'a 'enau ngaahi kavengá, pea nau

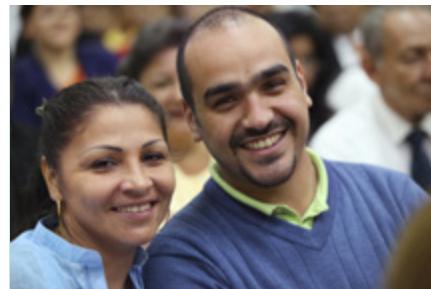
fakaongoongo ‘i he fiefia mo e fa‘a kātaki ki he finangalo kotoa pē ‘o e ‘Eikí’ (Mōsaia 24:15).

Ko e Mālohi Fakalelei ‘o Sīsū Kalaisí

‘I he‘eku feohi mo hotau kāingalotu ‘i Venesuelá, kuo mālohi ange ai ‘eku fakamo‘oni ‘oku finangalo ‘a e ‘Otuá ke tāpuekina kitautolu. Hangē ko e a‘usia ‘a ‘Alamā mo hono kau muimuí, kuo fakamālohia e Kāingalotu ‘i Venesuelá, pea kuo fakama‘ama‘a e ngaahi kavenga ‘oku nau fuá ‘i he tupulaki ‘o e ngaahi me‘a ‘oku nau malavá. ‘Oku fakaafe‘i kitautolu ‘e he Fakamo‘uí ke tau ha‘u kiate Ia kapau ‘oku mamafa ‘etau ngaahi kavengá, pea te tau ma‘u ai ‘a e nongá (vakai, Mātiu 11:28–30). Kuo

- ‘Oku tau hanga nai ki he ‘Otuá ke tokoni‘i kitautolu ke tau ikuna‘i e ngaahi taimi faingata‘a ko iá?
- ‘Oku tau loto fiemālie nai ke talia e olá ke hoko ko ha tokotaha lelei ange mo fakatupulaki e ngaahi ‘ulungaanga faka-Kalaisí ‘oku fu‘u mahu‘inga ki he‘etau fakalakalaká?
- ‘Oku mahino nai kiate kitautolu te tau lava ‘o ma‘u ha mālohi mo ha ‘amanaki lelei ‘o fakafou he mālohi ‘o e Fakalelei ‘a e Fakamo‘uí?

‘Oku founa fēfē pea ko e hā hono ‘uhinga ‘oku lava ai ‘e he fakamo‘uí ‘o ‘omi ha fa‘ahinga

Ko e founa e taha ‘oku nau tu‘u mālohi ai ko e fanongo ki he fale‘i ‘a e kau palōfita mo e kau ‘aposetolo, tatau mo hono fakahoko ‘e he kāinga mā‘oni‘oni ko ‘ení ‘i he taimi na‘e lea ai ‘a ‘eletā Quentin L. Cook ‘i Caracas, Venesuelá ‘i he 2013.

fakaivia e kāingalotu lelei ko ‘ení ke fuesia ‘enau ngaahi kavengá ‘i he mālohi ‘o e ‘Eikí.

Ko e iku‘anga ‘o honau ngaahi faingata‘á, pea ko e tāpuaki ‘o ‘enau falala ki he Fakamo‘uí mo ‘Ene ‘alo‘ofá, kuo nau a‘usia ai ha liliu ‘o e lotó pea kuo nau takitaha hoko “o anga tatau mo ha tamasi‘i si‘i, angavaivai, angamalū, lotofakatōkilalo, fa‘a kātaki, fonu ‘i he ‘ofa, pea loto-fiemālie ke fakavaivai ‘i he me‘a kotoa pē ‘oku ‘afio‘i ‘e he ‘Eikí ‘oku lelei ke ne faí, ‘o hangē ‘oku fakavaivai ‘e ha tamasi‘i si‘i ki he‘ene tamaí” (Mōsaia 3:19).

Ko hono fakanounoú, kuo nau fakatupulaki ha ngaahi ‘ulungaanga faka-Kalaisí fakafou ‘i he ngaahi faingata‘á, ‘a ia ‘oku ‘amanaki e kau ākonga kotoa pe ‘o Kalaisí ke nau ma‘ú.

Ko e me‘a kuo hoko kiate kinautolú, ko ha me‘a ia ‘oku totonu ke hoko kiate kitautolu taki-taha. Te tau ma‘u kotoa ha ngaahi faingata‘á mo ha ngaahi ‘ahi‘ahi ‘i he‘etau mo‘uí. ‘I he taimi te tau a‘usia ai iá, ‘oku totonu ke tau fehu‘i loto pē:

fiemālie mo ha mālohi peheé? ‘Oku talamai ‘e he folofolá: “Pea te ne hā‘ele atu, ‘o kātaki‘i ‘a e ngaahi mamahi mo e ngaahi faingata‘á pea mo e ngaahi ‘ahi‘ahi kehekehe kotoa pē; pea ‘e fai ‘eni koe‘uhi ke lava ‘o fakamo‘oni‘i ‘a e folofolá ‘a ia ‘oku pehē te ne to‘o kiate ia ‘a e ngaahi mamahi mo e ngaahi mahaki ‘oku mo‘ua ai hono kakaí.

“Pea te ne to‘o kiate ia ‘a e maté, koe‘uhi ke ne vete ‘a e ngaahi ha‘i ‘o e maté ‘a ia ‘oku ha‘ihá‘i ‘a hono kakaí; pea te ne to‘o kiate ia ‘a honau ngaahi vaiváí, koe‘uhi ke fonu hono lotó ‘i he ‘alo‘ofa, ‘o fakatatau ki he kakanó, koe‘uhí ke ne ‘afio‘i ‘o fakatatau ki he kakanó ‘a e founa ke tokoni‘i ai ‘a hono kakaí ‘o fakatatau ki honau ngaahi vaiváí” (‘Alamā 7:11–12).

‘Oku ‘Afio‘i ‘e he ‘Eikí

Hangē ko e akonaki ‘a ‘Eletā Tēvita A. Petinā ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Na‘e ‘ikai ke mamahi pē ‘a e

*'Oku hanga 'e he
ha'amongá 'o 'ai
e fanga manú ke
nau ngāue mālohi
fakataha, 'o hangē
pē ia ko hono faka-
fehokotaki kitautolu
'e he Ha'amonga 'a
Sisū Kalaisí ki Hono
mālohi huhu'i mo
fakaivá.*

Fakamo'uí koe'uhí ko 'etau ngaahi angahalá ka 'oku kau ai mo 'etau tō kehekehé, 'ikai ke potupotutataú, mamahí, loto tāngiá, pea mo e faingata'a'ia fakaeloto 'oku tau toutou fehangahangai mo iá.... Mahalo pē 'i ha momeniti 'o e loto-fo'i te ta kaila ai, "Oku 'ikai ke mahino ia ki ha taha. 'Oku 'ikai ha taha ia te ne 'ilo'i." Mahalo pē 'oku 'ikai ha taha ia 'i he fa'ahinga 'o e tangatá te ne 'ilo'i. Ka 'oku 'afio'i pea mahino lelei ia ki he 'Alo 'o e 'Otuá, he na'a Ne tomu'a ongo'i mo fua 'etau ngaahi kavengá kimu'a pea tau toki fou atu aí. Pea koe'uhí kuó Ne 'osi fai 'e Ia 'a e totongi taupotu tahá pea fua e kavenga ko iá, 'oku mahino lelei kiate Ia e me'a 'oku tau ongo'i pea mafao mai kiate kitautolu Hono to'ukupu manava'ofá 'i he ngaahi tapa kehekehe 'o 'etau mo'ui" ("Ko e Fakalelei pea mo e Fononga Fakamatelié," *Liahona*, 'Epeleli 2012, 22).

Na'e lau leva 'e 'Eletā Petinā e ngaahi veesi folofola ko 'ení, 'a ia 'oku tokoni mai ke mahino kiate kitautolu 'e lava ke tau takitaha ma'u 'a e nongá koe'uhí ko e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí:

"Ha'u kiate au 'a kimoutolu kotoa pē 'oku feinga mo mafasiá, pea te u foaki 'a e fiemálié kiate kimoutolu.

"To'o 'eku ha'amongá kiate kimoutolu, pea mou ako 'iate au; he 'oku ou angavaivai mo angamalū: pea te mou 'ilo ai 'a e fiemálié ki homou laumálié.

"He 'oku faingofua pē 'eku ha'amongá, pea 'oku ma'ama'a 'eku kavengá" (Mātiu 11:28–30).

'Oku ou fie tānaki 'eku fakamo'oní ki he ngaahi lea 'a 'Eletā Petinaá. 'Oku ou 'ilo foki 'o fakafou he a'usia fakataautaha, te tau lava 'o ma'u 'a e mālohi mo e nongá 'i he to'ukupu 'ofa 'a hotau Fakamo'uí. Ko e mālohi 'o e Fakamo'uí ke huhu'i mo fakaivá 'oku 'ikai ko e ma'u 'anga pē ia hono fakamolemole'i 'etau ngaahi angahalá ka ko ha ma'u 'anga mālohi foki ia 'o

e 'amanaki leleí, nongá, mālohí, fiemálié, ngaahi talēnití, ue'i fakalau-málié, mo e me'a kotoa pē 'oku mahu'inga ke ne tokoni'i kitautolu 'i hotau hala fononga he mo'ui ni ke tau ikuná. 'Oku tau falala mo'oni ki he "ngaahi ngāue mā'oni'oni, mo e 'alo'ofa, mo e manava'ofa 'a e Misai Ma'oni'oni" (2 Nifai 2:8).

Founga Faka'aonga'i Fakatāutahá

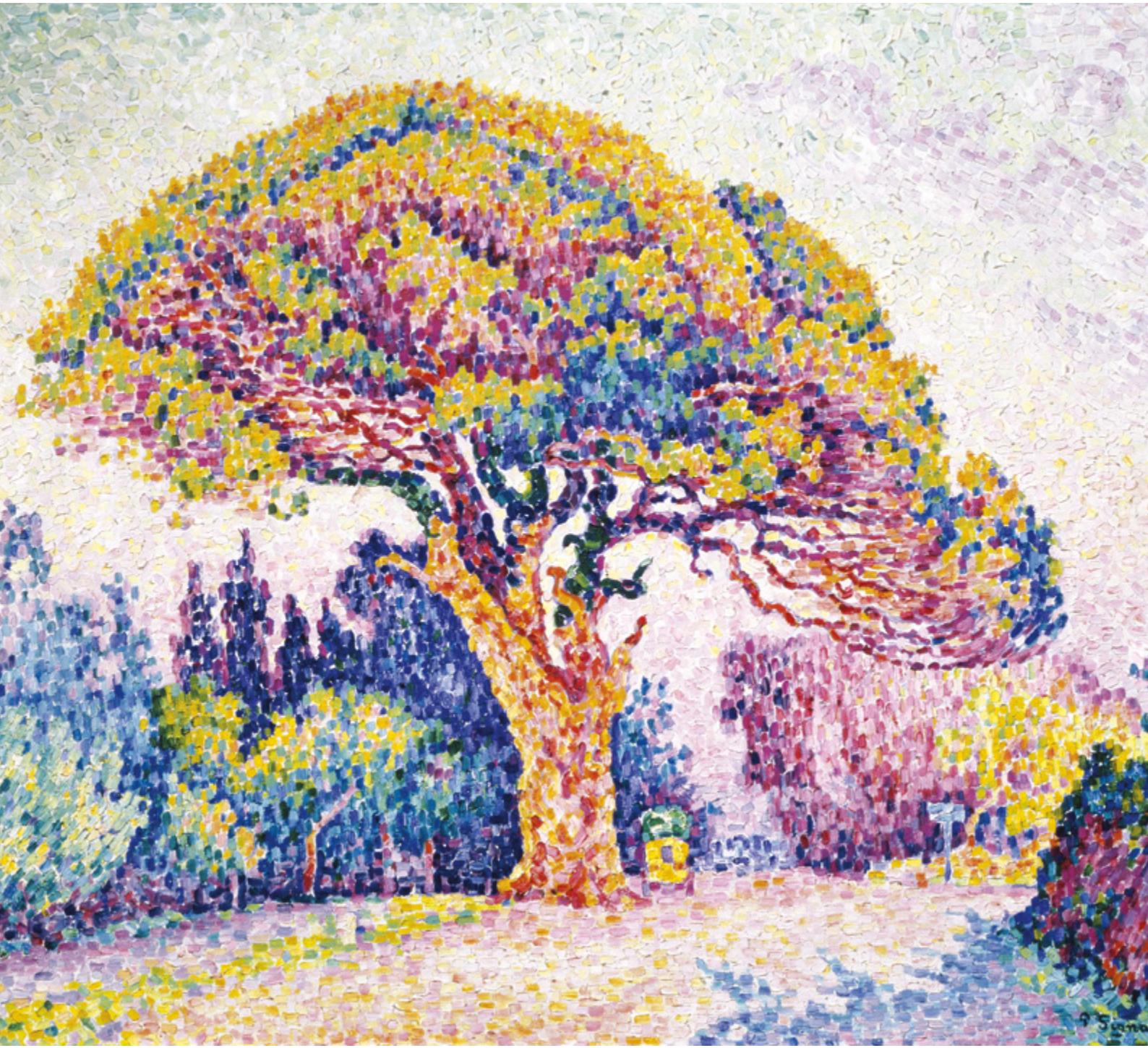
'E lava fefē ke tau ma'u e ma'u'anga mālohi ko 'ení? Ko e hā kuo pau ke tau fai ke ma'u ai 'a e tokoni 'oku tau fie ma'u?

'Uluakí, 'oku totonu ke tau tui ki he 'Eiki ko Sisū Kalaisí mo 'Ene Fakalelei. 'Oku fie ma'u ke mahino kiate kitautolu ko Ia mo 'Ene Tamaí 'a e ma'u'anga 'o e nongá mo e mālohi.
'Okú na fakahoko 'a e me'a kotoa pē.

Hili iá, kuo pau ke tau ngāue mo fai hotau tūkuingatá 'i ha me'a pē 'oku tau foua. Mahalo 'oku tau ngāue ke ikuna'i ha vaivai'anga, feinga ke ma'u ha fakafiemálie ki ha mamahi, pe tulifua ke fakatupulaki ha talēnití. Na'a mo e taimi 'oku ngali ta'efe'unga ai hotau tūkuingatá, kapau te tau fai hotau lelei tahá, 'e tāpuekina kitautolu 'e he 'Eiki 'aki 'a e me'a 'oku tau fie ma'u 'o fakafou 'i He'ene 'alo'ofá.

Na'e pehē 'e 'Eletā Petinā, "'I he faka'au ke mahino kiate kitautolu pea tau faka'aonga'i e ivi tokoni 'o e Fakalelei 'i he'etau mo'ui fakatāutahá, te tau lotu mo kumi ai ha mālohi ke tau liliu hotau tūkungá, kae 'ikai ko ha'atau lotu ke liliu hotau tūkungá. Te tau hoko ko e kau fakaofonga 'oku ngāue kae 'ikai ko ha ngaahi me'a 'oku ngāue'i (vakai, 2 Nifai 2:14)" ("Ko e Fakalelei pea mo e Fononga Fakamatelié," *Liahona*, 22).

'Oku totonu foki ke tau manatu'i, 'i he'etau ngāue'i 'etau kongá, 'oku 'i hotau tafa'akí 'a e 'Eiki. 'Oku 'ikai fie ma'u ke tau foua tokotaha hotau ngaahi faingata'a. Te Ne 'iate kitautolu, mei he kamata'angá ki he ngata'angá. 'Oku ou fakamo'oní'i 'oku mo'oni e ngaahi lea 'a 'Isaiá: "He ko au ko [e 'Eiki] ko ho 'Otuá te u puke ho nima to'omata'u, 'o pehē kiate koe, 'Oua 'e manavahē, te u [tokoni'i] koe" ('Isaiá 41:13). 'Oku mo'oni ia ki he Kāingalotu 'i Venesuelá, pea 'oku mo'oni ia ki he Kāingalotu 'i he feitu'u kotoa pē he funga 'o e māmaní. ■

Fai 'e 'Eletā
Tieta F. 'Ukitofa

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Aposetolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uā

Ko Ho'o Fononga 'i he Mo'ui Fakamatelié

Tui—pea 'e 'iate koe 'a e 'Otuá. Ofe'i ho lotó kiate Ia—
pea te Ne tataki koe 'i ho'o fonongá.

Mei he fakataha lotu fakamāmani lahi ma'a e kakai lalahi kei talavoú, "Ko e Fononga 'o e Mo'ui Fakamatelié," 'a ia na'e fakahoko 'e Eletā Tieta F. 'Ukitofa mo Sisitā Halieti 'Ukitofa 'i he Senitā Konifelenisí 'i he 'aho 14, Sānuali 2018.

• **O**ku faka'ofa'ofa 'aupito ke 'i heni mo kimoutolu 'i he 'ahó ni, pea ke ongo'i ho'omou laumālié, mālohangá, pea mo ho'omou ivi. 'Oku ou fiefia 'aupito ne mou ma'u ha faingamālie ke fanongo meia Sisitā Halieti 'Ukitofa. Ko e mo'oni 'aupito ko Halieti 'a e huelo 'o e la'a 'o 'eku mo'uí. Ko e taha kotoa 'okú ne 'ilo'i iá, 'okú nau 'ofa 'iate ia. Ko ha tokotaha ia 'okú ne 'ai ke fiefia mo lelei ange e taha kotoa pē 'oku feohi mo iá. Kuó ne fai e me'a tatau ki he'eku mo'uí.

Na'a ma toki fakamanatu e ta'u 'e 55 'ema malí. 'I he taimi 'okú ma mamata ai ki he'ema fānau 'e toko uá, mo hona ongo malí, ko homa makapuna 'e toko onó, mo honau fāmilí, pea pehē ki homa makapuna ua 'e toko faá, okú ma fakatumutumu 'i he fononga kāfakafa kuo 'i ai 'ema mo'uí.

Ko e Kuonga Hono Ma'u 'o e Talí he Taimi pē Ko iá

Ne 'i ai ha fakakaukau mālie ne ha'u kiate au 'i he'eku teuteu ki he fakataha'anga ko 'ení. 'Io, 'oku mo'oni, 'oku 'ikai ke toe loko fai ha manatu ki he taimi ne u ta'u 18 ki he 30, ka neongo hoku ta'u motu'a, 'oku ou ongo'i kei si'i pē. Ko hono mo'oni, ko e tokolahi 'o kimautolu 'oku mau matu'otu'a angé, 'oku mau pehē pē 'oku mau kei talavou si'i pē ka 'oku mau mo'ui 'i ha taimi lōloa.

'I he taimi 'okú mou vakai mai kiate kimautolú, ko e "to'u matu'otu'a angé," 'e lava pē ke mou 'ohovale 'i he lahi ange e ngaahi me'a 'oku tau tatau aí mo homou to'ú 'i he me'a ne mou fakakaukau ki ai. 'Oku ou tui 'oku si'isi'i pē e me'a 'oku faikehekehe ai e fānau 'a e Tamai Hēvaní 'o fakahoa ki he me'a 'oku nau faitatau aí, tatau ai pē ko e hā honau ta'u motu'a. Hangē ko 'ení, 'oku 'i ai hamou tokolahi 'oku 'i ai ha'amou ngaahi fehu'i kau ki he 'Otuá pea mo koe—ngaahi tefito'i fehu'i loloto 'o tatau tofu pē mo e ngaahi fehu'i 'oku fai 'e ha kakai 'oku matu'otu'a ange 'iate kimoutolu:

“'Oku mo'ui nai ko ā e 'Otuá? 'Okú Ne tokanga ko ā?”

Na'e pehē 'e 'Eletā 'Ukitofa "Ko hono ma'u e ngaahi talí ni (fakalangi) 'oku lahilahi hono fie ma'u ke fai e feilaulau, ngāue, pea mo e fa'a kātaki." 'i he la'i taá fakataha mo Sisitā 'Ukitofa pea mo e kakai lalahi kei talavou 'i he Senitā Konifelenisi.

“‘Oku ou ‘i he hala totonú nai?”

“Ko e hā ‘okú ou fa‘a ongo‘i li‘ekina, lomekina, ‘ikai fakamahu‘inga‘i, pe tukuhausia ai ‘i he taimi ‘e ni‘ihī?”

“Ko e hā ‘oku ‘ikai ke kau mai ai ‘a e ‘Otuá ‘i he‘eku mo‘uí?”

“Ko e hā na‘á Ne ‘ikai tali ai ha lotú?”

“Ko e hā ‘okú Ne faka‘atā ai ke u foua e mamahi, mahamahaki, pe faingata‘a ko ‘ení?”

‘E lava ‘eni ke hoko ko ha ngaahi fehu‘i faingata‘a ke tali.

‘I he kuonga ‘oku ma‘u e talí he taimi pē ko iá—‘a ē ko e ‘ilo ‘oku ngali‘asi tonu pasika pea ‘ikai toe fehu‘iá ‘oku ma‘u ngofua pē ‘i he Google ‘i he ‘initanetí—‘oku tau ongo‘i loto—‘ita he taimi ‘e ni‘ihī ‘oku toloai ai e talí ki he‘etau ngaahi fehu‘i fakafo‘ituituí, mahu‘ingá mo vivilí. ‘Okú tau hanga hake hotau lotó ki he langí, pea ko e me‘a ‘oku hangē ketau ma‘ú ko e ki‘i “me‘atuhu talitali” fakalotofo‘i mo vilovilo he komipiutá.

‘Oku ‘ikai ke tau sai‘ia he fa‘a tatalí.

‘I he taimi ‘oku tau tatali ai ‘i ha lau sekoni ke ngāue e ‘initanetí, ‘oku tau fakakaukau mahalo ‘oku mate pe maumau e fehokotaki faka‘initanetí. ‘I he‘etau loto puputú‘ú, te tau lava pē ke li‘aki ‘a ‘etau fekumí. Ka ‘i he taimi ‘oku tau a‘u ai ki he ngaahi fehu‘i ‘oku ta‘engatá, mo e ngaahi me‘a mahu‘inga ‘o e lotó kuo pau ke tau toe anga fakama‘uma‘u ange.

‘Oku ‘ikai ke mahu‘inga tatau ‘a e ngaahi tali kotoa pē. ‘Oku ma‘u ngofua pē e ngaahi tali mei he fakakaukau fakamāmaní pe fakakaukau ‘oku manakoá, ka ‘oku mole vave pē honau mahu‘ingá he taimi ‘oku

ma‘u mai ai ha ngaahi fakakaukau pe ākenga fo‘oú. Ko e ngaahi tali fakalangí—ngaahi tali ‘oku ta‘engatá—‘oku ‘ikai lava ke fakatataua. Ko hono ma‘u e ngaahi talí ni ‘oku lahilahi hono fiema‘u ke fai e feilaulau, ngāue, pea mo e anga fakama‘uma‘ú.

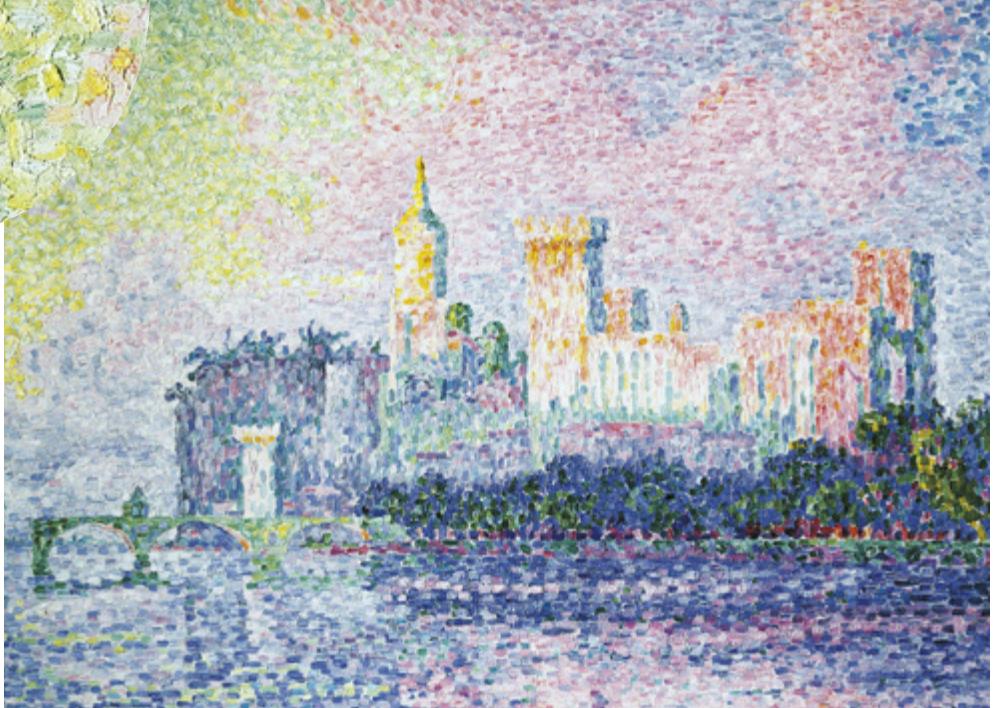
Ko e ngaahi talí ni ‘oku fe‘unga ‘ānoa mo e tatali ‘oku faí.

Ko ‘eku taumu‘a he ‘aho ní ke fai atu ‘eku fakamo‘oni pau ‘oku ‘afio‘i koe ‘e ho‘o Tamai Hēvaní, ‘okú Ne fanongo mai kiate koe, pea he‘ikai te Ne teitei li‘aki koe. ‘I ho‘omou fakaongo homou ngaahi lotó kiate Iá mo feinga ke muimui ki He‘ene founágá, te Ne kau atu ki ho‘omou mo‘uí mo tataki homou halá ‘i ho‘omou fononga fakaofo mo fakafiefia he mo‘uí fakamatelié.

Fakafehokotaki ‘a e Ngaahi Fo‘i Totí

Ko e fakakaukau ‘eni ‘a e taha ‘o e kau tangata tu‘ukimu‘a hotau kuongá, ‘a ia ko Steve Jobs ‘o e Kautaha Komipiuta ko e Apple: “‘E ‘ikai te ke lava ‘o fakafehokotaki e ngaahi totí ni ‘i ha‘o

*I he taimi 'oku tau
vakai'i ai 'a 'etau mo'ui
'i he tu'unga 'o e kospipeli
'o Sisū Kalaisí, 'oku
kamata ke tau sio ki he
anga e fepikitaki e ngaahi
totí 'i he'etau mo'ui*

vakai ki mu'a; te ke lava pē 'o fakafehokotaki kinautolu 'i ho'o vakai ki muí. Ko ia ai 'oku fiema'u ke ke falala ko e ngaahi totí ni te nau fehokotaki 'i ha founga pē 'i ho kaha'ú."¹

Ko e hā nai 'ene 'uhingá ki he me'a ni? 'I he konga kimui 'o e senituli 19, ne kamata'i 'e he kau tā fakatātā hangē ko Siaosi Siulate mo Paula Sikinaki ha tā valivali 'i ha founga fo'ou 'e faifai pea 'iloa ko e faka'ilonga'i-he-fakakaukau—fo'ou. Ko 'enau founga tāvalivali na'e fakahoko 'aki ia hono totitoti'i e pepa tāvalivali 'aki e fanga ki'i toti fakalanulanu. 'I he'ene hā ofi maí, 'oku hangē 'oku ta'e maau mo 'ikai ha fehokotaki 'a e ngaahi fo'i totí ko 'ení. Ka 'i ho'o siofi fakalelei e fakatātā kakató, te ke toki lava 'o sio ki he anga e fehokotaki lelei 'a e ngaahi fo'i totí mo e ngaahi lanú pea mo e anga hono fo'u 'e he ngaahi lanú 'o faifai pea hā mai ha ngaahi sipinga faka'ofo'ofa. Ko e me'a ko ē ne hā ngali ta'emahinó mo fihí ne kamata ke hā mahino.

'I he taimi 'e ni'ihī ko 'etau mo'ui 'oku hangē ko e fa'ahinga tā valivali faka'ilonga'i-he fakakaukau—fo'ou ko 'ení. Ko e ngaahi toti fakalanú 'oku nau fa'u 'a e ngaahi mōmeniti mo e ngaahi me'a 'oku hoko 'i hotau ngaahi 'ahó, 'e lava ke nau 'asi mai 'oku 'ikai ke nau fepikitaki pea mo ta'emaau he ngaahi taimi. 'Oku 'ikai ke tau sio 'i ha fa'ahinga maau 'iate kinautolu. 'Oku hangē ki he'etau vakaí 'oku 'ikai ha'anau taumu'a 'e taha.

Ka 'i he'etau ki'i tu'u 'o vakai mei he tu'unga 'oku ta'engatá, pea sio ki he'e-tau mo'ui mei he tūkunga 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí, 'oku toki kamata leva ke tau sio ki he anga e fekau'aki 'a e ngaahi totitoti kehekehe 'oku hoko he'etau mo'ui. Mahalo he'ikai ke tau sio leva ki he fakatātā fakalukufua, ka 'e fe'unga pē me'a te tau sio ki aí ke tau falala 'oku 'i ai e fa'unga faka'ofo'ofa

*Te ke fehu'i pē kiate koe, 'E lava keu tātānaki ha
tui fe'unga keu tui ki he 'Otuá? 'Oku ou falala nai
'okú Ne 'ofa 'iate au mo finangalo ke tataki hoku
'alu 'angá?"*

mo mā'ongo'onga 'i ai. 'I he'etau feinga ke falala ki he 'Otuá mo muimui ki Hono 'Alo ko Sisū Kalaisí, 'e 'i ai e 'aho te tau toki mamata ai ki hono tu'unga totonú, pea tau 'ilo'i na'e tataki mo'oni 'etau laká 'e he to'ukupu 'o e 'Otuá.

Te tau 'ilo tā na'e 'i ai ha palani 'a e Toko-taha 'Aati Mataotao Tahá ki he ngaahi totí ni mei he kamata'angá. Te tau 'ilo ne Ne hanga 'o fakalahi hotau talenítí, teuteu'i ha ngaahi faingamālie, mo fakafe'iloaki kitautolu ki ha ngaahi me'a 'oku nāunau'ia lahi angé he me'a ne tau fakakaukau'í pe lava'i 'iate kitautolu peé. Kuó u mamata tonu hení 'i he'eku mo'uí.

Ko 'Eku Fononga Fakamatelié

'I he'eku kei tamasi'i angé, na'e tu'o ua 'a hono fakamālohi'i hoku fāmilí ke mau hola

mei homau 'apí pea li'aki e me'a kotooa 'i aí. Ne mahino mei he ongo me'a ni hono tala 'e he kakai 'i homau 'atakai fo'oú 'oku mau "ma'ulalo" ange 'iate kinautolu. Ne hanga 'e he fa'ahinga tō 'eku leá 'o fakamahino 'oku ou kehe mei hoku to'ú, 'a ia ko ha tupu'anga mahutafea ki he'enau manukí mo e kakatá.

Ne hoko e faingata'a mo e ha'aha'a 'o e fehikitaki'akí ke ne 'ai au ke tōmui 'eku akó, 'ou li'aki ako ai he ta'u kakato 'e taha. 'I Siamane Hahaké, na'a ku ako e lea faka-Lūsiá ko 'eku lea hono ua. Na'e faingata'a, ka ne u lava pē. Ka 'i Siamane Hihifó na'e fie ma'u ke u ako e lea faka-Pilitāniá.

Ne 'asi fu'u faingata'a mo'oni kiate au! Na'a ku tui na'e 'ikai ngaohi hoku ngutú ki he lea faka-Pilitāniá.

'I he ngaahi ta'u ne u kei talavou aí, ne u fu'u tokanga ki ha kí'i ta'ahine fakafo ne kano'imata lanu melomelo mo faka'ofo'ofa. Kae pangó, na'e 'ikai ha'ané meimeい tokanga mai ia kiate au.

Ko ia ko au ē ko ha talavou ta'e 'iloa mo nofo faingata'a'ia 'i Siamane hili 'a e taú pea hangē he'ikai ke ma'u ha faingamālie lahi ke ma'u ha lavame'a 'i he mo'uí.

Ka neongo iá, ne 'i ai ha ongo me'a lelei ne hoko kiate au. Ne u 'ilo'i ne 'ofa'i au 'e hoku fāmilí. Ne fakalotolahi'i au he'eku kau faiako he 'apiakó mo e siasí ke 'ai ma'u pē ke mā'olunga 'eku taumu'á. 'Oku ou kei manatu'i ha faifekau kei talavou 'Amelika na'a ne ako'i e tefto'i mo'oni ko 'ení mei he folofolá: "Kapau ko e 'Otuá 'oku kau mo [kimoutolu], ko hai ia te ne lava ke faka-fepaki'i [kimoutolu]"²

Na'e 'i ai 'a e me'a 'i he tefto'i mo'oni ni ne tau 'iate au 'aki 'a e ivi lahi. Ne u fakakaukau, kapau ko e me'a ia 'oku hokó pea ko e hā kau ka ilisia ai?

Ko ia, na'a ku tui. Pea na'a ku falala ki he 'Otuá.

Ne 'i ai ha taimi ne u ako ngāue ai. Ne fakatukupaa'i au 'e ha taha 'o 'eku kau faiakó ke u fokotu'u ha taumu'a mā'olunga angé pea ke u kei ako po'uli he mala'e 'o e 'enisinia faka-makēnikí. Ne fu'u lahi e ngāue ke faí, ka na'a ne taki au ke u 'ilo'i 'a 'eku manako mo'oni he puna vakapuná! Na'a ku fu'u 'ohovale he'eku 'ilo'i 'e fie ma'u ke u poto he lea faka-Pilitāniá kapau 'oku ou fie hoko ko ha pailate. Na'a ku fie hoko mo'oni ko ha pailate, pea hangē ne hoko

ha mana ki hoku ngutú, ‘o ‘ikai ke toe hoko ‘a e lea faka-Pilitāniá ko ha fu‘u lea faingata‘a.

Ne u ma‘u ha ivi fo‘ou, mo ha tukupā fo‘ou ke ngāue mālohi, pea ‘i he‘eku falala ki he Tamai Hēvani, ne u fai ha fanga ki‘i ngāue na‘á ne tokoni‘i au ke langa ‘a ‘eku falalá te u lava pē ‘o fakahoko ia. Ne mahino pē ‘oku ‘ikai ‘uhinga ia ‘e hoko hamolemole e ngaahi me‘á.

Ne u folau ki San Antoniō ‘i Tekisisi, USA, ‘i hoku ta‘u 19, ke kamata ‘eku ako pailate ‘i he Laulā Puná. Ne u tangutu he vakapuná ‘i he tafa‘aki ‘o ha tangata ne lea he afo faka-Tekisisi. Na‘á ku fakatokanga‘i ‘i he‘eku tāfu‘uá ta ko e lea faka-Pilitānia ne u ngāue lahi ke akó, ‘oku ‘ikai ko e lea faka-Pilitānia ia ‘okú ne lea‘akí!

‘I he ‘apiako ako pailaté ne toe faingata‘a pē mo e ngaahi me‘a ia ái. Ko e polokalama fu‘u fe‘au‘auhi ‘aupito, he na‘e feinga e tokotaha kotoa ki he tu‘unga mā‘olunga tahá he faka‘osi akó. Na‘á ku ‘ilo‘i he taimi pē ko iá ‘oku ou ‘i ha matavaivai he ko e lahi taha hoku kaungā akó ko ‘enau lea fakafonuá e lea faka-Pilitāniá.

Ne toe fakahā mai he‘eku kau faiako pailaté ha toe me‘a ‘e taha ngaligali ko ha toe matavaivai ‘e taha—‘oku ou fakamoleki ha taimi lahi ‘i he siasi. Ne talitali lelei au ‘e he kāingalotu he feitu‘ú ni ki honau koló mo honau ‘apí, pea mau langa fakataha ha falelotu ‘i Big Spring ‘i Tekisisi. Ne hoha‘a ‘eku kau faiakó ‘e hanga ‘e he fa‘ahinga ‘ekitiviti peheé ‘o holoki hoku faingamalie ki ha tu‘unga mā‘olunga. Na‘e ‘ikai ke u

fakakaukau pehē. Na‘á ku falala ki he ‘Otuá pea fai hoku lelei taha te u lava ‘o fakahokó.

Ne faifai pē peá u lea faka-Pilitānia ka neongo ia, ‘oku ou kei ngāue pē ki ai. Na‘á ku lava‘i lelei ‘eku ako pailaté—peá u ‘osi ko e ‘uluaiki ‘i he‘emau kalasí. Ne u hoko ko ha pailate vakapuna tau pea hoko kimui ko ha kapiteni ‘i ha kautaha vakapuna. Pea hoko e ta‘ahine talavou kano‘imata lanu melomelo ‘o ‘eku ngaahi misí ko hoku uaifi.

Fakahoko Haohaoa e Fanga Ki‘i Me‘a Īkí

‘Oku ‘i ai ha lēsoni he me‘á ni? ‘Oku ou tui ‘oku lahi!

Ko e taha ai ko ‘eni: ‘Oua na‘a lomekina koe ‘e he ngaahi ngāue lahi mo faingata‘a ‘o e mo‘u. Kapau te ke tukupā ke fai e fanga ki‘i me‘a “faingofuá”—fanga ki‘i me‘a “iiki” ‘oku kole atu ‘e he ‘Otuá ke ke faí—peá ke fai ia ‘i he haohaoa taha te ke malavá, ko e ngaahi me‘a lalahí leva ‘e hoko maí.

Ko e ní‘ihi ‘o e fanga ki‘i me‘a iiki mo faingofua te ke lava ‘o fai haohaoa‘í ko e ako e folofolá, mo‘ui ‘aki e Lea ‘o e Potó, ‘alu ki he lotú, lotu moe ‘uhinga mo‘oni, pea mo e totongi vahehongofulú mo e ngaahi foakí.

Fai e ngaahi me‘á ni ‘o a‘u pē ki he taimi ‘oku ‘ikai ke ke loto ke fakahoko. Ko e “ngaahi feilaulaú ni” ‘e lava pē ke nau ‘asi si‘isi‘i, ka ‘oku mahu‘inga, he “‘oku ‘omi ‘e he feilaulaú e ngaahi tāpuaki ‘o e langí.”³

‘I hono mo‘oní, ko ho‘o ngaahi feilaulaui iiki mo faingofuá ‘a e ngaahi totí ‘o e mo‘ui faka‘ahó ‘a ē ‘oku nau fo‘u e fakatātā kakato ‘a ho‘o mo‘u. Mahalo he ‘ikai te ke lava ‘o sio he taimí ni ki he fehokotaki ‘a e ngaahi totí, pea ‘oku te‘eki ai fie ma‘u ia ke pehē. Faingofua tahá pē ke ke ma‘u pē ha tui fe‘unga mo e taimi ko ‘eni ‘okú ke lolotonga mo‘ui ái. Falala ki he ‘Otuá, pea “mei he fanga ki‘i me‘a iikí[‘e ha‘u] moi ai e me‘a lalahí.”⁴

Falala ki he ‘Otuá

Mahalo pē te ke pehē, “Io, ‘Eletā ‘Ukatofi, ‘oku sai kotoa pē ia kiate koe. Ka ko e ‘Apostolo koe ia. Ko aú ko e mēmipa angamaheni pē ‘o e Siasi. Ko ‘eku ngaahi lotú ‘oku ‘ikai ke tataki‘i. Kapau ‘oku ‘i ai ha palani ma‘aku, ‘oku hangē pē ia ko e falekoloa vala sekeniheni fakatau ma‘ama‘á. Ko ha palani

‘oku holohifo-mei-‘olunga. Ko ha palani-‘oku-mate-atu-pē-kiate koe-ke ke-fiemālie-pē he me‘a ‘okú ke-ma‘ú.

‘E hoku ngaahi kaungāme‘a, ko e fānau kimoutolu ‘a e ‘Otuā mo‘uí, ko e ‘Otuā ‘o e ‘univēsi. ‘Okú Ne ‘ofa ‘iate kimoutolu, ‘okú Ne fiema‘u kimoutolu ke mou lavame‘a, ‘oku ‘i ai ‘ene palani kuó Ne teuteu ke ke lavame‘a. manatu‘i e me‘a ne lea‘aki e Steve Jobs: “He‘ikai te ke lava ‘o fakafehokotaki e ngaahi fo‘i totí ‘i ho‘o sio ki mu‘á; te ke lava pē ‘o fakafehokotaki kinautolu ‘i ho‘o sio ki muí.”

‘I he‘eku ‘i homou ta‘u motu‘á, ne ‘ikai ke u ‘ilo‘i pē ‘e ‘ave au ‘e he‘eku mo‘uí ki fē? Na‘e ‘ikai ‘aupito ke u sio ‘oku gefaka-sepikitaki ‘a e ngaahi toti ‘i mu‘a ‘iate aú.

Ka na‘á ku falala pē ki he ‘Otuá. Ne u fanongo ki he fale‘i hoku fāmili ‘ofá mo ha ngaahi kaungāme‘a potó, pea foua he ngaahi fanga ki‘i sitepu ‘o e tuí, ‘o tui kapau te u fai hoku lelei tahá he taimi ko iá, ‘e toki tokanga‘i leva ‘e he ‘Otuá ‘a e fo‘i fakatātā kakató.

Na‘á ne fakahoko ‘eni.

Na‘á Ne ‘afio‘i e iku‘angá mei he kamata‘angá ka na‘e ‘ikai ke u ‘ilo ki ai.

Na‘e ‘ikai ke u lava ‘o sio ki he kaha‘ú, ka na‘á Ne lava.

‘O a‘u pē ki he ngaahi taimi faingata‘á, ne u fakakaukau ai ne li‘aki au, Ka na‘á Ne ‘iate au pē—‘Oku ou ‘ilo‘i ia he taimí ni.

‘Oku tau ma‘u mei he Lea Fakatātaá e tala‘ofa mahu‘inga ko ‘ení: “Falala ki he ‘Eiki ‘aki ho lotó kotoa; pea ‘oua na‘á ke fa‘aki ki ho poto ‘o‘oú.

Ke ke fakaongoongo kiate ia ‘i ho hala kotoa pē, pea ‘e fakatonutonu ‘e ia ho ngaahi ‘alu‘angá.”⁵

‘Oku ‘ikai ke u tui ‘oku ‘i ai ha faka‘ilonga fehu‘i he faka‘osinga ‘o e veesi ko iá. ‘Ikai, ‘oku ou tui ‘oku totonu ke ‘i ai ha faka‘ilonga lea fakaofo!

Ko ia ai, ke ke fehu‘i pē kiate koe, “E lava ke u tātānaki pē ha tui fe‘unga ke u tui ki he ‘Otuá? ‘Oku ou falala nai ‘okú Ne ‘ofa ‘iate au mo fina-ngalo ke tataki hoku ‘alu‘angá?”

‘I hono mo‘oní, mahalo te ke lava lelei ‘i ho‘o feinga pē ‘iate koe he ngaahi me‘a lahi. Ka ‘oku ou kole atu ke ke tui ‘e toe lelei ange ho‘o mo‘uí kapau te ke falala ki he ‘Otuá ke Ne tataki koe ‘i ho ngaahi laká. ‘Okú Ne ‘afio‘i e ngaahi me‘a ‘oku ‘ikai malava ke ke ‘ilo‘i, pea kuó Ne teuteu ma‘au ha‘o kaha‘u ‘oku ‘ikai malava ke ke fakakaukauá. Ne fakamo‘oni e ‘Apostolo ma‘ongo‘onga ko Paulá, “‘Oku te‘eki ai mamata ‘e ha mata, pe fanongo ‘e ha telinga, pea ‘oku te‘eki ai hū ki he loto ‘o ha tangata ‘a e ngaahi me‘a ‘oku teuteu ‘e he ‘Otuá ma‘anautolu ‘oku ‘ofa kiate iá.”⁶

‘Okú ke loto ke tataki, tāpuekina mo tokanga‘i koe ‘e ho‘o Tamai Hēvaní?

Peá ke tui.

‘Ofa ‘iate Ia.

Fekumi kiate Ia ‘aki ho lotó kotoa.

‘A‘eva ‘i Hono ‘alungá—‘a ia ‘oku ‘uhinga ia ki hono tauhi ‘o e ngaahi fekaú, fakalangilangi‘i ho‘o ngaahi fuakavá, muimui he ngaahi akonaki ‘a e kau palōfitá, pea talangofua ki he ngaahi ue‘i ‘a e Laumālié.

Fai ‘eni pea ‘e hanga ‘e he ‘Otuá ‘o “fakalahi koe tu‘o tahaafe pea tāpuaki‘i ‘a kimoutolu ‘o hangē ko ia kuó ne tala‘ofa atú!“⁷

‘Oku mahino pē kiate au ‘oku ngali faingofua ‘eni ki ha ni‘ihi ka ‘oku faingata‘a ‘a hono fakahokó. ‘Oku ou ‘ilo ‘e ‘ikai te ke fononga loloto ‘i he to‘onga mo‘ui ‘o e ‘aho ní ke ke fanongo ki he ngaahi le‘o fakafepaki ‘a ē té ne faka-lotosi‘i ‘o a‘u pē ki he manukia ‘a e tui ki he ‘Otuá pea tautaufitó ki he ‘etau lotú.

‘Oku toe fakale‘olahi mai e ngaahi le‘o ko ‘ení ‘i hotau ‘ahó ni, ‘aki e ngaahi fakalakalaka ‘oku ‘ikai hano toe tatau ‘i he fetu‘utakí. Ko ‘eni ‘a e pole kiate koé, ka ‘oku hoko foki ia ko ho tāpuaki.

‘Oku ou ‘ilo‘i fakapapau te ke ma‘u ha ngaahi founiga ke fakahoko ia he founiga ‘a e ‘Eikí! Ko ha konga ia ho‘o fononga fakamatelié. Ko e anga ho‘o fakahoko iá te ne tākiekina lahi ho kaha‘ú pea mo e konga te ke feau ‘i he ngāue ‘a e ‘Eikí ‘i hení he māmāni ko ‘ení.

Ka neongo ia, ko e me‘a ‘okú ke a‘usia he mo‘ui ‘oku ‘ikai ke toe fu‘u makehe ia. ‘Oku ‘ikai ko homou to‘utangatá pē mo ho‘omou tui ‘i he ‘Otuá ‘oku fakafehu‘ia mo manuki‘i. Ko hono mo‘oní, ‘oku ngali ‘asi ‘eni ko e konga ‘o e tesí fakamatelié ki he fānau kotoa ‘a e ‘Otuá.

Ne fakahā ‘e Sisū ki He‘ene kau ākongá, “Ka ne ‘o māmani ‘a kimoutolu, ‘e ‘ofa ‘a māmani ‘i he me‘a ‘a aná: ka koe‘uhí ‘oku ‘ikai ‘o māmani ‘a kimoutolu, ka kuó u fili ‘a kimoutolu mei māmani, ko ia ‘oku fehi‘a ai ‘a māmani kiate kimoutolu.”⁸

Ke ke mateuteu ai leva ke ke tali e fo‘i mo‘oní ko ho‘o loto pē ke muimui he Fakamo‘ui, ‘e hono mai e taimi ‘e taukae‘i lahi koe ‘e he kakai mei he fu‘u fale lahi—mo ‘ata‘ataá.⁹ Mahalo te nau feinga ke fakamālohi‘i mo fakamaa‘i koe.

Ka ke manatu ‘oku ‘ikai ke ke tali ui kiate kinautolu. ‘Okú ke tali ui ki he ‘Otuá. ‘E ‘i ai e ‘aho te ke tu‘u ai ‘i Hono ‘aó ‘o fakamatala ki ho‘o mo‘ui.

Té Ne ‘eke atu ko e hā e me‘a na‘á ke fai ke ikuna‘i ai e ngaahi fakatauele ‘a e māmani kae

muimui he hala ‘o e mā‘oni‘oní. Te Ne ‘eke atu pe na‘á ke muimui ki he Fakamo‘ui, pe na‘á ke ‘ofa ‘i ho kaungā‘apí, mo feinga fakamātoato ke nofo ma‘u he hala fakaākongá.

Manatu‘i, he‘ikai te tau lava ke ma‘u ia he ongo founiga. He‘ikai te ke lava ke ma‘u ha ngaahi tāpuaki ta‘e-fa‘a-laua ‘o e mo‘ui fakaākongá ka ‘i he taimi tatau ‘okú ke kei feinga pē ke tauhi ho ngaahi lekooti mēmipasipi he Uooti ‘Uluaki ‘o Pāpiloné. ‘E honu ngaahi kaungāmē‘a, ko e taimi ‘eni ke tukupá ai kia Kalaisí mo muimui ‘i Hono ‘alungá.

‘E ‘i ai e ‘aho ‘e ‘ilo‘i kotoa ‘e he fānau ‘a e ‘Otuá e me‘a ‘oku totonú—‘o kau ai ‘a kinautolu ‘oku manuki ki he mo‘oní. Te nau tū‘ulutui ‘o vete ko Sisū ‘a e Kalaisí, ko e Huhu‘i, ko e Fakamo‘ui ‘o e māmaní.¹⁰ Te nau ‘ilo‘i na‘á Ne pekia ma‘anautolu.

‘I he ‘aho ko iá ‘e mahino lelei ko Hono le‘ó tokotaha pē ‘oku fu‘u mahu‘ingá.

Te ke ‘ilo‘i fakapapau hono tāpuekina koé he na‘á ke tu‘u ma‘u ‘i he tuí, tauhi e ngaahi fekaú ‘a e ‘Otuá, ngāue fakasevāniti ki ho kāingá, mo langa hake e pule‘anga ‘o e ‘Otuá ‘i he māmaní. Si‘oku ngaahi kaungā-mē‘a ‘o feina, tui—pea ‘e ‘iate kimoutolu ‘a e ‘Otuá. Ofe‘i ho lotó kiate Ia—pea te Ne tataki koe ‘i ho‘o faaifononga ‘i he fononga lahi mo fakafie-fia ‘o e mo‘ui fakamatelié ni.

‘Oku Tatau ai Pē

‘I he‘etau laaulea fekau‘aki mo e tuku ki he ‘Otuá ke ne tataki ‘etau mo‘ui, ‘oku ou fie fakama‘ala‘ala ‘a e me‘a ko ‘eni ‘e taha. Mahalo pē he‘ikai te ke sai‘ia ‘i he me‘a ‘oku ou teuteu ke u tala atu kiate koé.

‘I ho‘o kole ki he ‘Otuá e me‘a ke fai fekau‘aki mo ho‘o ngaahi fili ‘i ho‘o mo‘ui—kau ai e ngaahi fili ‘oku mahu‘ingá—mahalo he ‘ikai te Ne ‘oatu ha tali mahino he taimi pē ko iá. Ko hono mo‘oní ‘oku tatau ai pē pe ko e hā ho‘o filí, koloa pē ke ke tu‘u ma‘u ‘i he ngaahi tefito‘i fuakavá mo e ngaahi tefito‘i mo‘oní ‘o e ongoongolelé.

‘I he ngaahi keisi lahi, ko e ngaahi fili ‘okú ke fai ‘e hangē ‘oku ‘ikai mahu‘inga ‘o hangē ko ia ‘okú ke fai ‘i he ‘osi ho‘o fakahoko ho‘o filí.

Hangē ko ‘ení, ‘e ‘i ai ha ongo me‘a te na loto ke na mali neongo ‘oku ‘i ai ha ni‘ihi he fāmilí ‘oku nau pehē ‘oku ‘ikai ko e fakahoa lelei tahá ia. Neongo ia, ‘oku ‘i ai ‘eku ‘amanaki lelei lahi ki he ongo me‘a mali pehé, hili hono fai ‘ena fili ko iá, kapau te na fetauhí‘aki kiate kinaua pea ki he ‘Eikí ‘aki e kotoa hona lotó pea mo e ‘atamai kotoá. ‘I he‘ena fetauhí‘aki ‘i he ‘ofa pea mo e manava‘ofa pea nofo taha he‘ena ngaahi fie ma‘u faka-eongó, fakalaumālié mo fakatu‘asinó—‘o fakahoko ma‘u pē e fanga ki‘i me‘a “ikí”—te na hoko leva ko e ongo hoa haohaoa.

‘I hono fakafehoanaki ‘o ha ongo me‘amali ‘okú na fakakaukau kuó na fili e taha “haohaoá” peá na fakakaukau leva ko e ngaahi kavenga mamafá kuo lava. Kapau ‘e tukuange ‘ena teítí, tuku e fetu‘utaki faka-taautahá, pea heheke holomui ki he hikisiá mo mo‘ui siokitá—ko e ongo me‘a ni ‘okú na ‘i he hala ‘oku fou ki he mamahí mo e faka‘ise‘isá.

Ko e tefito‘i mo‘oni tatau pē ‘eni mo e ngaahi fili ki ha ngāue. ‘Oku ou ‘amanaki lahi kiate kinautolu ‘oku nau fili ha ngāue ‘oku ‘ikai fu‘u mā‘olungá ka ‘oku fai e lelei tahá ke nau lava ‘o ma‘u ha founiga ke manakoa mo fakafie-fia ai ‘enau ngāue.

‘Oku ou ma‘u ha ‘amanaki si‘isi‘i kiate kinautolu ‘oku fili ha ngaahi ngāue ‘oku ongo mā‘olungá ka ‘i he‘enau fononga atu he ngāué, kuo mole ‘a e loto‘i ngāué ‘oku fie ma‘u ke ngaohi kinautolu ke lavame‘a ‘i he‘enau ngāué. ‘I hono mo‘oní, ko ho‘o fetongi lelei ki he ngaahi fetongi ‘i ho‘o feitu‘u ngāué ‘e hoko ia ko e ngaahi tefito‘i ‘ulungaanga ‘o homou to‘u tangatá kuo pau ke mou fakatupulaki ke mou lava ‘o fe‘iloaki mo e kaha‘ú.

Ko ia ‘oku anga fēfē ‘a hono fie ma‘u koe ‘e he ‘Eikí ke ke fakahoko e ngaahi fili mahu‘ingá?

Na‘e tokoni lahi kiate au ‘Ene fakahinohino kia ‘Oliva Kautele mo Siosefá. Na‘e fakahá ‘e he ‘Eikí kiate kinaua, “Kuo pau ke ke fakakaukau‘i ia ‘i ho‘atamaí; pea kuo pau ke ke toki fehu‘i mai kiate au, pe ‘oku totonus ia.”¹¹

Kuo foaki atu ‘e he Tamai Hēvaní ha ‘atamai mo ha loto kiate koe. Kapau te ke falala kiate Ia, te Ne tokoni‘i koe ke ke faka‘aonga‘i totonus kinaua ki ho‘o ngaahi founiga filí.

‘I he ngaahi fili lahi, ‘e lahi ange ‘i he me‘a lelei ‘e taha ke ke fili mei aí. ‘I he taimi ne hoko ai ‘eni kia Siosefa mo hono ngaahi hoa ngāué, ne ngāue ‘aki ‘e he ‘Eikí ha kupu‘i lea

mālie ‘i he‘enau fekumi ki He‘ene fakahinohinó: “‘Oku tatau ai pē.”¹²

Ka na‘e toe folofola mai ‘a e ‘Eikí he taimi ko iá, “Kae tui faivelenga pē.”¹³

Ko ho‘o ngāué ke fai e fili lelei taha te ke lava ‘o fakahoko, ‘o fakatefito he fakamatala ‘okú ke ma‘u pea makatu‘unga he ngaahi me‘a mahu‘inga mo e tefito‘i mo‘oni ‘o e ongoongo-lelei. Pea feinga‘aki ho íví kotoa ke ikuna‘i e ngaahi me‘a ‘okú ke fakahokó—pea mo faivelenga.

Fai ia pea ‘e tokis fepikitaki e ngaahi totí.

Mahalo e ngali fakamamahi ke ‘ilo ‘oku ‘ikai ke ‘omi ‘e he ‘Otuá ha fakamatala fakaikiiki ki ho‘o fononga he mo‘u. Ka ‘okú ke fie ma‘u ha fakahinohino ki he fakaikiiki kotoa pē ho‘o mo‘u? ‘Okú ke fie ma‘u ha taha ke ‘oatu kiate koe ha ngaahi founiga ngāue kākā kimu‘a ke ke ma‘u ha faingamālie ke ke fika‘i e ngaahi me‘a ‘iate koe pē? Ko e hā e fa‘ahinga fononga ko ia?

Si‘oku ngaahi kaungāme‘a mamae, ‘e tu‘o taha pē ho‘o foua e fononga fakamatelié. ‘Ikai nai ‘e hanga ‘e he fononga ne fakataumu‘a ke fai fakafo‘ituituí mo e ngaahi fakamatala ki he kaha‘ú mo e tali ki he ngaahi fehu‘i ma‘ongo‘onga ‘o e mo‘u ‘o to‘o atu e ongo‘i fiefia ‘o e lavame‘a mo e tupulaki ho‘o falala ki he ‘Eiki pea mo koe?¹⁴

Koe‘uhi na‘e foaki atu ‘e he ‘Otuá e tau‘atāina ke filí, ‘oku lahi e ngaahi taumu‘a te ke lava ‘o fili ke fou aí pea kei lava pē ke taki ha mo‘u ‘oku lavame‘a. Ko e mo‘u fakamatelié ko e talanoa ia ‘oku ‘ikai ke ngata, peá ke fili-pē-ho‘o-fononga‘a‘aú. ‘Okú ke ma‘u e ngaahi fekaú, ma‘u e ngaahi fuakavá, ma‘u e fale‘i fakalopofita ‘oku ue‘i ‘e he Laumālie, pea ‘okú ma‘u e me‘afaoaki ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oni. ‘Oku hulu ‘anoa ia ke nau tataki koe ki ha mo‘u fakamatelie fiefia mo neke-neka ta‘engata. ‘Oua ‘e siva ho‘o ‘amanakí kapau ‘oku ‘i ai ha‘o ngaahi fili ‘oku ‘ikai ke lelei. Ko e founiga ia te ke ako aí. He ko e konga pē ia ‘o e fonongá!

‘Oku ‘ikai ha fononga ia ‘e lelei pē mei he kamatá ki he‘ene ‘osí, ka ‘o kapau te ke faivelenga, ‘e lava pē ke fakapapau‘i atu kiate koe ha iku‘anga fiefia. Fakakaukau ki he sipinga‘a Siosefa ‘o ‘Isipité. ‘I he ngaahi me‘a lahi, ko ‘ene mo‘u na‘e ‘i he fakatu‘utāmaki. Na‘e fakatau ia ‘e hono ngaahi tokouá ke nofo pōpula. Na‘e lī ia ki he fale fakapōpulá ki ha hia na‘e ‘ikai ke ne fakahoko. Neongo e ngaahi me‘a fakamamahi na‘e hoko ‘i he founiga fakamālohi kiate iá, na‘á ne tauhi pē ‘ene tuí. Na‘á ne falala ki he ‘Otuá. Na‘á ne fai hono lelei tahá he me‘á ni. Ta‘u ki he ta‘u—neongo ne hangē ne ngalo mo li‘ekiná—na‘á ne kei tui pē. Ne afe ma‘u pē e loto ‘o Siosefá he ‘Otuá. Na‘e fakahaa‘i ‘e he ‘Otuá ‘okú Ne malava ke liliu e ngaahi me‘a fakamamahí ki ha ngaahi me‘a fakafiefia.¹⁵

Ko e ‘ahó ni, ta‘u nai ‘e 4000 mei ai, ‘oku tau kei ma‘u pē ha tataki fakalaumālie mei he talanoa ‘o Siosefá.

Mahalo he‘ikai ke fu‘u ‘ilonga fēfē ho‘o fonongá, ka ‘e ‘i ai pē hono ma‘olunga mo hono ma‘ulalo. Ko ia, manatu‘i pē e sipinga ‘a Siosefá. Mo‘ui Faivelenga Tui Faitotonu. ‘Oua te ke hoko ko ha tokotaha loto kona. ‘Oua ‘e fakamamahi. ‘Ofa ki he ‘Otuá. ‘Ofa ho ngaahi tokouá. Falala ki he ‘Eikí, neongo ‘oku ‘asi fakata‘elata e ngaahi me‘a ‘e hokó.

Mahalo ‘e ‘ikai te ke lava ‘o sio ki ai kae ‘oleva kuo fuoloa ange, ka te ke toki vakai ‘amui ange pea te ke ‘ilo tā na‘e taki pea tataki koe ‘e he ‘Eikí ‘i ho halá.

Ta ‘oku fehokotaki pē e ngaahi fo‘i totí.

Ngaahi Me‘a ‘e Nima ke Manatu‘i

Ka e ‘oleva kuo hoko, ‘e lava ke u kole atu kiate koe ke ke manatu‘i ‘a e ngaahi me‘á ni ‘e nima?

‘Uluakí, ke ke ‘ilo‘i ‘oku fa‘a fakatatali hono tali ‘e he ‘Otuá ho‘o ngaahi fehu‘i loloto tahá pea hoko mai ia ‘i ha founiga ‘oku ‘ikai te ke ‘amanaki ki ai. Ko e ngaahi tali ‘a e ‘Otuá ‘oku ta‘engata ‘a hono mahu‘ingá. ‘Oku nau fe‘unga‘ānoa mo e tatali ‘oku faí.

Uá, ma‘u ha ki‘i tui. Ofe‘i ho lotó ki he ‘Otuá. Tui ‘okú ke mahu‘inga ki he ‘Otuá, pea falala te Ne fai ha me‘a lahi ange ma‘au he me‘a te ke lavá ‘o fai ma‘au. Ako meiate Ia. ‘Ofa ‘iate Ia. Tui kiate Ia. Talanoa ma‘u pē kiate Ia, pea fai fakamātoato. Fakafanongo ki Hono le‘o.

Tolú, ‘a‘eva he lelei taha te ke lavá he fononga ‘i he hala ‘o e ākongá. ‘Oua na‘á ke tuku ke lōmekina koe. Fai pē e fanga ki‘i me‘a ikí ki he haohaoa taha te ke malavá, pea ‘e toki fakanofonofo totonu pē e ngaahi me‘a lalahí ki honau feitu‘u.

Faá, ‘oua na‘a hanga ‘e he ngaahi le‘o fakalotofo‘i ‘o ofe‘i koe mei ho‘o fononga he tuí. Manatu, ‘oku ‘ikai te ke taliui ki ho‘o kau fakaangá. ‘Okú ke taliui ki ho‘o Tamai ‘i Hēvaní. Ko ‘ene ngaahi mahu‘ingá ‘oku lau ia.

Nimá, fakahoko ‘a ho‘o fili lelei tahá ‘aki ‘a ho‘o muimui ki he ngaahi ue‘i ‘oku ha‘u ki ho lotó mo ho‘o fakakaukaú. Fai ho lelei tahá ke muimui‘i ia. Ma‘u ha tui, pea ‘e fakatapui koe ‘e he ‘Otuá ‘i ho‘o ngāue totonu ki ho‘o lelei ta‘engatá.¹⁶

Fai ‘eni pea ‘e lelei e me‘a kotoa pē ‘i he iku‘angá.

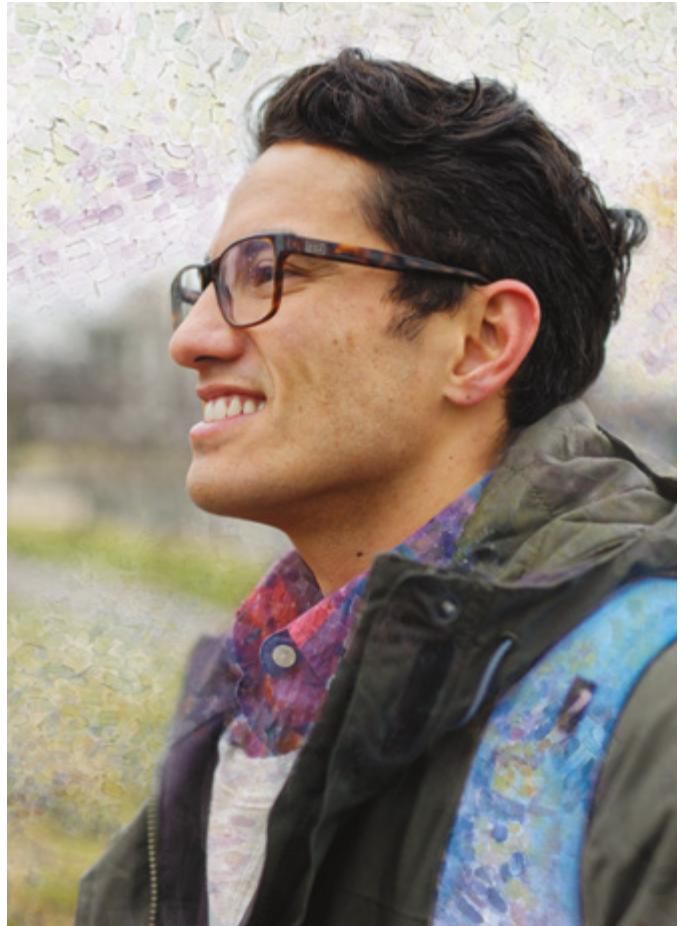
I ho‘o feinga ke muimui ki ho Fakamo‘uí, ‘e tupulaki ‘a ho‘o ongo‘i fiemālié.¹⁷ I ho‘o ‘a‘eva angatonu mo fakaava ho lotó ki he maama ‘a Kalaisí, ko ho‘o ‘ofa ki he ‘Otuá ‘e toe fakamatu‘otu‘a ange, pea ko ho‘o ivi ke ke ‘ofa ki ho kaungā‘apí ‘e toe fakahaohaoa‘i ange.

E ‘omi kotoa ‘e he me‘á ni ha fiefia mo ha nekeneka kiate koe.

Te ne ‘omi kiate koe e melinó.

‘E ‘i ai e ‘aho te ne ‘omai kiate koe ‘a e naunau ta‘engatá.

I he ‘aho ko ia he kaha‘ú, te ke toe sio kimui ki he fononga fakafiefia mo fakaholomamata ko ‘eni ‘o e mo‘ui fakamatelié,

pea ‘e toki mahino leva kiate koe. Te ke toki sio ki he fehokotaki lelei ‘a e ngaahi toti kotoa ‘o ma‘u ai ha fakatātā fisifisimu‘a ‘o laka ange ia ‘i ha me‘a na‘á ke ‘amanaki ki ai.

Pea ‘i he hounga‘ia ‘oku ta‘emalava hano fakamatala‘i, te ke lava ‘o mātā ‘a e ‘Otuá Tonu, ‘i he ‘Ene fonu ‘ofá, kelesí, pea mo e manava‘ofá, na‘e ‘i ai pē ke faitāpuekina koe, pea mo tataki ho ngaahi halá ‘i ho‘o fononga kiate Iá. ■

NGAAHI FAKAMATALÁ

1. Steve Jobs, Stanford University commencement address, June 12, 2005.
2. Loma 8:31, New International Version (1984).
3. “‘Oku Mau Fakamālō,” *Ngaahi Himi*, fika 16.
4. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 64:33
5. Lea Fakatātā 3:5–6
6. 1 Kolinitō 2:9, New International Version.
7. Teutalonome 1:11, New International Version.
8. Sione 15:19
9. Vakai, 1 Nifai 8:26–28
10. Vakai, Loma 14:10–12 Filipai 2:10
11. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 9:8
12. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 60:5; 62:5; 80:3
13. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 62:5
14. Vakai Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 121:45.
15. Vakai Senesi 37, 39–46.
16. Vakai 2 Nifai 32:9
17. Vakai 2 Nifai 32:9

Fai 'e he Kau
Palesitenisi Lahi
'o e Lautohi
Faka-Sāpaté

Ko Hono Ako ha Founga Fo'ou 'o e Akó

'I he'etau laka kimu'á, fakakaukau ki he ngaahi tefito'i mo'oni ko 'eni 'e nima 'okú ne tataki 'a hono ako mo ako'i 'o e ongoongolelei.

Kuo lava 'aki 'eni ha māhina 'e ua 'etau kamata ngāue 'aki 'a e *Ha'u, 'o Muimui 'Iate Au* ma'á e Palaimelí, Lautohi Faka-Sāpaté mo e 'apí. Ko e hā ho'o fuofua fakakaukaú? Kuo faitokonia fēfē nai koe mo ho'o fāmilí 'e he ngaahi ma'u'anga tokoni fo'ou ko 'ení? Fakakaukau ki ho'o tali ki he ngaahi fehu'i ko 'ení 'i ho'o lau 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení 'a ia 'e ala tokoni ke tau faka'aonga'i lelei ai e ngaahi ma'u'anga tokoni fo'ou ko 'ení. Te tau alea'i 'a e founga 'oku 'aonga ai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'e nima ko 'ení ki he kau akó mo e faiakó fakatou'osi.

TEFITOI MO'ONI 1:

*'Oku fekau'aki 'a e nāunau
fakalēsoni fo'oú mo hono
fakatupulaki 'o e ako 'i apí.*

Ma'á e tokotaha akó:

Ko e houa 'e 168 'i he uiké, pea ko e konga si'i pē 'o e ngaahi houa ko iá 'oku fakamoleki 'i he lotú. Pea ko e lolotonga ko ia ho'o ako ha me'a lahi 'i ho'o ngaahi kalasi 'i he Siasí, te ke fie ma'u foki ke feinga ke ako mo mo'ui 'aki 'a e ongoongolelei 'i he toenga 'o e uiké. Fakakaukau 'oku hangē 'a e ako fakalaumālié ko e fakamālohisinó: te ke mamata ki ha ngaahi ola lelei kapau te ke toutou fakamālohisino he lolotonga 'o e uiké 'i ha'o fakamālohisino tu'o taha pē he uike. Pea 'i ho'o ako 'a e folofolá 'i 'apí, 'e fakafonu 'aki koe 'a e ngaahi fakakaukau mo e mahino fakalaumālie te ne faitāpuekina ho'o mo'uí mo e mo'ui 'a e ni'ihi kehé 'i ho'o vahevahe 'a e me'a 'okú ke akó.

Ma'á e faiakó:

Mahalo he 'ikai fe'unga ke ke ako'i pē ha lēsoni mālie he Sāpate takitaha. 'Oku totonu ke hoko 'a hono poupou'i ke ako fakafo'ituitui mo fakafāmili 'a e folofolá ko e taha ia 'o e ngaahi taumu'a 'o ha faiako. Ko e hā e ngaahi a'usia ne ma'u 'e he kau mēmipa 'o e kalasí 'i hono ako e folofolá he uike ní? Ko e hā ha ngaahi fakakaukau te nau lava 'o vahevahe? Mahalo e ala tokoni ke ke fakakaukau 'oku tatau ho'o fatongiá mo ia 'o ha faihiva, 'okú ne ako'i e hivá mo fakafāahi e ngaahi le'ó ki ha ongo fetāiaki faka'ofa'ofa pē 'e taha. Te ke lava 'o ako'i ha lēsoni, tataki ha fealea'aki mo 'omi 'a e me'a kotoa pē 'okú ke 'ilo'í ki he a'usiá, ka he 'ikai te ke lava 'o fa'u ha hiva fakalaumālie kapau he 'ikai vahevahe 'e he kau mēmipa 'o e kalasí 'enau fakakaukaú mo e ue'i fakalaumālié.

TEFITO'I MO'ONI 2:
'Oku finangalo 'a e 'Eikí ke tau aka mo tupulaki 'i he'e-tau mahino fakatokāteliné.

Ma'á e tokotaha akó:

'I ho'o aka 'a e folofolá, te ke lava ai 'o ma'u ha ngaahi mo'oni 'o e ongoongoleleí—tokāteline—'e tokoni ke ke 'ilo'i lelei ange 'a e 'Otuá mo ma'u ha mahino lahi ange ke ke fehangahangai ai mo ho'o ngaahi faingata'a. Te ke 'ilo'i foki ai 'oku fakahaa'i fakahangatonu ha ni'ihi 'o e ngaahi mo'oni 'o e ongoongoleleí 'i he tohí ka ko e ni'ihi 'oku fakatātaa'i. Fakakaukau ki ho'o fekumi ki he mo'oni 'o hangē ha'o fekumi ki ha koloa fufuú. Mahalo na'a fie ma'u ke ke fekumi ke loloto ange ke ke 'ilo'i e mo'oní, ka 'i he ngata'angá, te ke ma'u "[a e koloa mahu'inga taha 'e ala ma'u 'e he kakai matelié pe ngaahi 'Otuá.]"¹

Ma'á e faiakó:

'Oku 'ikai ngata pē 'i he hoko 'a e kau faiakó ko e kau tokoni; ka 'oku 'i ai honau fatongia ke aka'i e tokāteliné—ke fakamo'oni, tataki mo ue'i fakalaumālie. 'I ho'o teuteu ke aka'i 'aki ho'o aka, fakalaualuloto mo lotú, te ke mateuteu ai ke tokoni'i kinautolu 'okú ke aka'i ke nau ma'u ha mahino lelei ange pea mo ngāue 'o fakatatau ki ha tokāteline ne ue'i fakalaumālie. Ke ke loto-falala ki ho'o fatongia ko ha faiako 'i he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Te ke lava 'o faiako hangē ko e Fakamo'uí 'aki ha'o feinga lahi ange.

TEFITO'I MO'ONI 3:

*'Oku mahu'inga 'a e fakahā
fakatāutahā ki hono ako
mo ako'i 'o e ongoongolelei
i he Siasí.*

Ma'á e tokotaha akó:

Na'e fakaafe'i 'e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni kumuí ni mai e kāingalotu 'o e Siasí ke nau "fakatupulaki ['enau] malava faka-laumālie ke ma'u 'a e fakahā."² I ho'o aka e folofola 'a e 'Otuá, 'okú ke fakahaa'i ai kiate Ia 'okú ke fie ma'u ha fakahā. 'Oku fa'a hoko mai 'a e fakahā fakatāutahā 'i he taimi 'okú ke aka ai e fakahā kuo 'osi foaki 'e he 'Eikí ki He'ene kau palōfitá. 'I hono toe fakalea 'o e teftito 'o e tui hono hivá: 'i ho'o aka 'a e me'a kotoa pē "kuo fakahā mai" 'e he 'Otuá, 'okú ke mateuteu ai ke ma'u 'a e me'a kotoa pē "'okú Ne fakahā mai 'i he taimi ni" pea mo e me'a kotoa pē "te Ne kei fakahā mai 'amui."

'I ho'o ma'u ha fakahāá, fakatupulaki ha tō'onga ke ke anga 'aki hono hiki ho'o ngaahi ongó pea ngāue'i kinautolú. 'Oku 'ikai ngata pē 'i hono fakahaa'i hení ki he 'Eikí 'okú ke mahu'inga'ia 'i he ngaahi me'a 'okú Ne aka'i kiate koé, ka kuo pau ke tau faka'aonga'i ia kae lava ke tau liliu 'i he me'a 'oku tau akó.³

Ma'á e faiakó:

'E lava ke lahi e ngaahi founiga 'e hoko mai ai 'a e fakahā fekau'aki mo e me'a ke aka'i 'i he kalasí. 'E lava ke hoko mai ia 'i ho'o aka 'a e folofolá 'iate koe peé. Pe 'e lava foki ke hoko mai ia 'i ho'o toe vakai'i 'a e tohi Ha'u, 'o Muimui 'Iate Au ma'á e 'apí pe ma'á e ngaahi kalasi 'a e Siasí. 'I he taimi te ke ma'u ai ha ue'i fakalaumāllié, lekooti pea ngāue'i e ngaahi ue'i 'okú ke ma'u.

Na'a mo e hili ho'o palani'i e me'a te ke fai 'i he kalasí, 'oua na'a ke ilifia ke tali e ue'i fakalaumālie 'okú ke ma'u lolotonga e kalasí ke feau e fie ma'u 'a kinautolu 'okú ke aka'i.

TEFITO'I MO'ONI 4:

Ko e nāunau fo'oú ko e ma'u'anga tokoni, kae 'ikai ko e tupu'angá ia.

Ma'a e tokotaha akó:

Ko e folofola 'a e 'Otuá ko ha tupu'anga ia 'o e 'ilo mo e mālohi fakalaumālié. 'Oku faka-tamu'a 'a e Ha'u, 'o Muimui 'Iate Au—Ma'a e Fakafo'iituitú mo e Ngaahi Fāmilí ko ha tokoni ke poupou'i ho'o ako fakataautaha mo fakafāmili 'a e folofolá. Faka'aonga'i ia ko ha fakahinohino pe tokoni 'i ho'o ako 'a e Fuakava Fo'oú. Kapau ko ha mātu'a koe, te ke lava 'o faka'aonga'i ia ke palani ha eiafi fakafāmili fakalaumālié 'i 'api mo tokoni ki ho'o fāmilí 'i hono ako fakataha e folofolá. 'E lava ke tānaki mo faka'aonga'i ia 'e he kau tāutahá ki hono ako fakakulupu e folofolá. Faka'aonga'i 'a e ma'u'anga tokoní 'i ha founa 'e tokoni ai kiate koe mo ho fāmilí ke mou ngāue 'aki e mālohi 'oku ma'u mei hono ako mo mo'ui 'aki e folofola 'a e 'Otuá.

Ma'a e faiakó:

Manatu'i 'oku ma'u 'e he kau mēmipa 'i ho'o kalasí ha ngaahi a'usia mālohi 'i he'enau ako 'i 'apí. Faka'aonga'i ha taimi 'i he kalasi takitaha ke ke fekumi ai ke 'ilo'i 'a e me'a 'oku nau akó. 'Oku fokotu'u mai 'i he ma'u'anga tokoni Ha'u, 'o Muimui 'Iate Au ma'a e Lau-tohi Faka-Sāpaté mo e Palaimelí ha ngaahi 'ekitiviti 'e tokoni ke ke fakatupu ai ha ngaahi a'usia fakaako mālie ma'anautolu 'okú ke ako'i. Kae 'oua te ke ongo'i 'oku fakangata-ngata pē ho'o ako'i ki he me'a 'oku tohi 'i he 'ū la'ipési. Liliu pe fa'u ha ngaahi 'ekitiviti 'okú ke ongo'i 'e fakatupulaki ai e tui, mahino mo e ngaahi fakamo'oni 'a e kau mēmipa 'o e kalasí. Kapau 'e 'i ai ha kau ako 'e ni'ihī he 'ikai ke nau fie vahevahé ha me'a, 'oku sai pē ia. Tokoni ke nau 'ilo'i 'oku fakahaa'i foki 'enau tuí 'i he'enau ha'u ki he kalasí 'o fie fanongo ki he folofola 'a e 'Otuá.

TEFITO'I MO'ONI 5:

Te tau lava 'o fakalakalaka 'etau feinga ke ngāue faka-etauhī ki he ni'ihī kehē.

Ma'a e tokotaha akó:

'E lava ke fāitāpuekina 'a ho'o ngāue faka-etauhí 'e he me'a 'okú ke ako 'i he folofolá. Te ke lava 'o ma'u ha me'a mei ho'o akó 'a ia te ke lava 'o vahevahé ki ha taha kehe. Te ke ma'u ha ngaahi fakatātā fakafolofola ki he founa na'e ngāue fakaetauhī ai 'e Fakamo'uí mo e ni'ihī kehē 'i he ngaahi founa mālohi, tautautefito ki he Fuakava Fo'oú. 'Oku fekau-'aki e fakaafe 'a e 'Eikí ke "ha'u, 'o muimui 'iate aú" (Luke 18:22) mo e me'a te ke fai hili ho'o akó—'a ia ko ho'o fakahoko e ngaahi me'a 'okú ke akó mo ongo'i. Ko ia, 'i ho'o ako kau ki he mo'ui 'a Sisū Kalaisí he ta'u ní, fekumi ki he me'a 'oku ako'i atu He'ene mo'ui fekau-'aki mo e founa ke ke ngāue fakaetauhī ai ki he ni'ihī kehē pea mo e founa 'e lava ai 'e ho'o ngāue 'o fāitāpuekina e mo'ui 'o kinautolu 'oku mou feohí.

Ma'a e faiakó:

'Oku 'ikai ngata pē 'i he fatongia 'aki 'e he faiakó 'a hono tokoni'i e ni'ihī 'oku omi ki he kalasí ka 'oku kau foki mo kinautolu 'okú 'ikai ke nau ma'u-kalasí. 'I ho'o hoko ko ha faiakó, tokanga ke ke 'ilo'i pe ko hai 'oku ma'u-kalasí pea mo hai 'oku 'ikai ma'u-kalasí. Te ke lava 'o ngāue fakaetauhī ki he ni'ihī 'oku 'ikai ke nau kau mai ki he kalasí 'aki ha'o 'a'ahi kiate kinautolu 'i honau 'apí, fetu'utaki telefoni, pe 'ave ha pōpoaki faka'ilekitulōnika mo fakalotolahī 'i ke nau kau ki he ako 'o e ongoongolei 'i 'apí pea mo e lotú. 'Oku 'ikai te ke 'ilo'i e lahi ho ivi tākiekinā, pea 'e hoko ho'o 'ofa mo e tokanga ki he ni'ihī kehē ko ha tokoni lahi ia.

'I he'etau nofo-taha 'i he ngaahi tefito'i fakahinohino 'i he nāunau fakalēsoni fo'ou 'o e Ha'u, 'o Muimui 'Iate Aú, te tau lavame'a ange ai 'i hono 'ai ia ko ha konga 'o 'etau mo'ui pea faka'atā ke ne liliu 'etau mo'ui 'i he ngaahi founa ne palani 'e he 'Otuá. ■

MA'AU'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Ko e Faitotonu 'o Faka-'Otua" *Ngaahi Himi*, fika 169.
2. Russell M. Nelson, "Fakahā ma'a e Siasí, Fakahā ki He'etau Mo'uí," *Liahona*, Mē 2018, 96.
3. Vakai, Richard G. Scott, "Ke Ma'u Ha Tataki Fakalaumālié," *Liahona*, Nōvema 2009, 6–7.

Te ke lava 'o ma'u 'a e nāunau fakalēsoni mo e ngaahi ma'u'anga tokoni kehē 'i he comefollowme.lds.org.

'Oku 'Ikai Ko e 'Ū Seá

Ihe'eku kei hoko ko ha palesiteni 'o e Kau Finemuí, ne 'ikai ha taha i 'apisiasi 'i he taimi ne u a'u atu ai ke fokotu'utu'u a'e 'ū seá 'i he holó he pō kimu'a ha 'ekitiviti 'a e Kau Finemuí. Ne u feitama ko hoku māhina fitú ia pea na'e pau ke u fokotu'utu'u a'e 'ū seá 'o mei fai tokotaha pē ia. Ka na'e vave mai 'eku sekelitalí mo e taha 'i hoku ongo tokoní 'o mau faka'osi ia. Na'e kamata leva ke mau tau hake e ngaahi me'a teuteu falé.

Ko e taimi ia ne fakasiosio mai ai ha fefine 'o pehē mai, "Kātaki, ka na'e 'osi kole 'e he Kau Fine'ofá ia e loki ko 'ení ki he'emaу kalasi yoga he pooni."

Ne mau 'eke ange pe 'oku 'i ai ha loki kehe te nau lava 'o faka'aonga'i, ka na'e mo'ua e ngaahi loki kehé. Ko ia ne mau fai pē me'a ne mau lavá: ne mau toe pelu e 'ū seá. Ne u foki ki 'api he pō ko iá mo 'eku ongosiá, 'i he'eku 'ilo 'e fie ma'u ke u toe fokotu'utu'u a'e 'ū seá 'i he pongipongí.

Taimi 'e ni'ihi, 'oku peheni 'a e

mo'uí. I he'eku ma'u ha pēpē fo'ou mo ha fānau kei iiki 'e toko faá, 'oku ou ongo'i hangē 'oku ou ngāue ta'etuku pē he 'ahó kakato peá u 'a hake pē he 'aho hokó ke fai 'a e me'a tatau. 'I ha fa'ahinga taimi pē, 'oku 'i ai ha fānau ke fafanga mo ha ngaahi fokotu'unga vala, me'a va'inga, mo ha 'ū peleti ke faka-maua—'oku ou fokotu'utu'u hake mo pelu 'a e 'ū seá. Ko 'eku mo'uí ia.

Ka 'oku fekau'aki nai ia mo e 'ū seá? 'I he'eku pelu e 'ū seá hili e 'ekitiviti 'a e Kau Finemuí, na'e 'ikai ke u lava 'o mapukepuke 'eku malimalí 'i he'eku fakakaukau ki he tamaiki fefine mo'ui fiefia mo faka'ofa'ofa kuó u 'ofa lahi aí. Ne u hounga'ia he taimi kuó u feohi ai mo kinautolú.

Ko e me'a tatau pē 'i 'apí. 'Oku 'ikai fekau'aki ia mo e pinati pata 'oku tau he seá pe ko e ngaahi sitōkeni ta'ehoá. 'Oku fekau'aki ia mo hoku ki'i fāmilí, 'a ia 'oku fiefia ai hoku lotó.

Na'e folofola e 'Eikí: "Ko ia, 'oua na'a mo fiu 'i he faileleí, he 'okú mo 'ai 'a e

tu'unga 'o ha ngāue lahi. Pea 'oku tupu mei he ngaahi me'a ikí 'a e ngaahi fu'u me'a lalahí" (Tokateline mo e Ngaahi Fuakava 64:33).

Kuo kamata ke mahu'ingamālie 'a e fanga ki'i me'a ikí kiate au: hangē ko e fa'ofuá, fanga ki'i hiva fa'ufa'ú, valivalí, lue punopuna atu mo foki mai mei he puha meilí, mo e kai mā tousi pakú koe'uhí na'e ngaohi pē ia ma'aku.

Mahalo 'oku tau fakahoko ha ngaahi me'a angamaheni he 'aho ki he 'aho, hangē ko hono fokotu'u mo pelu e 'ū seá. Ka 'oku 'ikai fekau'aki ia mo e 'ū seá—'oku fekau'aki ia mo e kakai 'oku tau 'ofa'i 'a ia 'oku nau tangutu aí. 'Oku 'ikai fekau'aki ia mo e ngāue 'oku tau faí—'oku fekau'aki ia mo e kakai 'oku tau tokoni'i. 'I he taimi 'oku ou fakakaukau ai kiate kinautolu mo e lahi 'eku 'ofa 'iate kinautolú, 'oku ou fakamālō ki he 'Eikí 'i he masani 'o e mo'uí pea mo e 'apongipongí, 'i he taimi te u tu'u hake ai 'o toe fokotu'utu'u e 'ū sea ko iá. ■

Janessa Orgill, Iowa, USA

Mahalo 'oku tau fakahoko ha ngaahi me'a angamaheni
he 'aho ki he 'aho, hangē ko hono fokotu'u mo pelu e
'ū seá. Ka 'oku fekau'aki nai ia mo e 'ū seá?

'Okú Ke Pehē Te Ke Toe Sio Ki Ho Tuonga'ané?

Na'e fuoloa 'a e po'ulí, ko au pē 'a e fai fakatau na'e kei ngāué, pea ne 'ikai mo ha toe taha kehe 'i he falekoloá kotoa. 'I he'eku holo hifo e funga kānita fai fakataú, ne kamata ke u ngūngū.

Na'e fetongi vave 'eku ngūngúu 'o u hiva. Ne u kamata hiva'i 'a e "Ha'u Kāinga 'Oua Manavahe" (*Ngaahi Himí*, fika 18). 'Oku 'ikai ke u fa'a hiva e ngaahi himí ke u fiefia ai, ka ne u hiva ia 'i he loto-mālohi kae 'oua kuo ta'ofi au 'i ha'aku sio ki ha tokotaha.

Na'e fakafetaulaki mai ha tangata mātu'otu'a ange.

Na'a ne pehē mai, "'oku ou 'ilo e fo'i hiva ko iá." "Anga fefē ho'o 'ilo iá?"

Ne u pehē ange, "Ko ha himi ia 'oku mau hiva 'i he'emau lotú."

"Ko ha Māmonga koe?"

Ne u tali ange 'io.

Na'a ne talamai na'e hoko hono uaifí ko ha mēmipa 'o e Siasi pea na'a ne mālōlō he 2011 'i he kanisaá. Na'a ne pehē na'e hiva'i 'a e "Ha'u Kāinga 'Oua 'e Manavahe" 'i hono me'afaka'eikí. Ne u fakahā ange 'eku fie kaungā-mamahí mo talaange na'e mālōlō mo hoku tuonga'ané 'i he 2011 lolotonga ha'ane ngāue fakafaifekau 'i ha misiona 'i Silei. Ne mau hiva foki e fo'i himi ko iá 'i hono me'afaka'eikí. Na'e ue'i 'e he Laumālié homa lotó 'i he'ema ofo he tukunga "tupukoso" ko 'ení.

Na'a ne fehu'i mai, "'okú ke pehē te ke toe sio ki ho tuonga'ané?"

Kuo tā liuliunga 'eku 'eke kiate au pē 'a e fehu'i tatau. 'I he ngaahi māhina faingata'a hili e mālōlō hoku tuonga'ané, ne u fefā'uhī mo e loto veiveiuá. Na'e faifai pea tāpuekina au 'e he Tamai

Hēvaní 'aki ha 'ilo 'oku ta'engata 'a e ngaahi fāmilí. Na'e kei 'i ai pē ha'aku ngaahi fehu'i, ka ne u sio hangatonu ki he fofonga 'o e tangatá mo pehē ange, "'Io, 'oku ou tui ki ai!"

Na'e pehē mai 'e he tangatá, "'okú ke ma'u ha tui mālohi."

"Na'e fa'a pehē 'e hoku uaifí 'oku totonu ke tau ma'u 'ha 'amanaki 'oku mālohi hao-haoa." Ne u poupou ki ai peá u lau ange e toenga 'o e 2 Nifai 31:20, 'oku totonu ke tau 'ofa ki he 'Otuá mo e kakai fulipē, vilitaki atu ki mu'a, keinanga 'i he folofola 'a Kalaisí, mo kātaki ki he ngata'angá.

Na'e pehē mai 'e he tangatá mo fakapetepete tangi, "Ko ia!" "Ko e me'a ia na'a ne mei talamaí! Na'a ke 'ilo fefē ia?"

Ne u talaange ki ai na'e 'i he Tohi 'a Molomoná. Na'a ne 'eke mai pe 'e anga fefē ha'ane ma'u ha tatau 'o e tohí. Ne u talaange ki ai e founiga ke ma'u ai 'i he 'initaneti. Na'e lulululu mai 'a e tangatá, fakamālō mai mo ui hoku hingoá, peá ne 'alu.

'Oku 'uhinga 'etau ma'u e tuí 'oku tau falala ki he 'Otuá na'a mo e taimi 'oku 'ikai ke tau ma'u ai e ngaahi talí kotoa. 'Oku ou hounga'ia ne fili au ke u tali e fehu'i 'a e tangata ko iá, ne u lava 'o falala ki he tui 'oku ou ma'u ki he ngaahi mo'oni 'oku ou 'ilo'i. Na'e 'ikai haohaoa 'eku tuí, ka ne u 'ilo ne fe'unga ia 'i he 'ao 'o e 'Eikí. ■

Uenitī Sēningi ('o hangē ko hono fakamatala'i kia Lia Peitoní), 'Iutā, USA

Oku 'ikai ke u fa'a hiva e ngaahi himí ke u fiefia ai, ka ne u hiva ia 'i he loto-mālohi kae 'oua kuo ta'ofi au 'i ha'aku sio ki ha tokotaha.

‘I ha pō ‘e taha hili ia ha ta‘u nai ‘e taha ‘eku li‘aki lotú, ne u mohe ‘o misi.

Te u ‘Alu ki he Lotú ‘Apongipongi

Hili ha ta‘u ‘e ua mei hono papitaiso mo hilifakinima au mo hoku uaifi ko Metiliné, ne u māmālohi ‘i he Siasí pea ‘ikai ke u toe ‘alu ki he lotú. ‘I he pongipongi Sāpate kotoa pē, te ne faka-lotolahi‘i au ke u tu‘u ki ‘olunga pea maō mo ia, ka ne u talaange pē ‘ikai.

Te u talaange, “‘Oku ou hela‘ia. Tuku ke u mohe.” Peá u ‘alu au ‘o va‘inga soka ‘amui ange.

‘E ‘ā hake ‘a Metiline ‘iate ia pē pea ‘alu ki he lotú mo homa foha ko Lukasí.

I he ‘uhá mo e momokó, na‘á ne ‘alu ma‘u pē.

‘I he‘eku vakai atu ki aí, ‘oku ou ‘ilo na‘e ‘ohofi au ‘e Sētane. Na‘á ne faka-loto‘i au, ‘oku ou sai pē au ‘o ‘ikai kau ai ‘a e Siasí. Na‘á ne talamai, “‘Okú ke sai pē, ‘okú ke nonga, ‘okú ke fiemālie.” Ka ko hono mo‘oní, ne mole meiate au ha ngaahi tāpuaki, ‘eku tupulakí, mo e fieffia. Me‘amālié, na‘e tokonia au ‘e hoku uaifi mo ‘eku Tamai Hēvaní ke u vakai lelei ange ki he ngaahi me‘á.

‘I ha pō Falaite ‘e taha hili ia ha ta‘u nai ‘e taha ‘eku li‘aki lotú, ne u mohe ‘o misi. Na‘á ku mohe ‘o sio ‘oku ou ‘i ha feitu‘u ‘uta faka‘ofo‘ofa, ‘oku mau fetākinima mo hoku uaifi mo hoku fohá. Ne mau fu‘u fiefia ‘aupito.

Ka na‘e kamata ke fakapo‘uli. Na‘e faka‘au ‘o fu‘u fakapo‘uli pea ‘ikai ke u lava ‘o sio ki ha me‘a. Fakafokifā, ne u fakatokanga‘i kuo ‘ikai ke u toe fetākinima au mo hoku uaifi mo e fohá. Ne u ui hona hingoá, mo ‘amanaki

Ko ha Lēsoni Faka'uli

pē te na foki mai. Ne u fie ma'u ke na foki mai, pea ne u loto ke mole atu 'a e fakapo'ulí.

'I he taimi ko iá, ne u a'usia 'a e me'a 'oku ui ko e mamahi mo'oní. Kuo pulia 'a Metiline ia mo Lukasi. Kuó na hoko atu kinaua kae tuku tokotaha pē au, 'o 'akilotoa 'e he fakapo'ulí.

'I he'eku 'ā hake he pongipongi 'e tahá, na'á ku 'ilo'i ne 'omi 'e he'eku Tamai Hēvaní ha faka'ilonga. Kapau ne 'ikai ke u foki ki he siasí pea sila'i hoku uaíí mo e fohá he temipalé, te na mole meiate au. He 'ikai te u ma'u kinaua 'i he mo'ui ka hokó. Te u 'i ha tu'unga hē mo lotomamahi.

Ne u talaange kia Metiline, "Te u 'alu ki he lotú 'apongipongi."

Talu mei ai mo 'eku 'alu he pongipongi Sāpate kotoa pē mo hoku fāmilí ki he lotú. Kuo te'ekí ke u li'aki tu'o taha talu mei he misi ko ia he ta'u 'e nima kuohilí. Na'e faifai pea mau sila 'i he temipalé 'i Sepitema 2016.

'Oku ou hounga'ia 'i hoku ngaahi tāpuaki kotoa pē. 'Oku tautaufito 'eku loto hounga'ia 'i hoku fāmilí mo e loto-to'a, mālohi, mo e fa'ifa'itaki-'anga hoku uaifi. 'Oku ou hounga'ia 'i he 'ikai ke ne hanga mo e Tamai Hēvaní 'o li'aki aú. Kuó u a'usia e tu'unga ko 'ení he 'ahó ni koe'uhí ko kinaua. ■

Harmin Toledo Gonzalez, Chiloé, Chile

Ne u faka'uli foki ki 'api mei ha fakataha 'a e kakai lalahi kei talavou 'i ha ho'atá Sāpate faka'ofa'ofa. Ne u ongo'i fiemālie mo nonga 'i he'eku fakakaukau ki he ngaahi pōpoaki ne u fanongo ai fekau'aki mo hono fakatupulaki e ngaahi me'a 'oku tau malavá ko ha fānau 'a e 'Otuá. Ne u fehu'i loto pē pe ko e hā te u lava 'o fai ke fakatupulaki ai e ngaahi me'a te u malavá.

Ne u foki ki 'api 'i ha hala fāsi'i, leini ua hangatonu. Ne 'i ai ha 'otu me'alele ne ha'u mei he tafa'aki 'e tahá, ka ne 'ikai ha taha ia 'i mui 'iate au. Na'e faka-fokifā pē, kuó u fanongo ki ha toutou hooni ha kā. Kuo 'i ai 'eni ha tokotaha faka'uli 'i hoku tu'á. Na'á ne toutou kamosi 'ene māmā mo kaila mai ke u 'unu ki he tafa'akí. Ne hangē na'á ne loto ke faka'uli vave angé.

Ne u pehē 'oku fie ma'u ke ako 'e he tokotaha ko 'ení 'a e fa'a kātakí mo e faka'apa'apa ki he ni'ihi kehé, ko ia ne u toe māmālie hifo. 'I he'emaufakalaka mai ha ngaahi hala lahi, na'á ne kei hooni mai pē mo toutou kamosi mai 'ene māmā. Na'á ne afe leva ki he tafa'aki 'o e halá 'o tu'u. Ne u sio atu he sio'ota ki muí ke vakai ki he me'a te ne fai 'i he 'ikai ke ne lava 'o lele oma angé. Ne u ongo'i lelei'ia 'i he'eku ako'i ange ha lēsoni.

Fakafokifā, na'e hopo ki tu'a 'a e faka'ulí mei he'ene kaá 'o fakaava 'a e

matapā 'o e pāsesé. Na'e hopo fakavave mai mei ai ha fefine mo ha ki'i pēpē 'i hono umá. Ne u sio atu ke vakai pe ko 'enau 'alú ki fē. Na'á ku sio atu mei he mama'ó ki he ngaahi mata'i tohi maama 'oku pehē: "Loki Tokoni Fakavavevave 'o e Falemahakí."

"Ko e hā kuó u faí?" Ne u fehu'i loto hifo kiate au. Ne u a'u ki 'api 'o tū'ulutui, peá u tangi mo kole ki he 'Otuá ke fakamolemole'i au.

Ne u ako 'i he 'aho ko iá 'oku malava ke tupu e ngaahi ngāue 'a e ni'ihi kehe 'i hotau 'ātakáí, mei ha ngaahi me'a he 'ikai ke tau lava ma'u pē 'o sio ki ai pe mahino kiate kitautolu. Ko e 'aho ní, 'i he taimi 'oku ou sio ai ki ha taha 'oku ngāue 'i ha founiga 'oku ou pehē 'oku hala, 'oku ou loto ke u fakakaukau 'oku 'ikai mahino kiate au 'a e me'a 'oku nau fouá. 'Oku ou feinga ke fakahaa'i 'a e 'ofa mo e 'alo'ofa kuo kole mai 'e Sisū Kalaisi ke tau fai ki he ni'ihi kehé pea mo tokanga ke mahino mo tau tokoni'i 'a kinautolu 'i hotau 'ātakáí.

'E anga fēfē ha'aku fakatupulaki 'a e me'a te u malava ko ha fānau 'a e 'Otuá? 'E lava ke u tali e ngaahi ngāue 'a e ni'ihi kehé 'i he 'ofa mo e loto mahino. Kuó u lava 'i he'eku fai iá 'o ongo'i lahi ange ai e 'ofa 'a e Fakamo'uí 'i he'eku mo'ui mo lava ke ongo'i 'e he ni'ihi kehé 'eku 'ofa 'iate kinautolú. ■

Julio Meza Michel, Chihuahua, Mexico

Ne u ongo'i fiemālie mo nonga 'i he'eku faka'uli foki ki 'api. Na'e fakafokifā pē, kuó u fanongo ki ha toutou hooni ha kā.

KO HONO FAKAFEHOKOTAKI e Ngaahi 'Ofefine 'o e 'Otuá KI HONO Mālohi Lakanga Fakataula'eikí

Fai 'e Barbara Morgan Gardner

Tokoni palōfesa ki he Hisitōlia 'o e Siasí mo e
Tokāteliné, 'Univēsiti Pilikihami 'longí

Kuó u fakatokanga'i
he taimí ni 'o
'ikai tatau mo ha
toe taimi kimu'a
'a e mahu'inga
ke mahino kiate
kitautolu 'a e lakanga fakataula-
'eikí pea mo hono ngaahi tāpuaki
'oku felāve'i mo e kakai fefiné.
'Oku tau mo'ui 'i ha kuonga
'oku tālanga'i ai 'a e tu'unga
tataú, mālohi, potupotu tataú,
mo e fa'a kātakí—'o lahi ange
he ngaahi tu'unga 'ulungaanga
kehé. Pea mahulu hake ai 'a e
puputu'u ha kakai tokolahí 'i
he ngaahi tefito 'o e tu'unga
tonu, mafaí, tu'unga faka-
laumālié, pea na'a mo e 'Otuá.

'Oku 'i ai ha hou'eiki fafine
tokolahí 'oku 'ikai ke nau 'ilo
e ngaahi tāpuaki te nau lava
'o ma'ú, 'o 'ikai ai ke nau faka-
'aonga'i lelei 'a e faingamālie
'o e keinanga fakalaumālie
'oku 'atā ma'anautolú. 'Oku tokolahí
foki mo ha hou'eiki tangata
'oku nau puputu'u 'i he tefító ni.

'E founga fefé ha mahino ange
kiate kitautolu 'a e fehokotaki 'oku
ma'u 'e he hou'eiki fafiné ki he
mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí
mo tokoni'i kinautolu ke nau "tu'u

hake," ki "[honau] tu'unga totonu
mo mahu'inga 'i [honau] 'apí, 'i
[honau] tukui koló pea 'i he pule-
'anga 'o e 'Otuá—"o lahi ange ia 'i
ha toe taimi kimu'a"? 'Uluakí, 'e
lava ke tau fekumi 'i he loto fakatō-
kilalo ke mahino kiate kitautolu 'a e
ngaahi mo'oni 'oku felāve'i mo e
lakanga fakataula'eikí, tautaufitó
ki he ngaahi akonaki fakamuimui
taha 'a e kau taki 'o e Siasí. Uá, 'e
lava ke tau feinga ke mahino kiate
kitautolu 'a e 'uhinga 'oku 'ikai 'ilo'i
lelei ai 'e ha hou'eiki fafine 'e ni'ihí

**'OKU MAHU'INGA E KAU
'A E HOU'EIKI FAFINÉ 'I HE
NGĀUE 'OKU FAKAHOKO
'E HE 'OTUÁ 'O FAKAFOU 'I
HONO MĀLOHI LAKANGA
FAKATAULA'EIKÍ.**

honau tu'unga malava ke ongo'i e
mālohi 'o e lakanga fakataula'eikí
'a e 'Otuá. Tolú, te tau lava 'o 'ilo'i
'a e founga ke tau tokoni ai ki he
hou'eiki fafiné ke nau kau kakato
ange 'i he ngāue 'oku fakahoko 'e
he 'Otuá 'o fakafou 'i Hono mālohi
lakanga fakataula'eikí.

1. Ko e Hā ‘a e Ngaahi Mo’oni Kuo Fakamahino ‘o Kau ki he Hou’eiki Fafiné mo e Lakanga Fakataula’eikí?

Na‘e toe fakamamafa‘i mai ‘e he kau ‘Apostoló mo e kau taki ki he houalotu ‘o e hou‘eiki fafiné kimui ni mai ‘a e fehokotaki ‘a e hou‘eiki fafiné mo e lakanga fakataula‘eikí. Ko ha ngaahi mo’oni ‘eni ‘oku mahu‘inga ke mahino kiate kitautolu mo tau ako‘i totonu.

Ko e lakanga fakataula-eikí ko e mālohi mo e mafai ia ‘o e ‘Otuá.

Ko e lakanga fakataula‘eikí ‘a e mālohi ‘a ia ‘oku fakafou ai hono fakakakato ‘e he ‘Otuá ‘Ene ngāue ma‘ongo‘onga ‘o e fakamo‘uí, mo hono fakahoko ‘o e “mo‘ui ta‘efaa‘a-mate mo e mo‘ui ta‘engata ‘a e tangatá” (Mōsese 1:39). ‘Oku ma‘u ‘e he hou‘eiki tangatá mo e fafiné fakatou‘osi ha fatongia mahu‘inga ‘i he ngāue ‘a e ‘Otuá, pea ‘oku lava ke ma‘u ‘e he hou‘eiki tangatá mo e fafiné fakatou‘osi ‘a Hono mālohi ke fakahoko ‘Ene ngāuē.

‘Oku fakahoko ‘e he hou‘eiki fafiné ha fatongia totonu mo mahu‘inga ‘aupito ‘i he ngāue ‘o e fakamo‘uí.

Na‘e pehē ‘e Poni L. ‘Osikasoni, Palesiteni Lahi mālōlō ‘o e Kau Finemuí: “‘Oku fie ma‘u ke ‘ilo‘i ‘e he kakai fefine kotoa pē ‘oku mahu‘inga ke nau kau mai ki he ngāue ‘o e lakanga fakataula‘eikí. ‘Oku hoko e kakai fefine ‘i he

Siasí ko ha kau palesiteni, kau tokoni, kau faiako, kau mēmipa ‘o e ngaahi fakataha alēleá, ngaahi tokoua, pea mo ha ngaahi fa‘ē, pea he ‘ikai lava ke ngāue lelei e pule‘anga ‘o e ‘Otuá kae ‘oua ke tau tu‘u hake ‘o fakahoko hotau fatongiá ‘i he tui.”²

Na‘e akonaki ‘a Palesiteni Kōtoni B. Hingikeli (1910–2008) ‘o pehē, “Kuo tuku ‘e he ‘Otuá ki he kakai fefine ‘o e Siasí ni ha ngāue ke fai ‘i he langa hono pule‘angá. ‘Oku fekau‘aki ia mo e tapa kotoa ‘o hotau fatongia konga ‘e tolú—‘a ia, ko e ‘uluakí, ke ako‘i ‘a e ongoongoleléi ki māmaní; uá, ke fakamālohia e tuí mo langaki e fiefia ‘a e kāingalotu ‘o e Siasí; pea tolú, ke fakahoko e ngāue lahi ‘o e fakamo‘uí ma‘á e kau pekiá.

“‘Oku kaungā ngāue ‘a e kakai fefine ‘o e Siasí mo e hou‘eiki tangatá ‘i hono paotoloaki e ngāue kāfakafá ni ‘a e ‘Eikí. . . . ‘Oku fuesia ‘e he kakai fefiné ha ngaahi fatongia mamafa pea ‘oku nau ha‘isia ke fakahoko e ngaahi fatongia ko iá. ‘Oku nau taki ‘enau ngaahi houalotú, pea ‘oku mālohi mo lelei e ngaahi houalotu ko iá pea ko ha ngaahi ivi mahu‘inga ia ki he lelei he māmaní. ‘Oku nau ‘i ha tu‘unga fengāue‘aki mo e [kau ma‘u] lakanga fakataula‘eikí, ‘o feinga fakataha ke langa hake e pule‘anga ‘o e ‘Otuá ‘i he māmaní. ‘Oku mau fakalāngilangi‘i mo faka‘apa‘apa‘i kimoutolu ‘i homou fatongiá. ‘Oku mau fie ma‘u e tu‘unga fakatakumu‘á,

mo ha ivi, pea mo ha ngaahi ola lelei mei ho‘omou pule‘i e ngaahi houalotu ‘oku mou tokanga‘i. ‘Oku mau tali mo poupou‘i ko e ngaahi ‘ofefine kimoutolu ‘o e ‘Otuá, ‘oku kaungā ngāue lelei ‘o tokoni kiate Ia ‘i hono fakahoko ‘o e mo‘ui ta‘efaa‘amate mo e mo‘ui ta‘engata ‘a e kotoa e ngaahi foha mo e ngaahi ‘ofefine ‘o e ‘Otuá.”³

‘Oku foaki ki he hou‘eiki fafiné mo e tangatá fakatou‘osi ha mālohi mo ha mafai ‘e kinautolu ‘oku nau ma‘u e ngaahi kī ‘o e lakanga fakataula‘eikí.

Ko e ngaahi kī ‘o e lakanga fakataula‘eikí “ko e mafai ia kuo foaki ‘e he ‘Otuá ki he kau taki lakanga fakataula‘eikí ke nau tataki, tokanga‘i, pea mo pule‘i hono faka‘aonga‘i Hono lakanga fakataula‘eikí he māmaní.”⁴ ‘Oku fakamatala ‘a Palesiteni Tāleni H. ‘Oakesi, Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisi ‘Uluakí ‘o pehē, “Ko e ngāue pe ouau kotoa kuo fakahoko ‘i he Siasí ‘oku fai ia ‘i he malumalu ‘o hono fakamafai‘i fakahangatonu pe ‘ikai fakahangatonu ‘e he tokotaha ‘okú ne ma‘u e ngaahi kī ki he ngāue ko iá.”⁵

‘Oku ma‘u ‘e he hou‘eiki fafiné ha mafai ke fua ha ngaahi fatongia, ‘i he malumalu ‘o e fakahinohino ‘a e tokotaha ‘okú ne ma‘u e ngaahi kī ‘o e lakanga fakataula‘eikí, ‘o hangē ko ia ‘oku fai ‘e he hou‘eiki tangatá. Na‘e pehē ‘e Palesiteni M. Lāsolo Pālati, Palesiteni Le‘ole‘o ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “Ko kinautolu ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi ki ‘o e lakanga fakataula‘eikí . . . ko kinautolu ia ‘oku nau fakahangamālie‘i kotoa ‘a kinautolu ‘oku nau tokoni pe ngāue fai-velenga ‘o fakataau mo ‘enau

fakahinohinó, ke ngāue ‘aki ‘a e mafai ‘o e lakanga fakataula‘eikí mo ma‘u e mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eikí.”⁶

Na‘e pehē ‘e Palesiteni ‘Oakesi: ““Oku ‘ikai ke tau anga ‘i he fakalea ‘oku ma‘u ‘e he hou‘eiki fafiné e mafai ‘o e lakanga fakataula‘eikí ‘i honau ngaahi uiui‘i faka-Siasí, ka ko e toe mafai fē ia? Ko e taimi ‘oku vahe‘i ai ha fefine—kei talavou pe toulekeleka—ke ne malanga ‘aki ‘a e ongoongolelé ko ha faifekau taimi kakató, ‘oku foaki kiate ia ‘a e mafai ‘o e lakanga fakataula‘eikí ke ne fakahoko ha fatongia ‘o e lakanga fakataula‘eikí. ‘Oku tatau pē mo ha fefine ‘oku vahe‘i ke ngāue ko ha ‘ōfisa pe faiako ‘i ha houalotu ‘a e Siasí ‘i he malumalu ‘o e tataki ‘a ha taha ‘okú ne ma‘u ‘a e ngaahi ki ‘o e lakanga fakataula‘eikí.”⁷

I he‘eku ako‘i ‘eni ki he‘eku kau akó, ‘oku ou fa‘a fehu‘i loto, “Kapau ‘oku fakahoko ‘e he kau palesitenisi ‘o e Kau Talavou mo e Kau Finemui ‘o e siteikí ha fakataha, ko hai te ne tokanga‘i?” Koe‘uhí na‘e ui mo vahe‘i e palesiteni ‘o e Kau Finemuí mo e Kau Talavou ‘o e siteikí ‘e he tokotaha ‘okú ne ma‘u e ngaahi ki ‘o e lakanga fakataula‘eikí (palesiteni fakasiteikí), ‘okú na fakatou ma‘u ai ‘i hona ngaahi uiui‘i, ha mafai tatau ‘o e lakanga fakataula‘eikí pea ‘oku ‘ikai ai ke pule ha taha ‘i he tokotaha ‘e tahá. ‘E mahino ange ke na taufetongi ‘i hono tataki e ngaahi fakatahá.

‘Oku tāpuekina tatau ‘e he ‘Eikí ‘a e hou‘eiki fafiné mo e hou‘eiki tangatá ‘o fakafou ‘i Hono lakanga fakataula‘eikí.

‘Oku ‘omi ‘e he ‘Eikí ha ngaahi tāpuaiki lahi ‘o fakafou ‘i Hono

‘Oku hoko ‘a e kau faifekau sisitaá ko ha fakatātā ‘o e kakai fefine kuo vahe‘i pea foaki kiate kinautolu ‘a e mafai ‘o e lakanga fakataula‘eikí ke fakahoko ha fatongia ‘o e lakanga fakataula‘eikí.

lakanga fakataula‘eiki ‘a ia ‘e lava ke ma‘u ‘e he mēmipa kotoa ‘okú ne fakahoko mo tauhi ‘a e ngaahi fuakava toputapú. Na‘e ako‘i ‘e Palesiteni Pālati, “E lava ke ma‘u ‘e kinautolu kotoa kuo nau fai e fuakava toputapu mo e ‘Eikí pea faka‘apa‘apa‘i e ngaahi fuakava ko iá ha fakahā fakatāutaha, ke faitāpuekina ‘i he tauhi mai ‘a e kau ‘āngeló, ke fefolofolai mo e ‘Otuá, ke ma‘u ‘a e kakato ‘o e ongoongo-leléi, pea ko hono tumutumú, ke hoko ko e kau ‘ea-hoko fakataha mo Sisū Kalaisi, ki he me‘a kotoa ‘oku ‘a ‘etau Tamaí.”⁸

Na‘e fai ‘e Palesiteni Siosefa Filitingi Sāmita (1876–1972) ha fakahinohino ‘o pehē: ““Oku ‘ikai fakangatangata pē ‘a e ngaahi tāpuaki ‘o e lakanga fakataula‘eikí ki he hou‘eiki tangatá pē. ‘Oku toe lilingi atu foki e ngaahi tāpuaiki ni ki he . . . hou‘eiki fafine faivelenga kotoa pē ‘o e Siasí. . . . ‘Oku foaki ‘e he ‘Eikí ki hono ngaahi ‘ofefiné ‘a e ngaahi me‘aoaki mo e tāpuaiki fakalaumālie kotoa ‘e lava ke ma‘u ‘e Hono ngaahi fohá.”⁹

Pea ‘i he fua fatongia ‘a e hou‘eiki fafiné ‘i he ngāue ‘enau Tamaí, ‘e tāpuekina mo kinautolu ke nau hoko ko e “kau ‘ea-hoko ‘o e ‘Otuá, mo [ha] kaungā ‘ea-hoko fakataha mo Kalaisi” (Loma 8:17; vakai foki, veesi 16).

‘E lava ke fakakoloa ‘aki ‘a e hou‘eiki fafiné mo e tangatá (te‘eki mali mo e ‘osi mali) fakatou‘osi ‘a e mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eikí ‘i he temipalé.

Na‘e tala‘ofa ‘e he ‘Eikí kia Siosefa Sāmita ‘i he 1833 ‘e fakakoloa ‘aki ‘a e Kāingalotú, hou‘eiki tangata mo e fafine fakatou‘osi, ha “mālohi mei ‘olunga” (Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 95:8). Na‘e fakamahino ‘e Palesiteni Pālati: “Ko e ‘uhinga mo‘oni ‘o e ‘enitaumení ko ha me‘aoaki ‘o e mālohi. Ko kinautolu kotoa pē ‘oku nau hū ki he fale ‘o e ‘Eikí ‘oku nau kau ‘i he ngaahi ouau ‘o e lakanga fakataula‘eikí. ‘Oku tatau ‘eni ki he hou‘iki tangatá mo e fafiné fakatou‘osi.”¹⁰ ‘Oku ma‘u ‘e he kau mēmipa mo‘ui taau kotoa pē kuo ma‘u ‘enitaumeni mo tauhi e ngaahi fuakava kuo nau fakahoko he temipalé, ‘a e mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eikí. Ko ia ai, ‘e lava ke ma‘u ‘e he hou‘eiki fafine ‘osi mali pe te‘eki mali, ‘a e mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eikí ‘i honau ngaahi ‘apí, neongo pe ‘oku ‘a‘ahi atu ha tokotaha ma‘u lakanga fakataula‘eikí pe ‘ikai.

Na‘e fehu‘i ‘e Seli Tiu, tokoni mālōlō ‘i he Kau Palesitenisi Lahi ‘o e Fine‘ofa, “Ko e ‘uhinga ki he hā hono ma‘u e mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eikí? Ko hono ‘uhingá ‘e lava ke tau ma‘u fakahā,

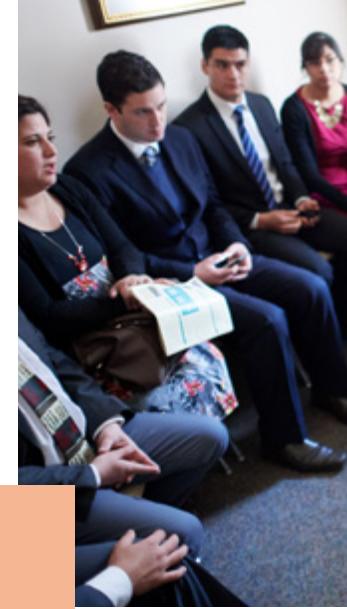
tāpuekina mo tokonia ‘e he tauhi mai ‘a e kau ‘āngelō, ako ke fakaava ‘a e veili ‘okú ne fakamāvahevahe‘i kitautolu mei he‘etau Tamai Hēvaní, fakamālochia ke matu‘uaki e ‘ahi‘ahí, ke malu‘i, mo fakamaama, mo ako i ke poto ange he tu‘unga ‘oku tau ‘i aí—ta‘e ‘i ai ha taha ‘e tu‘u ‘i vaha‘a.”¹¹ Ko e hā ‘a e ola mahu‘inga taha ‘o e mālohi ko ‘ení mo e founa‘oku ma‘u ai iá? Kuo fakahā ‘e he ‘Eikí “[ko e] mālohi ‘o e anga faka‘Otuá,” kau ai ‘a e mālohi ke hangē ko Iá, ‘oku fakahā ia ‘o fakafou he ngaahi ouau ‘o e lakanga fakataula‘eikí (vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 84:20).

‘Oku fa‘a kehe e ngāue ‘a e mafai ‘o e lakanga fakataula‘eikí ‘i he Siasí mei he fāmilí.

Ko e fokotu‘utu‘u ‘o e Siasí ‘oku faka-tu‘utu‘unga ia; kae fakapēteliake ‘a e fāmilí. Na‘e ako‘i ‘e Palesiteni ‘Oakesi ‘oku ‘i ai “ha ngaahi faikehekehe ‘i he founa‘ngāue ‘a e lakanga fakataula‘eikí ‘i he fāmilí pea mo e Siasí.”¹² ‘I he fokotu‘utu‘u fakalangí, ‘oku ma‘u ‘e he husepānití mo e uaifí ha ngaahi fatongia kekehekehe, ka ‘okú na kei ngāue fakataha pē ko ha “ongo hoa ngāue tu‘unga tatau.”¹³ Na‘e ako‘i ‘e Eletā L. Tomu Peuli (1922–2015) ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá: “Ngaahi tokoua, manatu‘i ‘i ho fatongia ko e taki ‘i he fāmilí, ko ho hoa ngāué ‘a ho uaifí. . . . Kuo fakahinohino‘i ‘e he ‘Otuá ‘a e fa‘ahinga e tangatá talu mei he kamata‘angá ‘oku totonu ke fakataha‘i ‘e he nofomali ‘a e husepānití mo e uaifí ‘i he uouangataha. ‘I he‘ene peheé ‘oku ‘ikai ha palesiteni pe tokoni palesiteni ‘i ha fāmili. ‘Oku ngāue fakataha ta‘engata ‘a e ongo me‘a malí ki he lelei ‘o e fāmilí. ‘Okú na faaitaha ‘i he lea, pea ‘i he ngāue ‘i he‘ena taki, fakahinohino, mo tataki hona fāmili. ‘Okú na ‘i ha tu‘unga tatau. ‘Okú na palani mo fokotu‘utu‘u fakataha e ngaahi me‘a ‘a e fāmilí pea loto-taha ‘i he‘ena laka ki mu‘á”¹⁴

Ko e hā leva ‘e hoko he taimi ‘oku mate ai ‘a e malí? Na‘e ako‘i ‘e Palesiteni ‘Oakesi: “‘I he taimi ne mālōlō ai ‘eku tangata‘eikí, na‘e tokanga‘i leva ‘e he‘eku fine‘eikí homau fāmili. Na‘e ‘ikai

te ne ma‘u ha tu‘unga ‘o e lakanga fakataula‘eikí, ka ‘i he‘ene hoko ko e mātu‘a ne kei mo‘uí, na‘á ne hoko ai ko e tokotaha pule ‘i hono fāmilí. ‘I he taimi tatau, na‘á ne mātu‘aki faka‘apa‘apa ma‘u pē ki he mafai ‘o e lakanga fakataula‘eikí ‘o ‘emau pisopé mo e kau taki kehe ‘o e Siasí. Na‘á ne tokanga‘i hono fāmilí, ka ne nau tokanga‘i ‘e kinautolu e Siasí.”¹⁵

2. Ngaahi Maka Tūkia‘anga

Ko e hā ha ngaahi maka tūkia‘anga te ne lava ‘o ta‘ofi e hou‘eiki fafiné mei ha‘anau ‘ilo kakato ‘enau malava ‘o ma‘u e mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eikí ‘o e ‘Otuá?

Ko e puputu‘u ‘oku fakatupu ‘e he kakai tangatá mo e fafiné fakatou‘osi fekau‘aki mo e lakanga fakataula‘eikí.

Na‘e ako‘i ‘e Palesiteni ‘Oakesi ‘o pehē, “Ko e Lakanga Taula‘eikí Faka-Melekisētekí, ‘oku ‘ikai ko ha tu‘unga ia pe fakahingoa. Ko e mafai fakalangi ia ‘oku ma‘u ‘i he falala ke ngāue ‘aonga ‘aki ki he ngāue ‘a e ‘Otuá ma‘a ‘Ene fānau. ‘Oku totonu ke tau manatu‘i ma‘u pē ko e kau tangata ‘oku nau ma‘u e lakanga fakataula‘eikí, ka ‘oku ‘ikai ko e ‘lakanga fakataula‘eikí kinautolu.” ‘Oku ‘ikai taau ke tau pehē, ko e ‘lakanga fakataula‘eikí mo e hou‘eiki fafiné. ‘Oku totonu ke tau pehē ‘ko e kau ma‘u lakanga fakataula‘eikí mo e hou‘eiki fafiné.”¹⁶

‘I he‘etau pehē, “‘E hiva atu ‘e he lakanga fakataula‘eikí,” pe “‘oku tau fie ma‘u ha kau lakanga fakataula‘eikí ke nau ‘alu he kemi ‘a e Kau

Finemuí,” ‘oku tau fakahoko ai ha maumau ‘iate kitautolu mo e ni‘ihī kehé ‘aki ‘etau fakatupu mo fakalahi ‘a e puputu‘u mo fakasi‘ia e mālohi ‘o e ‘Otuá, neongo na‘e ‘uhinga lelei pē ia.

Ko e fakakaukau ko ia ‘oku ‘ikai ha fekau‘aki ‘a e lakanga fakataula‘eikí mo e hou‘eiki fafiné.

‘I he taimi na‘e fakaafe‘i ai ha hou‘eiki fafiné ke nau aka fekau‘aki mo e lakanga fakataula‘eikí, ne tali hanau ni‘ihī ‘o pehē, “‘Oku ‘ikai te u fie ma‘u ke ako ki he tefito ko iá. ‘Oku ‘ikai ha‘ane fekau‘aki mo au.” Ka koe‘uhí ‘oku tāpuekina ‘e he lakanga fakataula‘eikí kotoa ‘o e fānau ‘a e ‘Otuá, ‘oku tau ma‘u kotoa ha lelei mei he‘etau ‘ilo lahi ange ki aí. Te tau ma‘u kotoa ha lelei, mei ha mahino ‘oku lahi ange fekau‘aki mo e lakanga fakataula‘eikí. Fakakaukau ki he founa‘e fātāpuekina ai ‘a e Siasí mo hotau fāmili fakatou‘osi kapau na‘e potupotutau e hou‘eiki fafiné mo e tangata ‘o e Siasí ‘i he mahino mo hono ako‘i e ngaahi mo‘oni kau ki he lakanga fakataula‘eikí.

Na‘e fakamamafa‘i ‘e Linitā K. Pētoni, Palesiteni Lahi mālōlō ‘o e Kau Fine‘ofá, ‘oku fie ma‘u ke ako ‘e he hou‘eiki fafiné mo e hou‘eiki tangatá e tefito ‘o e lakanga fakataula‘eikí. “Hou‘eiki fafine, he ‘ikai ke tau lava ‘o tu‘u hake mo ako‘i e ngaahi me‘a ‘oku ‘ikai ke mahino kiate kitautolu mo tau ‘ilo‘í.”¹⁷

Ko hono fokotu‘u ha ngaahi fakangatangata ki he hou‘eiki fafiné ka ‘oku ‘ikai ha me‘a pehē.

‘Oku mahino ‘oku ‘i ai ha ngaahi fatongia ‘i he Siasí ‘oku fie ma‘u ke fakanofo ki he tu‘unga ‘o e lakanga fakataula‘eikí, ka kuo pau ke tau tokanga ke ‘oua na‘a fokotu‘u ha fakangatangata ‘i hotau hou‘eiki fafiné koe‘uhí ko e ‘ulungaanga fakafonuá, hisitoliá, ngaahi fakakaukau halá, pe ngaahi tukufakaholó. Hangē ko ‘ení, ‘e lava ke hoko e kakai fefiné ko ha kau taki mo ha kau faiako lelei, ko ha ivi tākiekina mahu‘inga he ngaahi fakataha alēlea ‘a e Siasí, mo ha ngaahi sipinga mālohi ‘o e mo‘ui fakaākongá ki he kau mēmipa ‘o e kuonga kotoa pē.

3. Ko e Hā Te Tau Lava ‘o Faí?

Ko ha ngaahi founiga ‘eni ‘e lava ke tau takitaha tokoni ai ki hotau ngaahi tokoua ‘i he ongo-ongoleléi ke lahi ange ai ‘enau kau mai ki he ngāue ‘oku fakahoko ‘e he ‘Otuá ‘o fakafou ‘i Hono mālohi ‘o e lakanga fakataula‘eikí.

Feinga ke ma‘u e faka-muimui taha ‘o e ngaahi lea mei he Kau Taki Mā’olungá mo hotau kau taki hou‘eiki fafiné.

‘I he ngaahi ta‘u lahi kuhilí, na‘e lea e kau mēmipa fuoloa taha ‘i he Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá fekau‘aki mo e fatongia ‘o e hou‘eiki fafiné ‘i he Siasí. ‘Oku tau fakanongo lelei nai ki he ngaahi lea ko ‘ení?

Hangē ko ‘ení, na‘e pehē ‘e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni ‘i he 2015: “‘Oku ‘ikai pea he ‘ikai kakato e pule‘anga ‘o e ‘Otuá ka ‘ikai kau ai e kau fefine ‘oku nau fai mo tauhi e ngaahi fuakava toputapú, mo e kau fafine ‘oku nau lava ‘o lea ‘i he mālohi mo e mafai ‘o e ‘Otuá!”¹⁸

Tokoni ke mahino ki he kau mēmipa kotoa pē ‘a e fatongia mahu‘inga ‘o e hou‘eiki fafiné ‘i he ngāue ‘o e lakanga fakataula‘eikí.

Na‘e fakamanatu ‘e Palesiteni Pālati ki he hou‘eiki fafine ‘i he Fine‘ofá “‘oku makehe ‘a e lahi mo e ola [‘o honau] ivi takiekina—ko [ha me‘a] ia he ‘ikai lava ‘e he hou‘eiki tangatá [‘o] fakahoko. He ‘ikai lava ‘e ha taha ‘o tau-kave‘i hotau Fakamo‘uí ‘aki ha

faka‘ai‘ai mo ha mālohi lahi ange ‘iate kimoutolu—ko e ngaahi ‘ofefine ‘o e ‘Otuá ‘a ia ‘oku mou ma‘u ha loto mālohi mo ha tui ‘oku pau. ‘Oku mālohi ‘a e le‘o ‘o ha fefine papi ului pea ‘oku fie ma‘u ‘e he Siasí homou ngaahi le‘o ‘o lahi ange ‘i he taimí ni ‘i ha toe taimi.”¹⁹ Na‘e pehē ‘e Poni L. ‘Osikasoni, “‘Oku fie ma‘u ke ‘ilo ‘e he hou‘eiki fafine ‘o e Siasí ‘oku mahu‘inga ‘enau kau mai ki he ngāue ‘o e fakamo‘uí ‘oku tataki ‘e he lakanga fakataula‘eikí, kae ‘ikai ke nau matava‘inga pē pe poupou.”²⁰

Faka‘apa‘apa‘i e kau taki hou‘eiki fafiné.

Ko hono mo‘oní, ‘oku tau tokanga ki he ngaahi me‘a ‘oku lea ‘aki ‘e kinautolu ‘oku tau hikinima‘i ko e kau palōfita, kau tangata kikite mo e kau tangata ma‘u fakahaá. ‘Oku nau ma‘u e ngaahi ki ‘o e pule‘angá, pea ‘oku tataki ‘e he ‘Eikí ‘Ene ngāue ‘o fakafou ‘iate kinautolu. ‘Ikai ngata ‘i he‘enau ngaahi akonakí, kuo vahe‘i e kau taki hou‘eiki fafine ‘o e Siasí mo foaki kiate kinautolu ‘a e mafai ‘o e lakanga fakataula‘eikí ke nau lea ki he hou‘eiki tangata mo fafine fakatou‘osi ‘o e Siasí. ‘Oku fie ma‘u foki ke tau fanongo ki he‘enau ngaahi akonakí mo fanongo pe ko e hā e fale‘i ‘a e ‘Otuá kiate kitautolu ‘o fakafou mai ‘iate kinautolú.

Fakakau 'a e hou'eiki fafiné 'i he ngaahi fakataha alēleá, 'o 'ikai ngata pē honau fatongiá ka 'i he ngāué foki.

Na‘e pehē ‘e Palesiteni Pālati: “Pea ko ha fa‘ahinga taki lakanga fakataula‘eiki pē ‘oku ‘ikai ke ne fakakau ‘ene kau taki sefiné ‘i he faka‘apa‘apa kakato ‘oku ‘ikai ke ne fakalāngilangi ‘i mo fakahoko totonu e ngaahi ki kuo foaki kiate iá. ‘E holoki hono mālohi mo e ivi takiekiná kae ‘oua kuó ne ako ‘a e ngaahi founiga ‘a e ‘Eikí.”²¹

‘Oua na‘a mou “fakamafai‘i” ha tali ki ha ngaahi fehu‘i kuo te‘eki tali ‘e he ‘Eikí Tonu.

Kuo fakatokanga mai ‘a Palesiteni ‘Oakesi ki he kau mēmipa ‘o e Siasí ke nau faka‘ehi‘ehi mei hono tali ‘o e ngaahi fehu‘i kuo te‘eki tali ‘e he ‘Eikí: “‘Oua mu‘a na‘a tau fai e fehalaaki na‘e fai ‘i he kuohilí, . . . ‘i he feinga ke ‘omi ha ngaahi ‘uhinga ki he fakahaá. ‘Oku fu‘u tōtu‘a e ngaahi ‘uhinga ‘a e tangatá. Ko e ngaahi fakahaá

‘a e me‘a ‘oku tau poupou‘i ko e finangalo ‘o e ‘Eikí pea ko e feitu‘u ia ‘oku ‘i ai ‘a e malú.”²²

Na‘e fokotu‘u mai ‘e Palesiteni Pālati ha sipinga haohaoa ‘o e me‘a ni: “Ko e hā e ‘uhinga ‘oku fakanofo ai e kakai tangatá—kae ‘ikai ko e kakai sefiné—ki he ngaahi tu‘unga ‘o e lakanga fakataula‘eikí? . . . Kuo te‘eki ke fakahā mai ‘e he ‘Eikí e ‘uhinga na‘á Ne fokotu‘u ai Hono Siasí ‘o hangē ko ia kuó Ne fakahokó.”²³ Na‘e fakatokanga mai foki ‘a Palesiteni Pālati, “ke ‘oua te ke ‘oange ha ngaahi fakamahamahalo langaki tui pe ta‘epau pe ko ha ngaahi mahino mo ha fakamatala ‘o hotau tokāteliné mo e founiga ngāué mei he kuohilí. ‘Oku fakapotopoto ma‘u pē ke fakaangaanga ke ako e ngaahi lea ‘a e kau palōfita mo e kau ‘apostolo mo‘u; tauhi ‘a e fakamatala fakamuimuitaha ‘i he ngaahi me‘a lolotonga ‘i he Siasí, ngaahi tu‘utu‘uni mo e ngaahi fakamatatalá ‘i he mormonnewsroom.org mo e LDS.org; pea fekumi ki he ngaahi ngāue ‘o e kau ako ‘iloa, mohu fakakaukau mo faivelenga ‘o e Siasí ke fakapapau‘i ‘oku ‘ikai ke ke ako‘i ha ngaahi me‘a ‘oku ‘ikai mo‘oni, ‘osi hono taimí, pe ngali

kehe mo makehe.”²⁴ Manatu‘i, ko e taimi ‘e ni‘ihī ‘oku hoko e “‘oku ‘ikai ke u ‘ilo” ko e tali lelei tahá. Kuo pau ke tau fekumi faivelenga ‘i he maama ‘o e tuí ke ako e mo‘oni fakalangí.

Tokoni ke mahino ange ki he hou'eiki fafiné mo e tangatá e lakanga fakataula'eikí.

‘Oku mahu‘inga ke tokoni‘i e hou'eiki tangatá mo e fafiné fakatou‘osi ke nau ma‘u ha loto falala ‘i honau tu‘unga malava ke ako fekau‘aki mo e lakanga fakataula'eikí. ‘Oku ‘i ai ha ngaahi potufolofola ‘e ala tokoni he me‘á ni ‘oku kau ai ‘a e ‘Alamā 13 mo e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava vahe 2, 13, 20, 76, 84, 95, 107, 110, 121, mo e 124, ka ‘oku ‘ikai ngata pē ai. He ‘ikai lava ke fakamatala‘i fe‘unga e ‘uhinga ‘o ‘etau ‘alu ki he tempipalé ke fekumi faivelenga ‘o ‘ikai ngata pē ki hono ma‘u ha ngaahi talí, ka ki ha ngaahi fehu‘i ue‘i fakalaumālie kau ki he tefitó.

Na‘e fakahinohino ‘e ‘Eletā Pulusi R. Makongiki (1915–85) ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘o pehē: “He ‘ikai lava ke ako e tokāteline ko ‘eni ‘o e lakanga fakataula‘eikí—‘a ia ‘oku ta‘e‘iloa ki he māmani pea ‘ikai ‘ilo lahia, na‘a mo e Siasí—mei he folofolá ‘ata‘atā pē. . . .

“‘Oku toki ‘ilo pē ‘a e tokāteline ‘o e lakanga fakataula‘eikí ‘i he fakahā fakataautaha. ‘Oku ma‘u ia ‘i he ‘otu lea ki he ‘otu lea mo e akonaki ki he akonaki, ‘i he mālohi ‘o e Laumālie Mā‘oni‘oní kiate kinautolu ‘oku nau ‘ofa mo tauhi ki he ‘Otuá ‘aki honau lotó, iví, ‘atamaí, mo e mālohi kotoa. (Vakai, T&F 98:12.)”²⁵

4. Aofangatukú

Tokoni ke mahino ki he hou'eiki fafiné kuo pau ke nau tu'u fakataha mo e 'Eikí mo 'Ene kau palōfitá.

'Oku faka'au ke moveuveu mo ngalikehe ange 'a e māmaní. 'Oku lahi ha ngaahi founiga 'oku feke'ike'i ai e kakai fefiné. 'Oku fe'au'auhi e ngaahi fakakaukaú pea tōtu'a mo e ngaahi ongo fakaelotó. Fakakau-kauloto ki he ivi takiekina lelei 'i he māmaní ko 'ení kapau 'e lava ke sio e mēmipa kotoa pē 'o e Siasí, 'o hangē ko 'Ēsetá, na'e fakatatali kinautolu "koe'uhí ko ha kuonga peheni" ('Ēseta 4:14) pea 'oku fie ma'u kinautolu, fakafo'iuitui mo fakalukufua, ke nau tataki, kae 'ikai muimui 'i he māmaní.

Na'e pehē 'e 'Ema Sāmita: "Te tau fai ha me'a mātu'aki makehe. . . 'Oku tau 'amanaki atu ki ha ngaahi me'a lalahi mo makehe pea mo ha ngaahi uiui'i mamafa."²⁶ Kuo fakahoko mai 'e he kau taki 'o e Siasí e ngaahi uiui'i mamafa ko 'ení, na'a mo ha ngaahi kole, ki he hou'eiki fafine ko 'ení he ngaahi ta'u lahi kuo maliu atú 'o makehe mei ha toe taimi kimu'a. 'I he mahino ange kiate kitautolu e ngaahi mo'oni 'oku fekau'aki mo e lakanga fakataula'eikí, fakatoka-nга'i e ngaahi 'uhinga 'oku mo'ui ai ha hou'eiki fafine tokolahī 'o ta'emaa'usia honau ngaahi faingamālié, pea ngāue fakatatau ki he 'ilo 'oku tau ma'u kau ki he hou'eiki fafiné mo honau ngaahi fai-ngamālie ke kau 'i he ngāue 'o e lakanga fakataula'eikí, 'e lava ke tau "ma'u e fiefia mo e nonga 'oku ma'u mei hono 'ilo'i kuó ke tākiekina ha mo'ui 'o fakafou 'i ho'o ngaahi akonakí, kuó ke hiki hake ha taha 'o e fānau 'a e Tamai Hēvaní 'i he'ene fononga foki ki Hono 'ao."²⁷ ■

MA'UANGA FAKAMATALÁ

1. Russell M. Nelson, "Ko ha Tautapa ki Hoku Tuofafiné," *Liahona*, Nōvema 2015, 97.
2. Bonnie L. Oscarson, "Kau Fefine 'o Saione, Tu'u Hake 'i he Mālohi," *Liahona*, Nōvema 2016, 13.
3. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Kōtoni B. Hingikeli* (2016), 115.
4. *Tohi Tū'utu'uni Fika 2: Ko Hono Pule'i 'o e Siasí* (2010), 2.1.1.
5. Dallin H. Oaks, "Ko e Ngaahi Ki mo e Mafai 'o e Lakanga Fakataula'eikí," *Liahona*, Mē 2014, 49.
6. M. Russell Ballard, "Kakai Tangata mo Fafine 'i he Ngāue 'a e 'Eikí," *Liahona*, Epeleli 2014, 48; vakai foki, *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitōlia mo e Ngāue 'a e Fine'ofá* (2011), 161–62.
7. Dallin H. Oaks, "Ko e Ngaahi Ki mo e Mafai 'o e Lakanga Fakataula'eikí," 51.
8. M. Russell Ballard, "Kakai Tangata mo Fafine 'i he Ngāue 'a e 'Eikí," *Liahona*, 48–49.
9. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Filitangi Sāmita* (2013), 294. Ki ha fealēlea'aki lahi ange fekau'aki mo e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí, vakai, Bruce R. McConkie, "The Ten Blessings of the Priesthood," *Ensign*, Nov. 1977, 33–35.
10. M. Russell Ballard, "Let Us Think Straight" (fakataha lotu 'a e 'Univēsiti Pilikihami 'Iongí, 'aho 20 'Aokosi, 2013), 7, speeches.byu.edu.
11. Sheri Dew, *Women and the Priesthood: What One Mormon Woman Believes* (2013), 125.
12. Dallin H. Oaks, "Priesthood Authority in the Family and the Church," *Liahona*, Nov. 2005, 26.
13. "Ko e Famili: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní," *Liahona*, Mē 2017, 145.
14. L. Tom Perry, "Fatherhood, an Eternal Calling," *Liahona*, May 2004, 71.
15. Dallin H. Oaks, "Mafai 'o e Lakanga Fakataula'eikí 'i he Famili mo e Siasí," 26.
16. Dallin H. Oaks, "Ko e Ngaahi Mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eikí," *Liahona*, Mē May 2018, 65.
17. Linda K. Burton, "Priesthood: A Sacred Trust to Be Used for the Benefit of Men, Women, and Children" (Brigham Young University Women's Conference, May 3, 2013), womensconference.byu.edu/transcripts.
18. Russell M. Nelson, "Ko ha Tautapa ki Hoku Tuofafiné," 96.
19. M. Russell Ballard, "Kakai Tangata mo Fafine mo e Mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eikí," *Liahona*, Sepitema 2014, 37.
20. Bonnie L. Oscarson, "Kau Fefine 'o Saione, Tu'u Hake 'i he Mālohi," 14.
21. M. Russell Ballard, "Kakai Tangata mo Fafine mo e Mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eikí," *Liahona*, 35.
22. Dallin H. Oaks, *Life's Lessons Learned: Personal Reflections* (2011), 68–69.
23. M. Russell Ballard, "Kakai Tangata mo Fafine mo e Mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eikí," *Liahona*, 35.
24. M. Russell Ballard, "The Opportunities and Responsibilities of CES Teachers in the 21st Century" (lea ki he kau Faiako Fakalotu 'i he Potungāue Ako 'a e Siasí, 26 'o Fēpueli, 2016), broadcasts_lds.org.
25. Bruce R. McConkie, "The Doctrine of the Priesthood," *Ensign*, May 1982, 32.
26. Emma Smith, 'i he Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá, 16.
27. M. Russell Ballard, "Ko e Ngaahi Fai-namālie mo e Ngaahi Fatongia 'o e Kau Faiako 'a e CES 'i he Senituli hono 21."

Holi ki ha Mahino Lahi Ange

Hha taimi 'e taha na'a ku 'alu ai 'o fuofua teiti mo ha ta'ahine homau uotí. I he pongipongi hono hokó ko kimaua pē ne ma 'alu ki he'emau temipale fakauotí. Ne ma fie tokoni ki ha fa'ahinga ouau pē ne fie ma'u ki ai ha kau pataloni . . . 'a ia na'e toki 'ilo'i ange ko e ouau silá.

Na'a ku ongo'i lotosi'i 'aupito, ka na'a ku 'ohovale he na'e 'ikai ke loko ngali kehe fefé ke te sila fakaofonga mo ha ta'ahine na'a te toki 'osi fuofua teiti pē mo ia 'i he houa 'e 12 kuohilí 'o hangé ko e me'a ne u fakakauau ki aí. Na'e hoko 'a e a'usia ko iá ke u ma'u ai ha **fakakauau lahi ange ki he mahu'inga ko ia 'o e tafa'aki kotoa pē 'i he ngäue fakatemipalé**—kau ai 'a e silá (lau-konga lahi ange 'i he fakamatala faka'ilekitulóniká).

'Oku makehe hotau tükunga kotoa pē, ka 'o kapau te tau **feinga ke ma'u ha mahino lelei ange ki he ngaahi fuakava** 'oku tau fai he temipalé, 'e si'si'i ange 'a e hoko e ngaahi ouau ko iá ko ha 'ü me'a ke tamate'i mei he'etau lisi vaka'i fakalaumálié, ka 'e hoko ia ko e ngaahi ma'u'anga tokoni 'o e "**vai mo'ui**" '**a ia te ne ala 'omi e ivi fakalaumálié kiate kitautolu** (vakai, Tokäteline mo e Ngaahi Fuakava 63:23). Pea 'i he māmani moveuveu ko 'eni 'oku tau 'i aí, te tau fie ma'u e ivi kotoa pē te tau ala ma'ú!

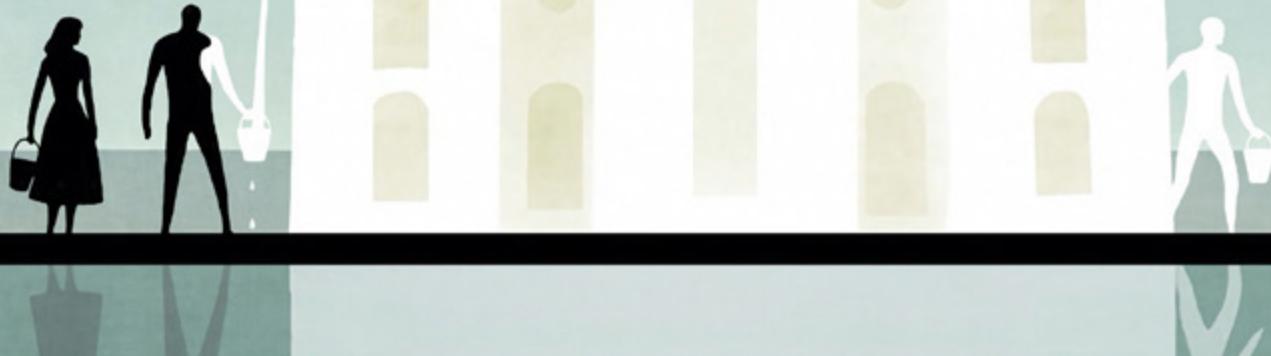
'I he pulusinga ko 'ení, '**oku vahevahé 'e he kakai lalahi kei talavou 'enau ngaahi a'usia he temipalé**. 'Oku vahevahé

'e Kealohilani 'a e founa kuo faitā-puekina ai 'ene mo'ui 'i hono tui faivelenga e kāmeni temipalé (vakai peesi 44). I ha fakamatala faka'ilekitulónika, 'oku vahevahé ai 'e Selaia 'ene lototailili ki he 'ikai ke ne ongo'i taau fe'unga ke hū he temipalé. Kapau 'okú ke teuteu foki mo koe ke ke fuofua hū he temipalé, kuo mau fokotu'utu' ha Fehui & Tali 'e ala tokoni atu ('i he 'itanetí pē). Pea 'oku talanoa 'a Mahesi ki he founa na'a ne toe foki ai ki he temipalé ke ne ma'u ha mahino lelei ange ki he ngaahi fuakava kuó ne fai 'i aí (vakai peesi 48).

Neongo 'oku ou feinga ke u toutou 'alu ki he temipalé ke **fakafonu fakalaumálié au**, ka ko e me'a 'oku mahu'inga tahá **ko 'eku tuku ki he Laumálié 'i he temipalé ke ne ako'i mo liliu au** 'i loto pea 'i tu'a he temipalé. Pea 'e tokoni leva 'a e "vai mo'ui" 'oku tafe mei he temipalé 'o fou 'i he'eku ngaahi fuakavá ke ne fakanonga 'eku fieinua he 'aho kotoa pē.

Tuetuē!

Alex Higie

KAKAI LALAHÌ KEI TALAVOÙ

FALE'I LELEI TAHÁ ...

'Oku vahevahe 'e he kakai lalahi kei talavoú 'a e fale'i lelei taha kuo nau ma'u fekau'aki mo hono fakakau e temipalé ko ha konga 'o 'enau mo'uí.'

"Na'e talamai he'eku pīsopé ko e temipalé ko e a'usia toputapu taha ia 'i he'eku mo'uí. Ko au pē te u fili pe ko e hā e lahi taha e tākiekina 'a e temipalé 'i he'eku mo'uí."

—Sesimani Nai, 'Iutā, USA

"Oku lelei ke 'i ai ha tempipale ofi mai, ka 'o kapau he 'ikai 'alu e kāingalotú ki he temipalé, pea 'e hangē leva 'oku 'i ha feitu'u mama'o pē 'a e temipalé ia. Kuo pau ke tau fakahoko e ngaahi ngāue fakatemipalé, 'o tatau ai pē pe ko e hā hono mama'o 'o e temipalé."

—Koli Mafi, Kafeñōnia, USA

"Fokotu'u ha'o taumu'a. 'Alu mo ha'o fehu'i ki he temipalé, fai ha ngāue ma'a ho kuí, fekumi ki ha nonga, pe fakafanongo ki ha ngaahi ue'i fakalaumālie."

—Sitenei 'Oatoni, 'Iutā, USA

Ko e hā e fale'i lelei taha kuó ke ma'u fekau'aki mo hono fai ha ngaahi fehalaka'i pea toe feinga peé? 'Omai ho'o talí 'i he liahona.Ids.org kimu'a he 'aho 31 Mā'asi 2019.

Vahevahe Mai Ho'o Talanoá

'Oku 'i ai ha'o talanoa fakaofo ke vahevahe? Pe 'okú ke fie vakai ki ha ngaahi fakamatala fekau'aki mo ha ngaahi tefito pau? Kapau ko ia, 'oku mau fie fanongo meiate koe! Te ke lava 'o 'omai ho'o ngaahi talanoá pe fakamatalá 'i he liahona.Ids.org.

FEKAU'AKI MO E KAU FA'U TOHI KEI TALAVOÚ

'Oku fa'u 'e Kealohilani

Wallace ha ngaahi talanoa taau fekau'aki mo e kakai lalahi kei talavoú 'a ia 'oku makatu'unga 'i he'ene mo'uí pea mo 'ene tuí fakatou'osi. Ko ha kolisi tutukua 'o e Univésiti Pilikihami 'longi 'i Hauai'i pea mo ha mēmipa mālohi 'o e uooti YSA 'okú ne kau ki aí.

'Oku ha'u 'a **Mahesh Kumar Vedurupaka** mei 'Anitila Palatesi, 'Initia. Ko ha huse-pāniti ia mo ha tamai ki he fānau talavou 'e toko ua. 'Oku 'i ai hono mata'itohi BA 'i he

'enisinia fakasaenisi 'o e komipiutá pea 'okú ne ngāue ko ha tokotaha fa'u polokalamā fakakomipiuta. 'Okú ne manako ke 'eve'eva mo hono fāmilí, ako e ngaahi tekinolosia fo'oú pea mo e feime'atokoní.

'Oku ha'u 'a **Zariah Inniss**

mei Pāpeitosi. 'Okú ne ta'u 21 pea ko e 'ofefine lahi taha ia 'i ha fānau 'e toko nima. Ko ha tokotaha ia na'a ne tupu pē 'i he Siasi. 'Okú ne manako he fai tohi mo e tā mūsiká.

'Oku ha'u 'a **Alex Hugie** mei

'Olikoni, USA. Na'a ne 'osi mei he 'Univésiti Pilikihami 'longi mo ha mata'itohi BA 'i he lēsoni faka-Pilitāniá. 'Okú ne manako 'i hono ako e 'ū tohi ma'a e kakai lalahi kei talavoú, fa'u e 'ū tohi talanoa fakaolí, pea mo e inu hu'akaú.

'I HE KONGA KO 'ENÍ

44 **Malu'i 'e he Ngaahi Fuakavá**

Fai 'e Kealohilani Wallace

48 **Toe Sio ki he Temipale Mā'oni'oní**

Fai 'e Mahesh Kumar Vedurupaka

FAKA'ILEKITULŌNIKA PĒ

Tali Fehu'i ki he 'Enitaumeni 'i he Temipalé

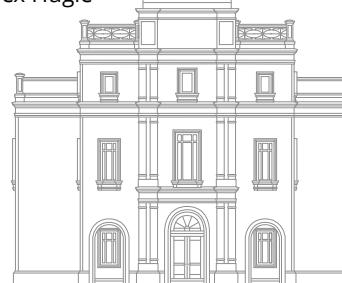

'Oku ou Mo'ui Taau Nai ke Hū ki he Temipalé?

Fai 'e Zariah Inniss

'Uhinga 'e 5 'Oku Totonu Ke Kau Ai 'a e Kau Tāutahá 'i he Ngaahi Sila he Temipalé

Fai 'e Alex Hugie

Fekumi ki he fakamatala ko 'ení mo ha ngaahi me'a kehe:

- 'I he liahona.Ids.org
- 'I he **YA Fakauiké** ('i he "Kakai Lalahi Kei Talavoú" 'i he Gospel Library)
- 'I he [facebook.com/liahona](https://www.facebook.com/liahona)

Malu'i 'e he Ngaahi Fuakavá

Fai 'e Kealohilani Wallace

Ko e mālohi mo e malu 'oku tala'ofa kiate kinautolu 'oku nau tui fai-velenga e kāmeni temipalé, 'oku 'ikai ke ma'u ia mei ha faimana; ka 'oku ma'u ia mei he 'Otuá.

Oku 'ikai ha lea fe'unga ke faka-haa'i kakato 'aki 'eku manako ki hono tui e kāmeni temipalé. Neongo ko e tupenu 'oku ngaohi mei ai e kāmení 'oku manifi pea aata 'i he'eku anga ki hono tui iá, ka 'oku hoko e me'a 'oku fakaofonga'i 'e he kāmení, 'a e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u aí mo 'ene fakaofonga'i 'eku tukupā mo e 'Otuá—pea mo 'eku 'ofa ki he 'Otuá—ko ha a'usia faka'ofo'ofa mo fakalaumālie ia ke u tui he 'aho kotoa pē. 'Okú ne 'omi 'a e nonga. 'Okú ne 'omi 'a e ivi. 'Okú ne 'omi 'a e fiemālie. 'Okú ne 'omi 'a e mālohi. 'Okú ne 'omi 'a e mā'oni'oni. Ko ha tāpuaki lahi ia ki he'eku mo'uí.

'I he taimi 'e ni'ihi 'oku fakakaukau e kakaí ko e kāmení ko ha vala loto pē, pe ko ha founiga pē ia ke fakahaa'i ai e teunga tāú, 'a ia 'oku fakataumu'a ke fakahaa'i kiate kinautolu 'a e me'a 'oku lava mo ta'emalava ke nau tuí—ko ha fakangatangata ki he me'a 'oku tāú mo ta'etāú. Pea neongo 'oku poupou'i 'e he tui fakalelei 'o e kāmení 'a e vala tāú (tautafito ki he tu'unga 'ulungaanga 'a e māmaní), ka 'oku hulufau e me'a 'oku fakaofonga'i 'e he kāmeni 'o e lakanga fakataula'eiki mā'oni'oni.

Fakakaukau Ta'engata 'oku Mālohi

Ne u ma'u 'enitaumeni 'i hoku ta'u 19 'i he teuteu ke u mali he temipalé. Pea neongo ne 'i ai ha ngaahi tükunga fakamamahi 'o fakangata ai 'a e nofo-mali ko iá, ka kuó u faivelenga ki he'eku ngaahi fuakavá, pea 'oku ou kei tauhi

pē e ngaahi fuakava ko ia kuó u fai mo e 'Eikí. Ne u tauhi faivelenga ia pea kuo nau fakaivia au. Na'e 'ikai ke u tuenoa 'i he'eku ngaahi faingata'a pea na'e ngaohi au ke u mālohi ange ma'anautolu.

Kuó u ma'u ha ngaahi tāpuaki lahi 'i he'eku hokohoko atu ke ma'u ha leko-mení temipalé, 'i he'eku tui fakalelei e kāmení 'o fakatatau mo e fakahinohinó, pea 'i he'eku tauhi e ngaahi fuakava kuó u fai he temipalé. Neongo he 'ikai ke u lava 'o hiki fakalauteleau 'a e tāpuaki kotoa pē kuó u ma'u mei he talangofua ko 'ení, ka ko e ngaahi tāpuaki kuó u fakatokanga'i 'oku 'ilonga tahá ko 'eku malava ko ia ke ma'u ha fakakaukau fakalangí pea mo e toutou fakamanatu ke u fili ki he totonú neongo 'oku 'ikai fai pehē 'a e ni'ihi kehé—pea neongo 'oku fakatupu lotomamahi kiate au e ngaahi fili 'a e ni'ihi kehé.

Ne /ahi e ngaahi
me'a ne fehalaaki
'i he'eku mo'u'i 'i he
ta'u 'e 11 kuohilí (ne
kau 'i he ngaahi taimi
fakamamahi ko 'ení 'a e vete-
malí, faingata'a'ia fakapa'angá mo e
palopalema 'i he ngāue ma'u'anga mo'uí
mo fakafo'ituitui), ka na'e tokoni 'a hono
tui ma'u pē 'o e kāmení mo e 'alu ki he
temipalé ke u 'ilo'i ai 'oku 'i ai e ngaahi
me'a 'i he mo'uí 'oku mahu'inga ange ia 'i
he faingata'a ne u fekuki mo iá—'o tatau
ai pē 'a hono lahi e faingata'a pe fakama-
mahi 'o e momeniti kotoa pē.

Koe'uhí ne tokoni 'a hono toutou fakahoko 'o e ongo me'a ni ke u ofi ange ai ki he Laumálié, kuo fakahaofi ai au mei he fakatamaki fakatu'asinó 'e he ngaahi ue'i fakalaumálie ne u fili ke mui-mui aí—pea kuo foaki mai foki ha 'amanaki lelei mo ha fakakaukau ta'engata ke ne tataki au 'i he ngaahi tükunga fakamamahí 'i he taimi ne u ongo'i ai kuo 'ikai ke u toe ma'u ha ivi ke hoko atu 'eku mo'u'i 'o tatau pē fakaelotó mo e fakatu'asinó. 'Oku kei hokohoko atu pē 'a hono poupou'i au 'e he ongo'i nonga ko 'ení 'i he faka'au ke hoko mai e ngaahi faingata'a fo'oú.

'Oku kamata e ngaahi tāpuaki 'oku ma'u mei he temipalé mei he ngaahi tāpuaki faka'aho 'oku tau fa'a tukunoáí (hangē ko e loto-nongá mo e ngaahi ue'i fakalaumálié), ki he ngaahi tāpuaki 'oku fakaofo, ta'engata mo mata'aá (hangē ko e sila'i ki hotau ngaahi fāmilí 'o ta'e-ngatá). 'Oku makehe pea fakafo'ituitui 'a e a'usia 'a e tokotaha kotoa pē—ka 'oku hoko ma'u pē 'a e ngaahi tāpuakí 'i he taimi totonus 'a e 'Eikí 'i he'etau tauhi 'etau ngaahi fuakavá (vakai, Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 82:10). Pea ko hono tui ko ia 'o e kāmení ko ha founiga mahu'inga mo faka-taautaha ia 'o 'etau fakahā ki he 'Eikí 'oku tau manatu'i 'etau ngaahi fuakavá.

Malu'i Fakalau-málie Ma'u Pē

Na'e fakamata-la'i 'e Palesiteni

Poiti K. Peeka (1924-2015), Palesiteni 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, 'a e taha 'o e ngaahi tāpuaki te tau fakatu'amelie ke ma'u 'i he'etau tui totonu e kāmení. "Oku fakaafonga'i 'e he kāmení 'a e ngaahi fuakava toputapú. 'Okú ne poupou'i 'a e teunga tāú pea 'okú ne hoko ko ha pā mo ha malu'anga ki he tokotaha 'okú ne tui iá."¹

'E malava 'e he fakaū ko 'ení 'o malu'i kitautolu mei he me'a na'e ui 'e Nīfai ko e "ngaahi ngahau vela 'a e fil" (1 Nīfai 15:24). Kapau te tau lava 'o fika'i e lahi e taimi 'oku feinga ai 'a Sētane ke ne 'ahi-'ahi'i kitautolu he 'aho takitaha, 'oku ou fakakauauloto atu 'e fu'u lahi fau. 'Oku tau mo'ui 'i ha māmani 'okú ne feinga ta'etukua ke faka'auha e me'a 'oku tau tui ki aí. 'Oku 'ātakai'i kitautolu 'e he ngaahi 'ata mo e pōpoaki ta'etáu 'i he feitu'u kotoa pē, fakataha mo e tākiekina ke faka'aonga'i 'a e ngaahi me'a fakatu'utāmakí pe maumau'i e fono 'o e angama'a. 'Oku toe angamaheni ange 'a e teke mo e 'ahi'ahi ke fakafekiki mo ta'e'ofá, 'o tatau pē 'i he femātākí pe tautaufito

ki he 'initanetí; ke manuki'i pe tukuhifo'i e nī'ihi kehé 'i he'enau fakaha'a'i 'enau fakakaukaú pe me'a 'oku nau tui ki aí; pe fakamatilili'i ha taha koe'uhí ko ha kí'i me'a si'si'i hangē ko ha fehalaaki faka-kalama. Kapau 'e talangofua ki he ngaahi 'ohofi fakalaumālie ko 'ení te ne fakakāsia 'etau ongó mo fakasi'i'i 'etau malava ko ia ke ongo'i e ngaahi fakatokanga mei he Laumālie Mā'oni'oní.

'Oku ta'efā'alaua 'a e lisi 'o e "ngaahi ngahau vela" 'oku tolo 'aki kitautolu 'e Sētané pea 'oku fakatu'utāmaki ma'u pē. Na'e pehē 'e Eletā Taniela B. Uakolo 'o e Kau Fitungofulú, "'Oku hangē ngaahi takihala mo e ngaahi fakatauele lahi 'o e mo'ui ko ha fanga 'ulofi fekai.'" 'E anga fēfē leva ha'atau malu'i kitautolu? 'I he lea tatau pē ko iá, na'a ne tānaki atu 'o pehē, "'Oku ou palōmesi 'e hanga 'e he kau atu ki he ngaahi ouaú mo hono faka'apa'apa'i e ngaahi fuakava fekau'aki mo iá, 'o 'omi kiate koe ha maama faka-fo mo e malu'i 'i he māmani ko 'eni 'oku faka'au ke fakapo'uli angé."

Kapau ko e "ngaahi ngahau" 'oku tolo 'aki koe 'e Sētane he 'aho kotoa peé ko

ha 'ū me'a mo'oni 'oku māsila 'a ia 'okú ke lava 'o sio ki ai mo ongo'i, te ke tuku nai ho paá 'i 'api? Te ke tukunoa'i nai 'a e 'ilo ki he founiga ki hono malu'i koé—pe ko e hala ki he potu 'o e malu'angá? Te ke fakatoloi nai ho'o fakahoko pe tauhi e ngaahi fuakava mo e 'Otuá 'i he'ene tala'ofa atu 'e tokoni'i koe 'e he ngaahi fuakava ko iá ke ke lavame'a?

Ko e Mālohi 'o e Ngaahi Fuakavá 'i He'etau Fakalakalaká

'Oku 'ikai ma'u 'a e malu'i 'oku 'omi 'e he kāmení mei ha fa'ahinga faimana 'iate ia pē, 'o hangē ko ia 'oku fa'a to'o hala 'e ha nī'ihi. Ka ko e malu'i ne tala'ofa mai ko e malu'i fakatu'asino mo fakalaumālie 'oku 'omi 'e he 'Eikí 'i he taimi te tau tauhi ai 'etau ngaahi fuakavá mo fakaha'a'i 'etau tauhi faivelenga kiate la he 'aho kotoa peé.

Ko e ngaahi fuakava 'i he temipalé mo e kāmení 'oku 'ikai ma'a e kakai haohaoá ia. 'Oku fakataumu'a ia ke fakaū mo malu'i 'a e kakai ta'ehaohaoá 'a ia 'oku nau feinga honau lelei tahá ke nau lelei angé. 'A e kakai 'oku nau

fakatomala ‘i he taimi ‘oku nau tō ai pea nau kei laka atu pē ki mu’á. ‘A e kakai hangē ko koe mo aú.

Hangē pē ko ‘etau ma’u ‘a e sākalamēnítí he uike kotoa pē ko ha fakamanatu mo ha fakafo’ou ‘o ‘etau ngaahi fuakava ‘i he papitaisó, ‘oku hoko hono tui ‘o e kāmení he ‘aho kotoa peé ko ha fakamanatu fakatu’asino ia ‘o e ngaahi fuakava kuo tau fakahoko he temipalé. Ko e ngaahi me’a ‘eni ‘oku tau fie ma’u ‘i he’etau feinga ke hoko ‘o hangē ko Kalaisí.

Makehe mei he malu’i fakalangí, ‘oku hoko hono tauhi ‘etau ngaahi fuakavá mo hono tui ‘o e kāmení ko ha founiga ia ke tau fakahaa’i ai ki he ‘Otuá ‘a e lahi ‘o ‘etau ‘ofa ‘iate lá, pea te tau muimui ki He’ene ngaahi fekaú *koe’uhí* ko ‘etau ‘ofa kiate lá—pea ko ha founiga ia ke tau ma’u ai ‘a e ngaahi tāpuaki ta’efá’alaua ‘oku finangalo ‘a e ‘Otuá ke foaki ma’atautolú. ‘Okú Ne ‘ofa mo’oni ‘iate kitautolu ‘o hulu fau ‘i he me’a te tau ala makupusí pea ‘okú Ne finangalo ke tau malu mo ma’u ‘a e malu’i kuó Ne talá’ofa maí.

Faitāpuekina he ‘Aho Kotoa Pē

‘Okú tau fepaki kotoa pē ‘i ha mala’e tau fakalaumālie he ‘aho kotoa pē, neongo pe ‘oku tau ‘ilo ki ai pe ‘ikai. ‘E tokoni e ngaahi fuakava na’e fai ‘i he temipalé mo hono tauhi ia ‘i he’etau mo’ui faka’ahó ke tau ikuna’i ai ‘a e tau mo e angahalá mo Sētané, ka ‘oku ‘otautolu ‘a e fili ke mateuteú—pea ke tau faivelenga levá.

‘Okú ou hounga’ia ‘aupito ‘i he’eku fili ke hū ‘i he temipalé—pea mo ‘eku ngaahi fili ke tauhi ‘eku ngaahi fuakavá. ‘Okú ou monū’ia he ‘aho kotoa pē *koe’uhí* ko ‘eku filí pea mo hono tui totonu ‘o e kāmení, ‘o hangē ko ia kuó u fuakava ke u fakahokó. ‘Okú ne tauhi au ke u malu. ‘Okú ne fakamanatu kiate au ‘eku

ngaahi fuakavá. Pea ‘okú ne fakahaa’i ki he ‘Otuá ‘oku ou ‘ofa ‘iate la ‘o lahi hake ‘i [he’eku ‘ofa] he māmaní pea te u fai ‘a e me’a ‘okú Ne folofola ke u faí. ■
‘Okú nofo e taha na’á ne fa’ú ‘i Haua’í, USA.

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. Boyd K. Packer, *The Holy Temple* (1980), 75.
2. Taniela B. Wakolo, “E ‘Omi ‘e he Ngaahi Ouau Fakamo’úi ha Maama Fakaofo,” *Liahona*, Mē 2018, 40, 41.

‘ILO LAHI ANGE

- Ako lahi ange fekau’aki mo e ‘ū temipalé, teuteu ke hū he temipalé mo e ngaahi ouau ‘i he temipalé ‘i he temples.Ids.org.
- Mamata ‘i ha fo’i vitiō ‘a e Siasí ‘a ia ‘e ala tokoni ke fakamatala’i ‘a e kāmeni temipalé ki he nī’ihī kehé mormonnewsroom.org/article/temple-garments.

TOE SIO KI HE **Temipale Mā'oni'oní**

Fai 'e Mahesh Kumar Vedurupaka

Ihe ta'u 'e fā kuohilí, na'e fehu'i he'e-ku faiako 'inisititiuti ko Misa Suliasi Natalasaní ki he kalasí 'o pehē, "Ko e toko fiha nai 'iate kimoutolu kuo mou 'alu ki he temipalé?" Koe'uhí na'a ku 'oku 'osi fononga mo hoku uaifi ko 'Ananitaá 'i ha houa 'e 10 ke ma fuofua hū he Temipale Hongo Kongo Siainá 'i he ta'u kimu'á, ne u hiki fiezia ai hoku nimá. Na'a ne 'eke mai leva ha fehu'i 'e taha: "Okú ke manatu'i e ngaahi fuakava na'a ke fai he temipalé?"

Na'e fakatupu fakakaukau 'ene fehu'i. Na'e lahi fau e me'a ke ako 'i he fuofua taimi ne u hū ai ki he temipalé. Neongo na'a ku feinga ke u tokanga, ka na'e 'osi ange me'a ne u fakatokanga'i kuo ngalo 'iate au e ngaahi fuakava ne u fai he temipalé. 'I he taimi pē ko iá, na'a ku fakakaukau ai ke u toe foki ki he temipalé ko hono tu'o uá, pea ko e taimi ko 'ení te u tokanga mo manatu'i e ngaahi fuakava ne u faí mo e ngaahi me'a kehe 'oku mahu'inga ki hoku fakamo'uí.

Ne fakalau atu e taimí. Ne u fehangahangai mo ha ngaahi faingata'a fakamamahi 'i he'eku mo'uí. Ka na'a ku kau ki ha kalasi 'inisititiuti, pea 'i ha 'aho 'e taha na'a mau ako ai ki he palōfita ko Sioná. Na'e 'ikai fai 'e Siona e me'a na'e fekau'i 'e he

'Eikí ke ne faí. Ko e taha e ngaahi veesi na'a ne ma'u 'eku tokangá ko e Siona 2:4: "Ko ia ne u pehē ai, kuo li'aki atu au mei ho 'aó; ka neongo iá, te u toe sio ki ho fale tapu mā'oni'oní."

Na'e ongo 'a e potufolofola ko 'ení ki hoku lotó, pea na'a ku lotu ki he Tamai Hēvaní ke Ne 'omi kiate au mo hoku uaifi ha toe faingamālie ke ma 'aahi ai ki he temipalé.

Ne hili ha ta'u 'e fā na'e tāpuekina kimaua 'e he Tamai Hēvaní ke ma toe hū ki Hono falé, ka na'a ma hū 'eni he Temipale Taipei Taiuaní.

Lolotonga 'ema 'i aí, ne u ma'u ai ha faingamālie ke fakahoko ha ngaahi ouau ki he'eku fa'ētangata na'e mälōlō 'i he kanisaá. 'I he taimi na'e papitaiso ai au ko hano fakafongai'iá, ne u fakakaukau ai ki he ngaahi tāpuaki te ne ma'u 'o fakafou 'i he ouau fakatemipale ko 'ení. Na'a ku fiezia lahi, pea na'a ku fakatokanga'i 'a e me'a na'e talamai 'e he palesiteni temipalé 'i he taimi ne u fuofua ha'u ai ki he temipalé peá u ki'i puputu'u aí. Na'a ne pehē mai, "E tokoua, mahalo he 'ikai mahino kiate koe 'a e me'a kotoa 'okú ke fai he taimi ní, ka 'e 'i ai e 'aho te ke ongo' ai kuó ke fai ha ngaahi me'a ma'ongo'onga hení."

Ne u fakatoka-nга'i na'e fie ma'u ke u toe foki ki he temipalé ke u ma'u ai ha mahino mo ha manatu lelei ange ki he ngaahi fuakava kuó u faí.

Na'e ma'u 'eku talí. Kuo lava 'eni ha ta'u 'e fā pea tok i mahino kiate au 'i he'eku 'a'ahi ki he temipalé ko hono tu'o uá.

'I he'eku ma'u ko 'eni 'a e sākalamēnítí he uike kotoa peé, 'oku ou manatu'i ai e mālohi 'o e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí pea mo e topupapu 'o e ngaahi fuakava kuó u fai he temipalé.

'Okú ma fakamanatu mo hoku uaifí he ta'u ni 'a e ta'u 'e 10 'o 'ema nofo-malí. 'Oku ou fie fakamanatu ia 'i he temipalé mo fakahoko ha ngaahi ouau sila ma'a 'eku ngaahi kui. Ke fai 'ení, kuó u ngāue ai ha ngāue 'e taha makehe mei he'eku ngāue ma'u'anga mo'ui angamahení, ko ha ngāue 'oku 'ikai ke ne uesia 'eku taimi mo hoku fāmilí.

'Oku ou 'ilo'i pea 'oku ou ongo'i 'oku mo'oni 'a e ngāue fakatemipalé. 'Oku 'ikai ha me'a te ne lava 'o fetongi ia, pea 'oku 'aonga 'a e feilaulau kotoa pē ke 'alu ki he temipalé ke fakahoko e ngāue 'a e Tamai Hēvaní ma'atautolu mo e ngaahi laumālie 'oku nau 'i he tafa'aki 'e taha 'o e veilí. ■

'Oku nofo e taha na'a ne fa'u 'i 'Anitila Palatesi, 'Initia.

Ko Mahesi mo 'Ananitā Vetulupaka 'i mu'a 'i he Temipale Taipei Taiuaní.

TALI FEHU'I KI HE 'ENITAUMENI 'I HE TEMIPALÉ

Kapau 'okú ke teuteu ke 'alu ki he temipalé ko ho'o fuofua taimí ia, lau 'a e Q&A 'i he tatau faka'ilekitulōnika 'o e fakamatala ko 'ení 'i he Gospel Library pe 'i he liahona.lds.org. Ko e taha 'eni 'o e ngaahi fehu'i 'e nima te ke ma'u aí.

Ko e hā te u lava 'o fai ke u ma'u ai ha mahino lelei ange ki he ma'u 'enitaumeni he temipalé pea mo e ngaahi fuakava 'oku ou fai aí?

Tokanga taha ki he ngaahi akonaki mo e ngaahi fuakava 'o e temipalé 'i ho'o ako fakatāutahá. Fekumi ki he fakamo'oni fakafolofola ki he ngaahi tefito'i mo'oni mo e ngaahi fuakava 'o e 'enitaumeni 'oku hā 'i he folofolá, ngaahi lea 'i he konifelenisi lahí pea mo e nāunau kehe 'a e Siasí. 'E tokoni hono toe vakai'i 'o e ngaahi mo'oni ko ení 'i ho'o ako fakatāutahá ke ke tupulaki ai 'i ho'o mahino ki he ngaahi ouau mo e ngaahi fuakava 'o e temipalé. Hangē ko 'ení, 'i he taimi te ke ako ai ki he fono 'o e angama'a, 'e fakamāloha fēfē 'e he angatonu 'a Siōsefá, he taimi na'e fakatauele'i ai ia 'e he uaifi 'o Pōtifaá, 'a ho'o tukupā ke talangofua ki he fono ko 'ení? (Vakai, Sēnesi 39). 'E faka'aonga'i fēfē 'a e tukupā 'a Nīfai ke talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá ki he anga ho'o fua fatongiá? (Vakai, 1 Nīfai 3:7).

Toe foki ki he tempalé 'i he lahi taha te ke lavá 'o fakatatau ki ho'o tūkunga fakatāutahá.

"'Oku tau ma'u 'a e fakahinohino tatau pē, ka 'e toe fakalahi ange 'etau mahino ki he 'uhinga 'o e ngaahi ouau mo e ngaahi fuakavá, 'i he'etau toutou foki ko ia ki he temipalé mo ha loto fie ako mo fa'a fakakaukau ki he ngaahi mo'oni ta'engata 'oku ako'i."

Silvia H. 'Ololeti Tokoni 'Uluaki mālōlō 'i he Kau Palesitenisí Lahi 'o e Fine'ofá, "Ngaahi Temipale Mā'oni'oní, Ngaahi Fuakava Toputapú," *Liahona*, Nōvema 2008, 113.

Vakai ki he [lds.org/go/031949](https://www.lds.org/go/031949) ke ke lau ai ha fakamatala 'e ala tokoni ke mahino kiate koe 'a e ngaahi fuakava 'oku tau fai mo e 'Otuá.

COLORADO
54
STATE LEAGUE
SPORTS

'Oku Ou Sai'ia he Hisitōlia Fakafāmilí!

Na'e 'ikai ke u fa'a manako ke ngāue ki he hisitōlia fakafāmilí. Na'e liliu ia 'i he'eku papitaiso fakafofonga ma'a e taha 'o 'eku ngaahi kuí 'i he Temipale Sanitiako Silei.

Na'a ku hoko ko ha tīkoni he fuofua taimi ne u 'alu ai ki he temipalé. 'I he taimi ne 'ai ke u hifo ai ki he vai papitaisó, na'a ku ongo'i 'oku 'i ai ha taha 'oku hū mai ki he lokí. Na'a ku hanga hake peá u sio ki ha tangata'eiki vaivai na'a ne tui ha vala motu'a. Na'a ku ongo'i 'ene 'ofa mo 'ene hounga'ia 'i ate au 'i he'eku fai 'a e ngāue fakatemipalé ma'aná. Hili hono papitaiso au ma'aná peá u kaka hake mei he vaí, na'a ku fakasiao takai holo ia, ka na'e 'ikai ke ne toe 'iloa.

Na'a ku fa'a fakakaukau 'e 'omi 'e he temipalé ha ngaahi hingoa ke fai ki ai ha ngāue fakatemipale, pea na'e 'ikai leva ke u fu'u tokanga ke fai ha fekumi ki he hisitōlia fakafāmilí. Ka na'e hoko 'a e a'usia ko 'ení ke u vēkeveke ai ke fekumi ki he ngaahi hingoa pē hoku fāmilí.

'I ha 'aho 'e taha na'a ku tangutu ai he komipiutá peá u sio ne u ma'u ha 'imeili mei he Siasí fekau'aki mo ha hingoa fakafāmili. Na'a ku ongo'i na'e fie ma'u ke u fekumi ki ha ngaahi hingoa lahi ange, pea na'a ku kole ki he'eku fa'eé pe te u fekumi fēfē ki he ngaahi hingoá mo tānaki ha fakamatala lahi ange fekau'aki mo 'eku ngaahi kuí.

'I he taimi ní kuó u ma'u 'eni ha ngaahi hingoa 'e 11, pea 'oku ou 'ilo'i te u lava ke ma'u mo ha toe hingoa lahi ange. Na'e 'ikai teitei ma'u 'e he kakai ko 'ení ha faingamālie ke papitaiso kinautolu 'i māmani, pea kuo fuoloa taimi 'enau tatali ke fakahoko e ngāue fakatemipalé ma'anautolú. 'Oku ou fiefia he'eku lava 'o tokoni'i kinautolu 'i he ngāue fakatemipalé mo e hisitōlia fakafāmilí.

Lūkasi,
16, Sanitiako, Silei

'I HE KONGA KO 'ENÍ

60

- 52 Ko e Hā e Me'a 'Oku Mo'oní pea Ko e Hā e Me'a 'Oku 'Ikai Mo'oní?

Fai 'e Elder Carl B. Cook

- 55 "Oku Mo'oní Ia,
'Oku Mo'oní Ia"

Fai 'e David Muanda

- 56 Ko Hono Ma'u ha Tō'onga
ki he Konifelenisí

- 58 Toe Fakapapau'i mai Hoku
Mahu'ingá
'Ikai fakahā e hingoá

- 60 Ko Hono 'Ilo'i 'o e Ngaahi
Mana 'i he Mo'ui Faka'ahó
Fai 'e Breanna Call
Herbert, Alex Hugie mo
Aspen Stander

- 63 Pousitā: Taimi 'i he
Temipalé

- 64 Ko e Lea Faka'osíFanongo
ki he Le'o 'o e 'Eikí 'i he
Konifelenisi Lahí
Fai 'e Eletā Neil L. Andersen

Fai 'e Elder
Carl B. Cook

'O e Kau
Palesitenisī 'o e
Kau Fitungofulū

KO E HĀ E ME'A 'OKU MO'ONÍ

Ne u fetaulaki kumuí ni mo ha finemui fakaofo ko Keili 'okú ne ta'u 17, na'a ne vahevahe 'ene ngaahi ongó 'i ha konifelenisi fakasiteiki. Na'a ne fakahā 'oku mo'oní 'a e 'Otuá, 'oku mo'oní 'a e Siasí, pea ko Palesiteni Lāsolo M. Nalesoní ko e palōfita ia 'a e 'Otuá. Na'a ne toe fakamo'oni mālohi foki ko e ngaahi lea tukuhifo 'oku lea 'aki 'e he ni'ihi kehé kau ki he Siasí mo e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí 'oku loi ia.

Ne u mālie'ia 'i he tui fakapapau 'a Keili pe a mo 'ene malava ke 'ilo 'a e mo'oní mei he me'a 'oku 'ikai mo'oní.

Ka na'a ku toe mālie'ia ange 'i he'eku talanoa mo Keili 'i he hili 'a e fakatahá peá u 'ilo'i ai tā na'e 'ikai faingofua 'a 'ene malava ke 'ilo'iló pea mo 'ene tui fakapapaú. Ko hono mo'oní, na'a ne kātekina ha 'ahi'ahi'i lahi 'o 'ene tui.

Ko e me'a 'eni na'a ne vahevahe maí.

Fāifeinga ke Ma'u ha Ngaahi Tali

Na'e mālohi ma'u pē 'a Keili 'i he Siasí. Ka 'i he taimi na'a ne kamata ai ke fakakaukau fakamātoato ange ki he ongoongo-leleí mo e Siasí, na'e 'i ai ha'ane ngaahi fehu'i fakamātoato. Na'a ne ongo'i halaia 'i he'ene loto-fehu'í pea kamata ke ne fekumi ki he ngaahi talí.

'Oku pehē 'e Keili, "Ko 'eku palopalemá, ko 'eku fekumi he ngaahi feitu'u halá. Ne 'ikai ke u fekumi 'i he folofolá pe ngaahi lea he konifelenisí pe talanoa ki he'eku ongomātuá, ka na'a ku ma'u ha fakamatala kehe-kehe he 'initanetí na'e tala ai 'oku nau ma'u e tali ki he'eku ngaahi fehu'í."

'I he kamata'angá, ne fakakaukau 'a Keili na'e 'omi 'e he fakamatala he 'initanetí ha tali ki he'ene ngaahi fehu'í. Ka 'oku pehē 'e Keili, "I he'eku hokohoko atu ke fakatotolo'i 'eku ngaahi fehu'í, na'e hoko 'a e me'a kotoa pē ne u laú ke toe lahi ange ai 'eku ngaahi fehu'í mo e loto-veiveiuá."

Na'e kamata ke mole 'a e tuí mo e 'amanaki leleí meia Keili. 'Okú ne manatu'i, "Na'e tamatemate 'a e maama 'o 'eku fakamo'oní, pea na'e faka'au ke

pea Ko E HĀ E ME'A 'OKU 'IKAI MO'ONÍ?

'ikai ke u toe fai e me'a ne ako'i kiate aú—'a e lau e folofolá, lotú, mo e 'alu ki he seminelí."

Na'e faifai peá ne ongo'i ne lomekina ia 'e he fakapo'uli mo e puputu'u na'a ne ongo'i. 'Okú ne pehē, "Na'e 'ikai ke u lava 'o fakafaikehehe'i 'a e me'a meí he 'Otuá meí he fakakaukau noa'ia na' fulihi mo fa'u 'e ha taha ke fakafihí'i aú. Na'e 'ikai ke u kei 'ilo'i 'a e me'a na'e mo'oní mo e me'a na'e loí. Na'a ne fakamamahi'i au."

'Oku fakafehoanaki 'e Keili hono tükungá ki he tükunga 'o Siosefa Sāmitá 'i he'ene pehē, "Na'e faifai peá u fakakaukau kuo pau ke u nofo ma'u 'i he fakapo'ulí mo e puputu'u, pe ko ha'aku fai 'o hangé ko e enginaki 'a Sēmisí, 'a ia, ko e kole ki he 'Otuá. Na'e faifai peá u fakapapau hoku lotó ke 'fehu'i ki he 'Otuá' [Sēmisi 1:5], ko 'eku fakakaukaú kapau 'okú ne foaki 'a e potó

kiate kinautolu 'oku masiva 'i he potó, mo ne foaki 'o lahi 'o 'ikai valoki'i, 'e lelei ke u 'ahi'ahi" (Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:13).

Ko e Talanoa ki he Kakai 'Okú Ne Falala Ki Aí

'I he tu'unga faingata'a ko 'ení, na'e talanoa ai 'a Keili ki he'ene faiako seminelí, kui fefiné mo 'ene fa'eé. Na'e fakapapa'u'i ange he'ene faiako seminelí na'e 'ikai hala 'ene ngaahi ongó pea 'oku 'ikai ko ia toko taha pē na'e loto-fehu'iá. Na'e vahevahé ange he'ene faiakó 'ene fakamo'oní peá ne fale'i kia Keili ke ne lau e nāunau 'e ala tokoni ki he'ene fekumí.

Na'e 'ikai malanga e kui fefine 'a Keili. Na'a ne poupou'i pē ia ke ne fakakaukau pe ko e ma'u'anga fakamatala fē 'oku langaki mo'ui kiate iá—ko e fakamatala he 'initanetí pe tokateline 'o e Siasí? Na'e kamata leva ke fakafehoanaki 'e Keili: "Ko e fakamatala fē na'a ne langaki hake aú? Ko e fakamatala fē na'a ne 'omi 'a e fiefiá mo e nongá ki hoku laumālié? Ko e fakamatala fē na'a ne ako'i mai te u nofo fakataha mo hoku fāmilí 'i ha tu'unga fiefia 'oku 'ikai hano ngata'angá kapau te u muimui ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá? Ko e fakamatala fē na'a ne fakatupu e ngaahi le'o fakafihí 'i he'eku fakakaukaú?"

Ko e Fekumi ki he 'Otuá 'i he Lotú mo e Folofolá

Na'e fakalotolahi'i 'e he fa'ē 'a Keili ke ne lotu. Na'e faifai pea 'alu 'a Keili ki hono lokí 'o fakahaa'i 'ene ngaahi fakakaukaú mo e ongó ki he 'Otuá. 'Okú ne fakamatala 'o pehē: "Ne 'ikai hoko ha me'a ia. Ne 'ikai hifo mai ha kau 'āngelo. Ne 'ikai fakafonu hoku lotó 'aki ha nonga mo e hounga'ia. Ne u toe foki ki he'eku fa'eé. Na'a ma lotu fakataha, peá ne tapou mai ke u lau e Tohi 'a Molomoná 'i ha miniti 'e 10. Lolotonga 'eku laú, ne u ongo'i ha talā'ofa 'i hoku lotó kapau te u kei hoko-hoko peheni atu ai pē, te u sio ki ha ngaahi tāpuaki. Te u lava 'o sio lelei ange mo 'ilo'i 'a e ngaahi akonaki meí he 'Otuá mo e akonaki 'oku 'ikai meiate lá."

Na'e kamata ke lotu 'a Keili he 'aho kotoa pē mo lau e Tohi 'a Molomoná. Na'a ne fakamama'o meí he Twitter mo e ngaahi uepisaiti na'a ne fakatupu 'ene loto-tāla'a. Na'a ne 'alu ki he seminelí 'o fakataumu'a ke ako, kae 'ikai ke fakasio ha ngaahi me'a hala fekau'aki mo e Siasi.

**Kuó ke fifili
nai ha taimi pe
'okú te 'ilo'i fēfē
'a e me'a 'oku
mo'oní?**

Ko Hono 'Ilo'i e Me'a 'Oku Mo'oní

Ne hili ha meimeい uike 'e ua 'o 'ene fai e me'a tatau, na'a ne ongo'i ne faka'au ke mole atu e ngaahi fakakaukau halá. Na'e sai ange 'a e akó. Na'e fakalata ange 'a e ngāué, pea na'e lelei ange hono vā mo 'ene ongomātu'a. Na'a ne fiefia ange.

Tu'unga 'i he fiefia ko iá, 'okú ne pehē ai, "Na'e faifai peá u ma'u e talí. Na'a ku malava ke 'ilo'i 'a e me'a mei he 'Otuá mo e me'a 'oku 'ikai meiate lá he na'a ku mātā tonu 'i he me'a na'a Ne fai ma'akú 'i he'eku fai e me'a na'a Ne folofolá."

'Okú ne faka'osi 'aki 'ene pehē, "Ko e founiga pē ia 'e taha te ke lava ai 'o 'ilo'i fakapapau 'a e mo'oni mei he 'Otuá. Te tau lava 'o ako mo fakalaauloto mo fehu'i ki he lahi tahá, ka ko 'etau toki fai pē me'a 'oku talamai 'e Sēmisí mo e me'a ne fai 'e Siosefa Sāmitá—kole mo ngāue—te tau toki lava leva ai 'o 'ilo'i fakapapau 'a e mo'oni mei he me'a 'oku 'ikai mo'oni."

Ko e hā leva 'oku tau ako mei he a'usia 'a Keili? Ko ha ngaahi fakakaukau 'eni 'e ni'ihi:

- Kapau 'oku 'i ai hatau ngaahi fehu'i, 'oku 'ikai totonu ke tau ongo'i halaia.
- 'Oku 'ikai totonu ke tau teitei tuku 'etau lotú 'i he'etau fekumi ki ha ngaahi talí.
- 'Oku totonu ke tau ako mo fakalaauloto ki he Tohi 'a Molomoná.
- 'I he'etau fili fakalei 'a e me'a 'oku tau lau mo fanongo ki aí, te tau lava ai 'o faka'ehi'ehi mei he ngaahi fakafe'ātungia 'o e tekinolosía mo e mītia 'okú ne tohoaki'i kitautolu mei he mo'oni mo fakataumu'a ke faka'auhá.
- 'Oku totonu ke tau fealea'aki mo e kakai 'oku tau 'ilo'i, 'ofa mo faka'apa'apa'i—kae 'oua 'e kumi tokoni ki he kakai fo'oú.
- 'E tali 'e he 'Otuá 'etau ngaahi fehu'i 'i he founiga pē 'A'ana mo e taimi pē 'A'ana. 'Okú Ne 'ofa 'iate kitautolu.
- 'E ma'u e talí 'i he'etau fai e me'a 'oku folofola mai 'e he Tamai Hēvaní—kae 'ikai ko 'etau fai e me'a 'oku fokotu'u mai he māmaní.

'Oku ue'i fakalaumālie au 'e Keili mo kimoutolu kau finemui mo e kau talavou kuo teu'i 'e he 'Otuá ki he kuonga ko 'ení. 'Oku hāsino meiate ia, 'o hangē ko hamou tokolahí, 'a e fa'ahinga kakai na'e faka'amua 'e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni: "'Oku tau fie ma'u ha kakai fefine 'oku nau ma'u e me'afoaki 'o e fa'a 'ilo'iló 'oku nau lava 'o sio ki he fetō'aki 'i he māmaní pea nau 'ilo'i neongo e manakoa ha me'a ka 'oku mamaha pe faka-tu'utāmaki ia."¹

Ko kimoutolu ko e kau fekumi ki he mo'oní, kau tauhi fua-kava mo e kau tufunga 'o e pule'anga. 'I he tokoni 'a e 'Otuá pea mo e mālohi 'o Sisū Kalaisi mo 'Ene Fakaleleí, te mou lava ai ke ma'u 'a e me'afoaki 'o e fa'a 'ilo'iló pea mo'u 'ilo'i, mo'ui mo vahevahe 'a e me'a 'oku mo'oní. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Russell M. Nelson (lea 'aki e lea 'a Poiti K. Peek), "Ko ha Tautapa ki Hoku Tuofāfiné," *Liahona*, Nōvema 2015, 96.

*'I he taimi ne u lotua ai ha fakamo'oni ki he Tohi 'a Molomoná, na'e
'ikai ha me'a 'e hoko—kae 'oua leva kuó u kamata lau e Tohi Tapú.*

Fai 'e David Muanda

1 hoku ta'u 12 nai, na'a ku fie "ilo pe na'e mo'oni nai e Tohi 'a Molomoná. Na'a ku lava 'o fakamo'oni i ha malanga ko e Tohi lea 'aki ia he'eku faiako Palaimelí. Ka na'e 'ikai mahino fakafo'ituitui kiate au 'a hono 'uhingá. Na'a ku 'ilo'i 'a e tala'ofa 'a Molonai kapau te u lau, fakalaulaloto mo lotua ia, te u lava foki 'o 'ilo'i (vakai, Molonai 10:3-4). Na'a ku lau ia 'i ha ngaahi uike peá u ongo'i ha loto-nonga, ka na'e 'ikai ke hoko ha me'a fakafo ia—ne 'ikai ha maama, ne 'ikai ha 'āngelo, ne 'ikai ha le'o. Ne faifai peá u tuku hono lau e Tohi 'a Molomoná. 'Ekesōtósí, na'a ku lau ai ko e taimi na'e tohi ai e kau 'isileli ha me'akái, na'e 'omí 'e he 'Otuá ha mana kiate kinautolu. Na'a Ne foaki ma'anautolu he tokotaha kotoa pē 'a e mana fakafe'unga ki he 'āho takitaha. Na'a Ne foaki ma'anautolu ha me'akái, ka na'e pau ke nau fakakaukau'i e founiga te nau tānaki ai iá. Na'e ongo mai e ngaahi lea 'a Nīfai: "'Oku 'ikai tuku mai 'e he 'Eikí ha fekau ki he fānau 'a e tangatá kae 'ikai te ne teuteu ha hala ma'a-nautolu ke nau lava ai 'o fai' a e me'a kuó ne fekau kiate kinautolú" (1 Nīfai 3:7). Ne mahino kiate au mei he me'a ni na'e fekau'i 'e he 'Otuá

'a e kau 'isileli ke nau mavahe mei 'isipite pea na'a Ne palani ke fafanga 'enau fiekaíá. Na'e fakamaama 'e he potufolofola ko 'eni mei he Tohi 'a Molomoná 'a e mahino ne u mā'u ki he Tohi Tapú, pea ne u aofangatuku ai ko e Tohi 'a Molomoná ko e folofola ia 'a e 'Otuá.

Na'e fakamatala'i 'e 'Eletá Tēvita A. Petiná 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'oku faitatau 'a e fakahā fakatāutahá mo e hopo māmālie hake 'a e la'aá kae 'ikai ko e maama 'oku tupukoso 'ene uló mei hano lomi'i ha me'a-kamosi. Na'e kamata ke u mamata ki he Tohi 'a Molomoná 'i ha founiga kehe.

'he ngaahi māhina ne hoko ai, ne u 'ilo'i fakapapau ai ko e Tohi 'a Molomoná ko e folofola ia 'a e 'Otuá. Ko e ongo na'e toutou ha'u kiate au 'o fakafou 'i he le'o 'o e Laumālié ko e "Oku mo'oni ia, 'oku mo'oni ia, 'oku mo'oni ia."

'Oku ou kei lau pē 'a e Tohi 'a Molomoná he meimei 'aho kotoa pē, pea 'i he taimi kotoa pē 'oku ou lau aí, 'oku ou fanongo ki he ngaahi lea ko 'eni: "'Oku mo'oni ia." ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'i he Lepāpulika Fakatemokalati 'o Kongokoo.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

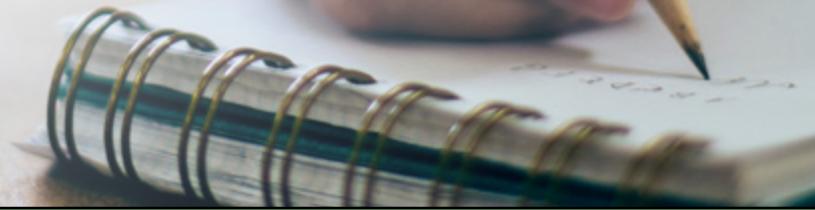
1. Vakai, David A. Bednar, "Ko e Laumālié 'o e

Fakahāá," Lihona, Mē 2011, 87-90.

"Oku Mo'oni Ia, **'OKU MO'ONI IA"**

LE
LIVRE
DE
COMMUN

KO E FAKAANGAANGA KI HE KONIFELENISÍ

*Ko e ngaahi me'a 'eni 'e ni'ihi te ke lava 'o fai ke
ke anga 'aki ki hono mamata'i e konifelenisi lahí:*

'O ku hoko ia he 'Epeleli mo e
'Okatopa kotoa pē. Mahalo pē
kuó ke anga 'aki 'a e 'ekitivitī
fakavaeuata'u. Ka te ke fakapapau'i fefē
ko ha konga mo'oni ia ho'o mo'uí—i he
toenga ho'o mo'uí?

'I he kaha'u, 'i he taimi te ke mo'ui
ai pē 'iate koé, ko e hā nai ho'o me'a 'e
fai he māhina 'e ono kotoa pē he taimi
'oku fai ai e konifelenisí? Fili he taimí
ni ke ke mateuteu ki he mālohi 'o e
polokalama fakavaeuata'u ko 'ení 'aki
ha'o kau mai. 'Oua te ke lea 'aki pē, "Te
u toki sio ai he 'initanetí ha taimi." 'Ai ia
ke hoko ko ha me'a mahu'inga mo ha
tō'onga mo'ui 'i ho'o mo'uí.

1

FOKOTU'U HA TAUMU'A.

Ko e fanongoa ko ia 'o e kau palōfita mo
e kau 'apostolo mo'uí ko e taha ia 'o e
ngaahi me'a mahu'inga taha te ke lava 'o
faí. 'I he taimi pē te ke lava aí, feinga ke ke
mamata he sēsini kotoa pē. Feinga ke ke
fokotu'u ha 'aho mo ha taimi pau ke 'osi ki
ai ho'o mamata'i e sēsini kotoa
'o e konifelenisí.

2

FAKA'ATA'ATĀ E 'AHO KO IÁ.

Tuku ha'o taimi ki he lahi taha te ke lavá ke ke a'usia ai e koni-
felenisí pea faka'ata'atā ho'o tohi māhiná mei ha fa'ahinga sipoti,
'ekitivitī mo e kaungāme'a, pe ngaahi me'a kehé. Kapau he 'ikai te
ke lava 'o fanongo ki he konifelenisi lahí 'i he'ene fakamafola faka-
hangatonú, te ke kei lava pē 'o 'ai ia ke hoko ko ha ngāue ke fai mo
fokotu'u ha 'aho ke ke mamata'i ai.

3

FOKOTU'U IA KE HOKO KO HA TUKUFAKAHOLO.

'E lava ke kau he ngaahi tukufakaholo 'uhingamālié 'a e feale'aaki mo e fāmilí ki he ngaahi lea ne mou manako taha aí, lotu fakafāmili kimu'a pea fai ha sēsiní, pe ko hano fakatahahā'i ha 'ū kupu'i lea fakatāutahá. 'E lava ke kau he ngaahi tukufakaholo fakamānakó 'a e me'akaí—fakahingoa e me'akaí pe me'a-kai ma'ama'a 'aki ha hingoa fakaoli, ngaahi hingoa fekau'aki mo e konifelenisí (keke konifelenisí, nachos grandes de conferencia, 'aisi kilimi fakalavelotó, pe kāloti konifelenisí).

4

FOKOTU'U HA'O PALANI KI HE HILI 'A E KONIFELENISÍ.

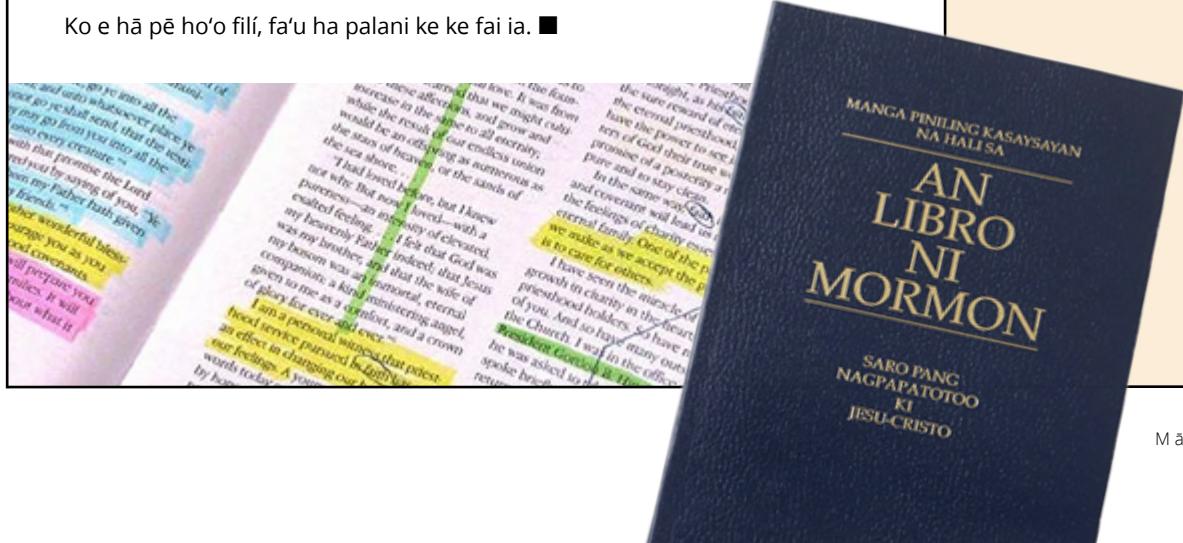
'Ai 'a e ngaahi lea 'o e konifelenisí ke hoko ko ha konga ho'o ako 'o e ongo-ongoleleí. Te ke lava 'o lau ha lea mei he konifelenisí he Sāpate kotoa pē 'i he māhina 'e ono ka hoko maí, fanongo ki ha lea 'e taha 'i ho'o heka he pasí pe 'i he kaá 'o fe'unga mo ha uike 'e ua, pe fekumi ki he ngaahi potufolofola kotoa pē mei he konifelenisí lolotonga ho'o ako folofola fakatāutahá.

Ko e hā pē ho'o filí, fa'u ha palani ke ke fai ia. ■

"Toutou ako e ngaahi pōpoaki 'o e konifelenisi ko 'ení—pe ma'u pē—lolotonga e māhina 'e ono ka hokó. Fekumi fakamātoato ki ha ngaahi founiga ke faka'aonga'i ai e ngaahi pōpoakí ni 'i ho'omou efiafi fakafāmili 'i 'apí, 'i ho'omou ako'i e ongoongoleleí, 'i ho'omou fetalanoa'aki mo e fāmilí mo e kaungāme'a pe a mo ho'omou talanoa mo kinautolu 'oku 'ikai kau mai ki he'etau tuí."

Palesiteni Russell M. Nelson, "Tuku ke Tau Vilitaki Atu," 'Epeleli 2018, konifelenisi lahi.

*'I he ako fekau'aki mo 'eku ngaahi
kuí, na'e 'omi ai ha lototo'a
ke u fehangahangai mo hoku
ngaahi faingata'a'ia
fakalaumālié.*

TOE FAKAPAPAU'I MAI

'Ikai fakahā e hingoá

I hoku ta'u 11 nai, na'a ku mamata ai he ponokalaffi. Na'e tupulaki e ki'i taimi 'e taha ko iá ki ha palopalema lahi ange, 'a ia na'e hoko ko e palopalema lahi taha ne u fefa'uhí mo ia 'i hoku ta'u hongofulu tupú. 'I he'eku hū ki he ako mā'olungá, na'a ku tafoki mei he ponokalaffi ki he Fakalelei 'a Sīsū Kalaisí. Neongo na'a ku a'usia ha mana 'i hono to'o atu e koví mei hoku 'atamaí, ka na'e kei lōmekina au 'i he loto halaiá.

'I he taimi ko 'ení, na'e tuku mai 'e he'eku kui fefiné 'a e fakamatala ki he mo'ui 'eku kui tolu fefiné na'a ne tohinimá. Na'a ku ongo'i ne u fehokotaki mo'oni mo Tea Mātina Uākeni (1883–1967) 'i loto ha ngaahi lau 'aho. Na'e pekia fakamamahi e tangata'eiki 'a Teá 'i ha ngaahi māhina sī'i pē kimu'a pea fā'ele'i, ko ia na'e ohi hake ia 'e he'ene fa'ē uitou Noaue ne toki hiki fonua maí. Na'e faingata'a 'ene tupu haké, ka na'a ne fiefia 'i he toli situlopapeli he vaó mo e tā 'ōkani 'i hono siasi faka-Lütelo fakalotofonuá. Na'e toe malí e fa'ē 'a Teá, pea 'i he tokoni 'a e malí ua 'ene fa'ee, na'a ne hū ai ki he kolisí. Na'e ului 'a Tea mo hono fāmilí kimui ange ki he Siasí pea nau hiki ki 'lutā, USA. Na'e faingata'a'ia 'a Tea. Na'a ne vete malí mo hono husepānití. Na'a ne foua ha loto-mamahi mo e loto-mafasia lahi, ka na'a ne tu'u ma'u 'i he'ene fakamo'oní.

'I he'eku ako kau kia Tea mo 'ene fili ke fa'a kātaki 'i he faingata'a, na'e lōmekina au 'aki ha 'ofa lahi na'a ne toe fakapapau'i mai hoku mahu'ingá mo

HOKU MAHU'INGÁ

tokoni ke u ikuna'i 'eku ongo'i halaiá. Na'a ku tok iilo'i kapau na'a ne lava'i e ngaahi me'a faingata'a, te u lava'i foki ia.

Na'a ku vakai ki he LDS.org pea fakahū ha kole ke ma'u e tāpuaki fakapēteliake 'a Teá. Na'a ku toe ongo'i māfana 'i he'eku lau, "E tupu hake 'a e fua 'o ho manavá pea ui koe ko monū'ia 'i he lotolotonga 'o e kakai fefine 'i Saioné." Na'a ku fakatokanga'i ko 'eku faka'apa'apa lahi kiate iá ko ha fakahoko ia 'o e sētesi faingofua ko iá. Na'e tokoni e 'ofa 'a Teá ke faito'o hoku loto halaiá pea liliu hoku lotó ki he'eku ngaahi kuí. Ko 'eku fuofua fakamo'oni 'eni ki he tala'ofa ko ia 'a 'Eletā Tēvita A. Petinā 'i he kau ko ia ki he ngāue hisitōlia fakafāmilí, 'e "malu'i [au] mei he ivi tākiekina mālohi 'o e fili" ("E Liliu 'a e Loto 'o e Fānaú," *Liahona*, Nōvema 2011, 26).

Na'a ku ongo'i ha ivi mo e mahino lahi ange 'i he'eku mo'uí 'i he'eku hokohoko atu ke fekumi ki hoku fāmilí mo 'ilo ki he'enau ngaahi talanoá. 'I he'eku kau ma'u pē ki he ngaahi 'ekitiviti hisitōlia fakafāmilí, na'a ku ongo'i hangē kuó u ma'u ha kau tau te nau tokoni'i au ke u ikuna'i 'eku ngaahi fefa'uhī fakalaumālié. 'Oku ou lava 'o mo'ui ta'emanavahē koe'uhí "ko kinautolu 'oku kau mai kiate kitauá [l'etau ngaahi kuí] 'oku toko lahi hake 'iate kinautolu 'oku kau kiate kinautolú [kau muimui 'a Sētané]" (2 Ngaahi Tu'i 6:16).

Neongo kuo te'eki ke u ma'u ha ngaahi hingoa fakafāmili 'e laui afe ke 'ave ki he temipalé, ka kuó u ako e ngaahi talanoa 'eku ngaahi kuí mo kumi ki honau ngaahi fāmilí 'i he fekumi fakamātoato. Kuó u tuku ha taimi ke manatua 'enau mo'ui mo faka'apa'apa'i honau tukufakaholó. 'Oku ou 'ilo kuo fakamāloha mo malu'i au meia Sētane 'i he'eku fakafonu 'eku mo'ui 'aki e maama hoku fāmilí. ■

Ko Hono 'Ilo'i 'o e Ngaahi Mana 'i he Mo'ui Faka'ahó

Fai 'e Breanna Call Herbert,
Alex Hugie, mo
Aspen Stander

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

*Kapau te tau
fakakaukau ki he mo'uí
'o ngāue 'aki 'a e tui kia
Sīsū Kalaisí, te tau 'ilo'i
lahi ange ai 'a e lahi 'o
e ngaahi mana 'okú ne
'ākilotoa kitautolú.*

Ko e Hā 'a e Mana?

'Oku tau 'ilo'i kotoa pē 'a e maná, ko ia? Ko hono fakamavaea'i 'e Mōse 'a e Tahi Kulokulá. Ko hono faka'ā 'e he Faka-mo'uí 'a e tangata kuí. Ko hono fakamo'ui ha fefine mei ha mahaki 'ikai lava ke fai-to'o. Ko e taha 'o e ngaahi mana fakaofo tahá ko e Fakalelei'a Sīsū Kalaisí—kuo te'eki ha toe mana 'e ta'engata pe mālohi ange ai. Ka ko e ngaahi a'usia pē nai ia 'e lava 'o tala ko e ngaahi maná?

Na'e pehē 'e Palesiteni Tāleni H. 'Oakesi, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau

NI'IHI 'O E NGAABI 'UHINGA 'OKU FAKA- HOKO AI 'E HE 'OTUÁ 'A E NGAABI MANÁ

- Ke fakahaa'i Hono mālohi
- Ke ako'i ha tefito'i mo'oni fakalaumālie
- Ke fakapapau'i ha fakahā he kuohilí
- Ke fakapapau'i mo fakamāloha e tuí
- Ke paotoloaki 'Ene ngāué

Palesitenisī 'Uluakí, "Oku lahi e ngaahi mana 'oku hoko he 'aho kotoa pē 'i he ngāue 'i hotau Siasí pea 'i he mo'ui hotau kāingalotú."¹ Ka ko e fē nai e taimi ne ke hiki ai ha mo'unga pe mātā ki hano fafanga 'aki ha fanga ki'i mata'i ika mo ha ngaahi fo'i mā ha toko laui afe? Mahalo ko e tokolahi taha 'o kitautolu 'oku te'eki ke tau sio ha me'a pehē. 'E anga fēfē leva e mo'oni 'a e fakamatatala 'a Palesiteni 'Oakesi?

Fakatatau ki he Bible Dictionary, ko e ngaahi maná ko hano "fakahaa'i ia 'o e

mālohi fakalangí pe fakalaumālié.”² I he-e-tau fakakaukau ki he faka'uhinga ko iá, te tau lava ai 'o 'ilo'i 'a e ngaahi mana lahi 'i hotau 'ātakaí—‘a e ngaahi mana 'oku 'ikai mahalo ke tau fakatokanga'i 'e kitautolu.

'Oku tau mamata ki he ivi tākiekina 'a e 'Otuá 'i he mo'ui 'o Hono kakaí 'o fakafou 'i he ngaahi mana he folofolá. Ka te tau lava foki 'o mamata ki Hono mālohi fakalaumālié 'i he taimi te tau ma'u ai ha tali ki ha'atau lotu, fakamālohia 'etau fakamo'o-ní, pe liliu hotau lotó.

e mālohi 'o e 'Otuá 'i he tapa kotoa pē 'o 'etau mo'uí.

Ko e Hā 'Oku Fakahoko ai 'e he 'Otuá 'a e Ngaahi Maná?

'Oku lahi e ngaahi founiga 'oku hoko mai ai e ngaahi maná, ka 'oku fakahoko kotoa ia 'e he 'Otuá ki ha taumu'a tatau pē. 'I he taimi 'e ni'ihi 'oku hanga 'e he ngaahi maná 'o fakamo'ui, fakafiemālie pe malu'i fakatu'asino e fānau 'a e 'Otuá, ka 'oku 'ikai ko e 'uhinga pē ia 'oku hoko

'Oku 'i ai ha ngaahi mana 'oku fa'a ngalo 'iate kitautolu: 'oku hopo pe a tō 'a e la'aá he 'aho kotoa pē; 'oku tupu mei he fanga k'i'i tengā'i 'akau īkí ha 'ulu'akau mālohi.

Ka, 'oku 'i ai ha ngaahi mana kehe 'oku fa'a ngalo 'iate kitautolu: 'Oku hopo pe a tō 'a e la'aá he 'aho kotoa pē; 'oku tupu mei he fanga k'i'i tengā'i 'akau īkí ha 'ulu'akau mālohi; 'oku fengāue'aki fakataha 'a e ngaahi kupu kehekehe hotau sinó, 'o tau malava ai ke mānava, lele, faka'ānaua pea mo kai. 'Oku hoko he 'aho kotoa pē 'a e ngaahi fakalakalaka 'i he mala'e fakafaito'ó mo e tekinolosiá, pea 'oku tau malava he taimí ni ke fetu'u-taki mo ha fa'ahinga taha 'i ha fa'ahinga feitu'u pē. 'Oku malava ke fakatokanga'i

ai e ngaahi maná. 'I he taimi 'e ni'ihi, 'oku 'ikai teitei ta'ofi 'e ha mana 'a e mamahí pe faingata'a. 'Oku 'i ai ha tefito'i 'uhinga 'e ua 'oku fakahoko ai 'e he 'Otuá 'a e ngaahi maná: ke fakamālohia 'a e tuí mo fakahoko ha lelei.

'Oku fa'a fakaha'a'i 'e he ngaahi maná 'a e mālohi 'o e 'Otuá ki He'ene fānaú pe aki'i ha tefito'i mo'oni fakalaumālie. 'Oku pehē 'e he Bible Dictionary ko e konga lahi 'o e ngaahi mana 'a Sīsū Kalaisí "na'e fakataumu'a ia ke fakamo'oni'i ki he kakai Siú ko Sīsū 'a e Kalaisí" pea ke aki'i 'a e

ngaahi tefito'i mo'oni hangē ko e 'eke'i meiate kita e me'a 'okú te fai pe ta'e faí, fakatomalá, tuí mo e 'ofá.³

'I he taimi 'e ni'ihi, 'e lava ke fakapapa'u'i 'e he ngaahi maná ha fakahā he kuo-hilí, hangē ko e ngaahi faka'ilonga ki hono 'alo'i 'o Kalaisí i 'Ameliká. 'E malava foki ke ngāue 'aki 'e he 'Otuá a e ngaahi maná ke fakatupulaki 'Ene ngāuē—'a e ngāue ki he hisitōlia fakafamilí, ngāue fakafaifekaú, mo e alā me'a pehē.

Ka 'o kapau te tau fekumi ki he ngaahi maná ki ha ngaahi 'uhinga hala, 'e malava ke tau faingata'a'ia. Ko e lahi taha 'o e palopalemá 'oku hoko ia kapau te tau fekumi ki he ngaahi faka'ilongá ke faka-mo'oni'i 'aki 'oku 'i ai ha 'Otuá. Kapau he 'ikai ke tau fakakau ki ai 'a e tuí, he 'ikai teitei hoko 'a e ngaahi faka'ilonga ko 'ení ke mo'oni mo tolonga ai 'a e faka-uluí. Sio ki he me'a ne hoko 'i he Tohi 'a Molomoná: na'e tokolahi e kakai ne nau mamata ki he ngaahi faka'ilongá mo e maná, ka na'e taimi nounou pē 'enau talangofuá koe'uhí ko 'enau ta'etuí.

'E toe hala foki ke fekumi ki he ngaahi maná ko ha 'uhinga ke ma'u aí ha ongo-ongo pe pa'anga, ke sāuní, pe feinga ke liliu e finangalo 'a e 'Otuá.

Na'e ako'i 'e Palesiteni Pilikihami 'longi (1801–77), "Ko e maná . . . 'oku 'ikai ma'a e ta'etuí ia; 'oku 'omi ia ke fakafiemālie'i 'aki 'a e Kāingalotú, pea ke fakamālohia mo fakapapau'i 'a e tui 'anautolu 'oku 'ofa, manavahē, mo tauhi ki he 'Otuá."⁴ 'E ala tokoni 'etau ma'u ha mahino ki he 'uhinga 'oku fakahoko ai 'e he 'Otuá 'a

KO E HĀ TE U LAVA 'O FAÍ?

Tuku ha'o taimi ke ke fakalaualoto ai ki he uike kuo 'osí. Kuó ke fakamo'oni'i nai 'a e ngaahi mana angamaheni 'i ho'o mo'ui faka'ahó? Kapau na'e 'ikai hoko 'a e mana na'a ke fakatetu'a ki aí, na'e 'i ai nai ha toe a'usia na'a ne 'oatu ha fiemālie, tupulaki fakalaumālie pe ko ha faingamālie ke ke ofi ange ai ki he Fakamo'uí?

e ngaahi maná ke tau fakatokanga'i ia 'i he'etau mo'ui.

Te U Lava Fēfē ke 'Ilo'i ha Mana?

'Oku hoko pē 'a e ngaahi maná 'o fakataua ki he finangalo 'a e 'Otuá pea mo 'etau tui kiate lá. Na'e tohi 'e he palōfita ko Molonaí 'o pehē, "Pea kuo te'eki ai foki ke 'i ai ha taimi kuo fai ai 'e he taha ha mana ka 'i he hili pē 'enau tuí; ko ia, na'a nau tomu'a tui ki he 'Alo 'o e 'Otuá" ('Eta 12:18). 'Oku hoko hono ma'u 'o e tuí ke tau mamata ai ki he ngaahi me'a lelei 'oku hoko 'i he'etau mo'ui ko ha ngāue 'a e 'Otuá kae 'ikai ko ha tupukoso pe monū-'ia. Ko hono 'ilo'i ko ia ha maná ko e konga pē ia 'o e maná! Kapau te tau fakakaukau ki he mo'ui 'o ngāue 'aki 'a e tui kia Sisū Kalaisí, te tau 'ilo'i lahi ange ai 'a e lahi 'o e ngaahi mana 'okú ne 'ākilotoa kitautolú.

Ka neongo iá, ko e lahi, taimi mo e ola 'o ha mana 'oku 'ikai ko ha fua ia 'o 'etau tuí. Tau pehē pē 'oku fakatou ma'u 'e ha ongo famili 'a e ongoongo 'oku puke

ha taha 'o 'ena fānaú he kanisaá. 'Oku fakatou lotua 'e he ongo fāmilí 'a e ongo leká ke vave 'ena mo'ui leleí. 'Oku fakatou ngāue 'aki 'e he ongo fāmilí 'a e tui ki he mālohi faifikamo'ui 'o Sisū Kalaisí.

'Oku mo'ui leleí 'a e tama 'o e famili 'uluakí, 'o ta'ofi ai e fakamahamahalo 'a e toketaá 'e lau māhina pē 'ene mo'ui. 'Oku foua 'e he tama 'o e famili hono uá ha ngaahi faito'o faingata'a pea faifai pē peá ne mālōlō, ka 'oku lomekina e mēmipa kotoa pē 'o e fāmilí 'e he nongá mo e fiemālié kae 'ikai ko e siva e 'amanakí.

Na'e 'ikai ke faivelenga ange 'a e famili 'uluakí 'i he fāmili hono uá. Na'e ma'u 'e he ongo fāmilí fakatou'osi ha mana, pea ko e ongo maná ko ha sīpinga ia 'o e fakapapau 'oku 'i ai ha palani 'a e 'Otuá ma'a 'Ene fānaú takitaha.

'Oku fakahoko 'e he 'Eikí 'a e ongo mana ngali angamaheni mo fakafo 'ení 'i hotau kuongá. Kuo a'usia 'e he kau muimui faivelenga 'o Sisū Kalaisí 'i he kuonga fakakosipeli kotoa pē ha faka-mo'ui fakafo mo ha ngaahi lavame'a 'oku 'ikai mafakamatala'i. Ka 'oku totonu ke 'oua na'a tau tukunoa'i 'a e ngaahi me'a 'oku hoko faka'aho ko ha fakamanatu 'o e ivi tākiekina 'a e 'Otuá 'i he'etau mo'ui. 'I he taimi 'e ni'ihi kuo pau pē ke tau 'ilo'i kinautolu! ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Dallin H. Oaks, "Miracles," *Ensign*, June 2001, 6.
2. Bible Dictionary, "Miracles."
3. Bible Dictionary, "Miracles."
4. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Pilikihami 'longi (1997), 295–96.

"Ko e maná . . . 'oku 'ikai ma'a e ta'etuí ia; 'oku 'omi ia ke fakafiemālie'i 'aki 'a e Kāingalotú, pea ke fakamālohia mo fakapapau'i 'a e tui 'anautolu 'oku 'ofa, manavahē, mo tauhi ki he 'Otuá."

—Palesiteni Pilikihami 'longi

MAHALO HE 'IKAI HANGA 'E HONO LANGA 'O E
NGAAHI TEMIPALE KO 'ENÍ 'O LILIU HO'O MO'UÍ,

KA KUO PAU
KE LILIU AI HO
TAIMI 'I HE LOTO
TEMIPALÉ.

Palesiteni Russell M. Nelson,
Konifelenisi Lahi 'Okatopa 2018.

Fanongo ki he Le'o 'o e 'Eikí 'i he Konifelenisi Lahí

Fai 'e 'Eletā Neil L. Andersen

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Oku ou fakamo'oni atu ko Sīsū 'a e Kalaisí, 'okú Ne tataki 'a e ngāue toputapu ko 'ení, pea ko e konifelenisi lahí ko e taha ia 'o e ngaahi taimi mahu'inga 'aupito kuó Ne 'omi ai e fakahinohino ki Hono Siasí pea mo kitautolu fakataautaha.

'I he'etau teuteu ke fakataha mai he tataki 'a Palesiteni Lāsolo M. Nalesoní, 'oku tau vēkeveke ke tau fanongoa "e finangalo 'o e 'Eikí, . . . ko e fakakaukau 'a e 'Eikí, . . . ko e le'o 'o e 'Eikí, pea mo e mālohi 'o e 'Otuá ki he fakamo'u" (Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 68:4). 'Oku tau falala ki he tala'ofa 'a e 'Eikí: "Neongo pe ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē" (Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 1:38).

'Oku mahu'inga ki he'etau tupulaki fakalaumālié mo e kātakí ke tau falala mo tui ki he ngaahi lea 'a e Kau Palesitenisí 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Toko Hongofulu Mā Uá, 'i he taimi 'o e moveuveu mo puputu'u 'o hotau māmani fakaeonopōní.

'Oku tau omi ki he konifelenisi lahí hili ha lotu mo ha teuteu. 'Oku 'i ai ha ngaahi me'a lahi 'oku tau hoha'a ki ai pea 'i ai ha'atau ngaahi fehu'i vivili. 'Oku tau loto kotoa ke fakafo'ou 'etau tui ki hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí, mo fakamāloha 'etau malava ke matu'uaki e 'ahí'ahí pea faka'ehi'ehi mei hano tohoaki'i 'etau tokangá. 'Oku tau ha'ú ke akonekina kitautolu mei 'olunga.

'Oku ou palōmesi atu 'i ho'o teuteu'i ho laumālié, pea ha'u fakatu'amelié, te ke fanongo ki he le'o 'o e 'Eikí, pea 'e hū atu ha fakakaukau mo ha ongo ki ho 'atamaí kuo fakafe'unga'i pē ia ke fe'unga mo koe.

'Oku 'i ai ha fakahinohino fakalangi lahi fau 'oku fakatatali mai ke mou ma'u mei he ngaahi pōpoaki 'o e konifelenisi lahí. 'Oku sivi'i kitautolu mei he anga 'etau fakafeaangai ki he ngaahi me'a 'oku tau fanongoa, lautohi mo ongo'i.

'Oku ou palōmesi atu 'i ho'o fanongo ki he le'o 'o e 'Eikí kiate koe 'i he ngaahi akonaki mei he konifelenisi lahí, pea ke ngāue'i leva e ngaahi ue'i ko iá, te ke ongo'i e ala mai 'a e langí kiate koe, mo ho'o mo'uí mo e mo'ui 'a kinautolu 'oku mou feohí pea 'e tāpuekina koe. ■

Mei ha lea 'i he konifelenisi lahi 'o Okatopa 2017.

'Okú ne lea
faka-Pilitānia,
faka-Falanisē,
faka-Potukali,
mo e faka-Sipeini.

'I he fuofua ta'u na'a ne ako ai 'i he 'Univēsiti
 Pilikihami 'longi, na'a ne hoko ko ha
tokotaha fufulu falemālōlō
 he 4:00 a.m. kimu'a peá ne 'alu ki he kalasi.

'Eletā NIILA L. 'ENITASENI

Na'e manako
ke va 'inga pasiketipolo
 mo hono fāmil'i 'i he tuku 'ene ngāue.

Na'a ne 'ave taha taha 'ene fānaú 'o
ma 'u me 'atokoni
pongipongi tu 'o taha he māhina
 koe'uhí ke ne lava 'o tukutatha
 'ene tokangá kiate kinautolu takitaha.

'I he ako ma'olungá na'a ne
 kau ki ha **konifelenisi**
fakapule 'anga ma 'á e kau akó
 fakataha mo ha fānau to'u tupu mei ha ngaahi fonua 'e 37! Na'a ne talanoa ki he n'ihi kehé fekau'aki mo e Siasí.

Na'e 'osi
mei BYU
 pea mo e Ako'anga Faka-Pisinisi 'o e 'Apiako Hāvatí.

Na'e malí mo Keiti Uiliami 'i he 'aho 20 Mā'asi,
 1975 'i he
Temipale Sōleki.

Na'e uiui'i ke ne ngāue he
Misiona Falaniseé pea na'a ne hoko kimui ko ha palesiteni ki he Misiona Pōteki Falaniseé.

Na'e fili ke ne hoko ko e **tokoni palesiteni 'a e kau akó** 'i BYU.

Tupu hake 'i ha **faama pulu** 'i Pokatelo, 'Aitahō, USA.

Ko e taha e ngaahi ngāue 'okú ne manako taha ái ko e tokoni ki hono tauhi e fanga lāpisí.

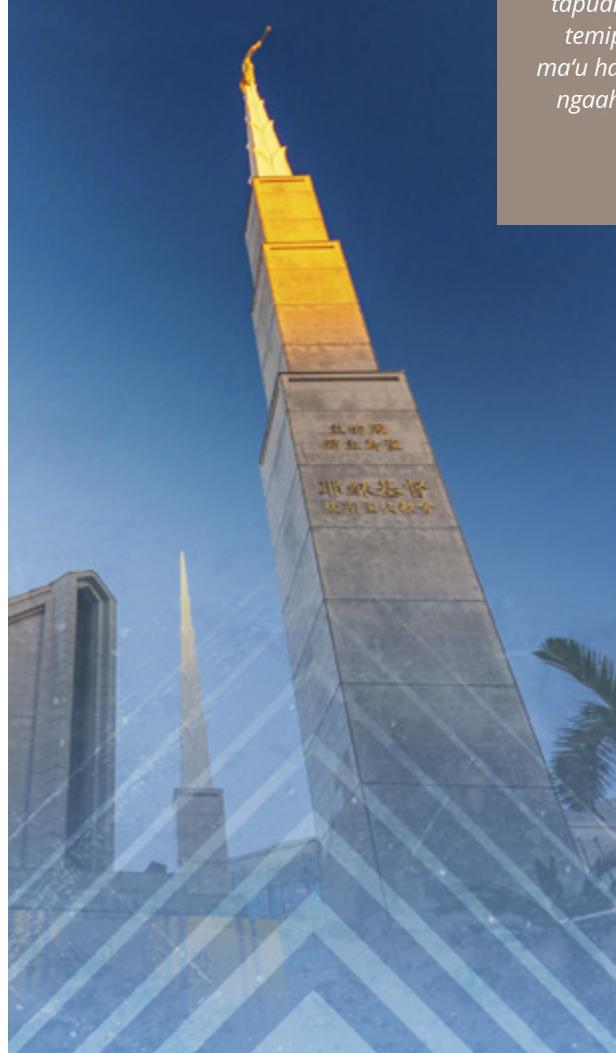
Na'e hikinima'i ki he
Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá
 'i Epeleli 2009.

Fā'ele'i he 'aho 9 'Aokosi, 1951,
'i Lōkani, 'Iutā.

'Oku 'i ai 'ena **fānau 'e toko fā mo e makapuna 'e toko 17.**

KAKAI LALAHÌ KEI TALAVOÚ

HA'U KI HE TEMIPALÉ

*Laukonga fekau'aki mo e ngaahi
tāpuaki 'o hono tui 'o e kāmeni
temipalé pea mo e feinga ke
ma'u ha mahino lelei ange ki ho'o
ngaahi fuakava fakatemipalé.*

42

TO'U TUPÚ
FOUNGA KE 'ILO'I
AI E MO'ONÍ

52, 55

NGAAHI LĒSONI
'O E SĀPĀTÉ
'OKU FŌTUNGA
FĒFĒ 'A E MANÁ
HE 'AHÓ NI?

60

KONIFELENISI LAHÍ
'OKÚ KE
MAAU?

56, 64

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISSI
'O E KAU MĀ'ONI'ONI
'I HE NGAABI'AHO
KIMUI NÍ

Ko e Kaume'á

Ko ha tempiale
fo'ou i'
ITALI!

Vakai ki he peesi 8-11

Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring

Tokoni Ua 'i he Kau
Palesitenisī 'Uluakí

Ke Hangē ko Sīsuú

Iha Sāpate 'e taha na'á ku siofi ai hono hiva'i 'e ha fānau Palaimeli 'a e:

*Feinga ke u hangē ko Sīsuú; Muimui hono halá.
Feinga ke u 'ofa hangē ko iá he'eku tō'onga mo e lea.
Fa'a tauvele'i au ke u fili ta'e totonu,
Ka u fie fanongo ki he kī'i fanafana,
"Fe'ofa'aki hangē ko Sīsuú.
Feinga ke fakahā e 'ofa mo
Angamalū he me'a kotoa pē,
Akonaki ia 'a Sīsuú."*

Na'e punou ki mu'a e tokotaha kotoa pē 'o meimeei ki he konga ki mu'a 'o honau seá Na'e lava ke u mamata

ki he maama mo e loto-vilitaki 'i honau fofongá. Ko Sīsu Kalaisi honau fa'ifa'itaki'angá. Ko 'enau taumu'á ke hangē pē ko Iá.

Te tau lava kotoa pē 'o hangē ko e Fakamo'ui ko Sīsu Kalaisi, 'aki 'etau mo'ui 'aki 'Ene ongoongoleleí. 'Oku ou fakatauange pē te mou kumi ha ngaahi faingamālie ke mou fai ai e me'a na'á Ne fái pea 'ofa 'o hangē ko 'Ene 'ofá. Ko e 'ofá ko e founiga ia 'oku tataki ai kitautolu 'e he 'Eikí 'i he hala ke tau hoko 'o hangē ko Iá. 'Oku 'ikai ha taha ia 'iate kitautolu 'e haohaoa. Ka 'e lava ke tau 'ilo'i 'oku tau muimui 'i Hono halá. 'Okú Ne tataki kitautolu pea 'okú Ne faka'amu ke tau muimui ange 'iate Ia. ●
Mei he "Ko Hotau Fa'ifa'itaki'anga Haohaoā," Liahona, Nōvema 2009, 70–73.

Te ke fakahaa'i fēfē nai ho'o 'ofa ki he ni'ihi kehé? 'Omi ha matala'iakau ki he'etau ngoue 'o e 'ofá! Īmeili ia ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e Malanga he Mo‘ungá

‘O ku ako‘i mai ‘e he folofolá fekau‘aki mo ha lea makehe (pe “malanga”) na‘e fai ‘e Sīsū na‘e ui ko e Malanga he Mo‘ungá. Kumi e ngaahi potufolofola ‘i laló pea fakahoa ia mo e me‘a na‘e ako‘i ‘e Sīsuú. ●

Mātiu 6:6-15

Mātiu 5:44; 7:12

Mātiu 5:14-16

Mātiu 7:7-11

Mātiu 5:2-11

Mālohi ‘o e Lotú

Ko hai ha taha te ke lotua he ‘ahó ni?

Fai ‘e David Dickson

Ngaahi Makasini ‘o e Siasí
Makatu’unga ‘i ha talanoa mo’oni

“Felotua’aki ‘a kimoutolu”
(Sēmisi 5:16).

Na’e ui ‘e he Tangata’eikí ‘a e tokotaha kotoa pē ke nau omi ki he komipiutá. Na’e li ‘e Lusi ‘a e silafe tamapua na’á ne va’inga ‘akí ka ne fakatovave mai. Ko e hā e me’a ‘oku hokó? Kuo taimi nai ke tā ki he Kui Fefiné he ‘initaneti?

Na’e tuhu e Tangata’eikí ki he komipiutá. “Na’á ku fie faka’ali’ali atu ha konga lea mei he konifelenisi lahí.”

Na’e fakahila ‘a Lusi. Na’e ‘ikai ko e Kui Fefiné ia. Ko Palesiteni ‘Aealingi ia! Na’á ne kau ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluakí.

Na’e lomi’i he Tangata’eikí ‘o kamata ‘a e vitioó. Na’e akonaki ‘a Palesiteni ‘Aealingi fekau’aki mo hono pou-pou’i ho’o kau taki ‘i he Siasí. Na’á ne fakamatala’i ‘a e fie ma’u ‘e he kau taki ‘o e Siasí ke tau lotua kinautolú.

Na’e ‘eke ange ‘e he tuonga’ane si’isi’i ‘o Lusi ko Tēvitá, “Ko e ‘uhinga ia ‘oku tau lotua ai e palōfítá, ‘ikai ko ia Tangata’eiki?” Na’e kamo ‘a e Tangata’eikí mo e Fine’eikí fakatou’osi.

Na’e pehē ange ‘e he Tangata’eikí, “Io, ko ia. Ka ‘oku ou fakakaukau foki ki he’etau kau palesitenisí fakakoló. ‘Oku ou tui ‘oku fie ma’u foki ‘e Palesiteni ‘Avalisi mo hono ongo tokoní ‘etau lotú.”

Na’e ‘ofa ‘a Lusi ‘ia Palesiteni ‘Avalisi mo hono ongo

tokoní. Na’a nau angalelei ma’u pē kiate ia.

Na’á ne fie tokoni kiate kinautolu!

Na’e pehē ange ‘e Lusi, “Te u lotua kinautolu. Pea te tau lava foki mo kitautolu ‘o lotua kinautolu ‘i he’etau lotu fakafāmilí!”

Na’e pehē ange ‘e he Fine’eikí, “‘Oku ou tui ko ha fakakaukau lelei ia. Tau fai ia.”

‘I he ngaahi ‘aho ne hoko aí, na’e feinga mālohi ‘a Lusi ke ne manatu’i ke lotua e kau palesitenisí fakakoló ‘i he taimi kotoa pē na’á ne lotu aí.

Na’e fuoloa ‘aki pē ha ngaahi lau sekoni. Ne faingofua pē!

‘I he Sāpate hono hokó, na’e tu’u hake ‘a Palesiteni ‘Avalisi ‘i he houalotu sākalamēnítí he hili ‘a e hivá. Na’e ‘ohovale lahi ‘a Lusi ‘i he me’a na’á ne lea ‘akí.

Na’á ne pehē, “I he’emau hoko ko e kau palesitenisí fakakoló, ‘oku mau fie fakamālō atu ‘i homou lotua kinautolú. Kuo mau ongo’i ha ivi mālohi mo’oni mei he ngaahi lotu ko ia. ‘Oku mau fu’u fie ma’u lahi homou tuí mo e lotú ke fua ‘aki homau fatongiá. Mālō ‘aupito!”

Na’e malimali ‘a Lusi. Na’á ne fakasio hake kia Tēvita. Na’á ne malimali foki mo ia. Ne ‘ikai ke ne tui ki he me’a ne hokó!

"Oku ou ongo'i vāofi ange ki he Tamai Hēvaní mo Sīsū he taimi 'oku ou lotu aí."

Lolina 'Etuata N., ta'u 5, São Paulo, Palasila

Na'á ne fu'u fiefia na'e 'ikai ai ke ne kei lava 'o tangutu ma'u. Na'á ne 'unu'unu atu 'o fusi'i e tapa'i kofu 'o e Fine'eiki.

Na'á ne fanafana ange, "Fine'eiki! Na'á ke fanongo ki he me'a na'e lea 'aki 'e Palesiteni 'Avalisí?!" Na'á ne faka'amu ke hopohopo fiefia. "Na'e 'aonga pē! Na'e 'aonga pē 'etau lotú!"

'I he tuku e lotú, na'e lue fakataha 'a Lusi mo hono fāmilí ki 'api.

Na'e pehē ange he Fine'eiki, "Ko e mo'oni pē 'oku fanongo mai e 'Otuá ki he'etau

lotú. Hono 'ikai fakaofo ke tau sio ki he mālohi hono lotua 'e ha falukunga kakai ha taha kehe?"

Na'e ongo'i loto-māfana mo loto-fiefia 'a Lusi. Na'á ne hopo fiefia mo Tēvita 'i he'ena lue he vē'ehalá kae lue muimui mai 'a e Fine'eiki mo e Tangata'eiki 'i hona tu'á. Na'á ne 'ilo ne ongona 'e he Tamai Hēvaní 'a e ngaahi lotu 'a hono fāmilí. Na'a nau fakahoko mo'oni ha lelei. 'Aki pē 'enau lotú!

Na'e teuteu 'a Lusi he pō ko iá ke ne fai ha lotu. Na'á ne fakakaukau ki he'ene faiako Palaimelí mo e kau taki kehe 'i he Siasí 'a ia te nau fie ma'u ha ngaahi tāpuaki makehe. Mahalo te ne lotua foki mo kinautolu! Na'e kūnima 'a Lusi pea punou hono 'ulú. Na'á ne 'ilo'i pau 'a e me'a ke ne lea 'akí. ●

Lolotonga Ho'o Sio Konifelenisí

Fakafanongo ki he ngaahi lea pe kupu'i lea takitaha ko 'ení
lolotonga e konifelenisi lahi 'i 'Epeleí peá ke valivali leva 'a e konga
kuo faka'ataá 'i ho'o fanongo ki aí.

Ofi Hangē ha Lotú

The le'o si'i ♩. = 48-58

Fakalea mo e fakatu'ungafasi 'e Sally DeFord

1. Tai - mi ko - to - a he 'a - ho mo e pō, Ta - ma - i Hē - va - ni 'i -
 2. Fa - ka - mā - lō mo - nū kuó Ne 'o - mí, Fa - ka - fe - ta - 'i fie - fi -
 3. Tū - 'u - lu - tui fe - ku - mi ki A - í, Fa - ka - lau-lau - lo - to pe -

kai ma - ma - 'o. Uí Ho - no hu - a - fá ke Ne fa - no - ngó.
 a ki A - í. He - 'e - ku tu - e - no - a to - ko - ta - há,
 a o - ngo - 'i. 'O - kú Ne 'o - fa la - hi ki - a - te au.

To Coda ♩

O - fi mai ha - ngē ha lo - tú _____ Ofi ha - ngē ha lo -

1. tú. 2. Lo - tu ki he Ta - mai tai - mi

mo e fei - tu - u ko - to - á. I a - i he - 'e - ku u - í

D.C. al Coda

Ofi ha - ngē ha lo - tú.

Ofi ha - ngē ha lo - tú.

© 2019 'e Sally DeFord. Ma'u e totonu fakalao kotoa pē.

'E lava ke hiki ha tatau 'o e hivá ni ke ngāue 'aki fakatāutaha, faka-Siasi pe 'i 'api.

Kuo pau ke fakakau e fakatokanga ko 'enf 'i he tatau kotoa pē 'oku hikí.

Mālō e Lelei mei ‘Itali!

‘Oku tu’u ‘a ‘Itali ‘i he faka-tonga ‘o ‘Iulopé. I he’ene tu’u he mapé, ‘oku meimeい suo hangē ha putí! ‘Oku laka hake ‘i he kakai ‘e toko 60 miliona ‘oku nau nofo ‘i aí.

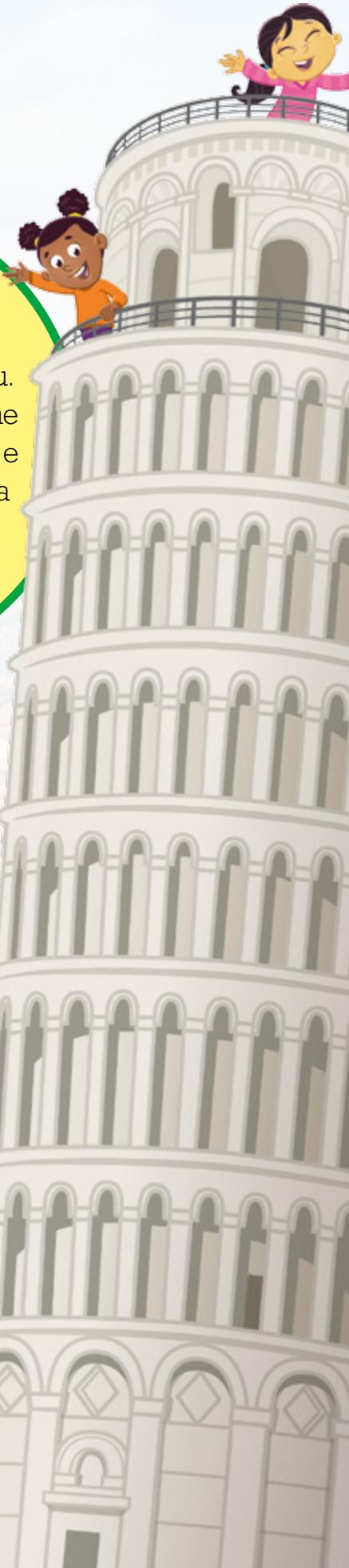
‘Oku ke ‘ilo’i e lea faka-‘Itali ki he “Fānau au ‘a e ‘Otuá”? *Sono un figlio di Dio.* ‘Oku lau he tāahine ko ‘ení ‘a e Tohi ‘a Molomoná ‘i he lea faka-‘Itali.

Ko e tokolahia taha ‘o e kakai ‘Itali ‘oku nau siasi Katolika. Neongo ‘oku kehe ‘enau tuí mei he’etau tuí ka ‘oku nau tui ki he Tamai Hēvaní, Sīsū Kalaisi pea mo e Laumālie Māoni’oni.

Ko Mako au. Pea ko Paolo au. ‘Okú ma fononga takai holo he māmaní ke ako fekau’aki mo e fānau ‘a e ‘Otuá. Kau fakataha mo kimaua ‘i he’ema ‘a’ahi ki ‘Itali!

'Oku tokolahi e ngaahi fāmili i 'Itali 'oku nau manako ke nau luelue 'eve'eva he efiafi, pe *passeggiata*, kumu'a he taimi kai efiafi. 'Oku nau tui vala lelei pea nau luelue fakataha holo he māketi. Mahalo te nau ki'i tu'u o kai gelato—ko e 'aisi kilimi faka-Italí. *Mmmm!*

'Oku fakaava ha temipale i Loma he māhiná ni! Na'e fanonganongo ia i he konifelenisi lahi i 'Okatopa 2008. 'E hoko 'eni ko e toki fuofua temipale ia i 'Itali.

Fakamālō atu i ho'o fononga mo kimaua ki 'Itali. Tau toki sio! *Ciao!*

'Oku tokolahi e kauleka i 'Itali 'oku nau foki ki 'api mei he akó ke nau kai fakataha mo honau fāmili lolotonga e *pausa pranzo*—kai ho'ataá. Mahalo te nau kai pasitā pe laise mo e kakano'i manu mo e vesitapolo.

Fe'i loaki mo e ni'ihi homa kaungāme'a mei 'Itali!

"'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'ui 'a Sisū pe'a 'okú Ne tataki e kau palōfítá. 'Oku matu'aki mahu'inga ke tau 'alu ki he lotú ke tau ako lahi ange kau kia Sisū. Kuó u kamata lau e Tohi 'a Molomoná he 'aho kotoa pē he 'oku ou fie 'ilo lahi ange ki he ongoongolelé!"

**Lolenisou B., ta'u 7,
Pietimoni, 'Itali**

"I he taimi 'oku ou ofi ai ki he temipalé, 'oku ou fakakaukau kia Sisū pea 'oku ou ongo'i fiefia. Faifai ange pea 'ikai ke mau toe faka'uli ha houa 'e 12 ke 'alu ki he temipalé. I he taimi ní, te u lava pē 'o a'u ki he temipalé i ha miniti pē 'e 50! I he taimi te u ta'u 12 aí, te u lava leva 'o 'alu 'o fakahoko 'a e papitaiso he temipalé."

**Olivia G., ta'u 8,
Lasio, 'Itali**

Fai 'e Marissa Widdison

Ngaahi Makasini 'o e Siasí
Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"Fie siofia ha temipale. Te u 'i ai ha 'aho" (Tohi Hiva 'a e Fānaú, 99).

Na'e mo'usioa 'a Sioeli mo Mikele 'i he langa fale ne fai he 'api ne hanga maí. Na'e lahi e 'ū pou ukamea mo e 'otu sima ne na sio ki aí.

Na'e pehē ange 'e Sioeli, "Oku te'eki ke hangē mai ia ha temipalé."

Na'e tali ange 'e Mikele, "Ka 'e 'i ai pē 'aho 'e 'ilonga ai."

Ko e toki fuofua taimi 'eni ke sio ai e ongo tautehiná ki he feitu'u 'e langa ai e Temipale Loma 'Italí. 'I he taimi ko 'ení na'e pau ke 'alu hona fāmilí ki Suisalani ke 'a'ahi ki he temipalé. Ka ko e temipale fo'ou ko 'ení ne miniti 'e 30 pē 'ene mama'o mei honau 'apí!

Na'e siofi 'e Mikele mo Sioeli 'a hono fetuku 'e he 'ū

Vakai ki he **FAKALAKALAKA** 'a e Temipale Loma

loli engeenga lalahí ‘a e ‘ū fokotu‘unga kelekelé.

Na‘e pehē ange ‘e Mikele ‘i he‘ene tuhu ki ha feitu‘u ‘i he konga kimu‘a ‘o e falé, “Mahalo ko e feitu‘u ē ‘e tu‘u ai e taha e ngaahi fo‘i tumu‘akí.”

Na‘e kamo pē ‘a Sioeli. “Sio ki hē! Ko Papa eni ‘oku ha‘u,” ko ‘ene leá ange ia. Na‘e tui ‘e he‘ena tamaí ‘a hono vala ngāue angamahení—vala lotu mo ha tatā fefeka lanu hine-hina. Na‘á ne hoko ko ha ‘enisinia ‘uhila ‘i he temipalé. Na‘á ne manako ke fanongo ki he ngāue ne fai ‘e he‘ena tamaí he ‘aho kotoa pē. Hangē ko ‘ení, ‘i ha ‘aho ‘e taha na‘á ne talanoa ange kuo a‘u mai e fakatātā ‘o Kalaisí. ‘I ha taimi ‘e taha na‘á ne talanoa fekau‘aki mo e fai‘anga papitaisó.

‘I he pō ko iá, na‘e fakapapau‘i ‘e Mikele ke ne lotu ‘o fakamālō ki he Tamai Hēvaní koe‘uhí ko e temipalé. Na‘á ne ongo‘i fiefia he taimi kotoa pē na‘á ne lotu ai fekau‘aki [mo e temipalé].

Ne hili ha ngaahi uike. Na‘e langa ‘aki e holisi ngaofe ‘o e temipalé ha maka mālohi, pea na‘e faka‘au ke mā‘olunga ange ‘a e ongo tumu‘akí. Na‘e langa ha senitā ma‘á e kau ‘a‘ahí he tafa‘akí. Na‘e fa‘a ‘alu ‘a Sioeli mo Mikele ki ai ke fakasiosio he matapā luvá ke na ‘ilo‘i pe ko e hā ha ngaahi liliu.

Pea ‘i ha ‘aho ‘e taha ne ‘i ai ha faka‘ohovale fakafiefia.

“Te mo fie sio nai ki hono fokotu‘u e maka ‘o e ‘āngelo ko Molonaí ‘i he funga temipalé?” Ko e fine‘eikí ange ia. Na‘e fakaafe‘i e ngaahi fāmili kotoa pē ‘o e kau ngāue langá ke nau omi ‘o sio.

Ne ‘ikai fa‘a tui ki ai ‘a Sioeli mo Mikele. Na‘á na fu‘u fiefia ‘aupito!

‘I he pongopongi hono hokó na‘á na tui hona sote hina mo e hēkesi. Na‘á na lue takai he temipalé mo e ngaahi fāmili kehé. Na‘e a‘u ‘o na faitā mo e ‘āngelo koula ko Molonaí. Na‘e lahi ‘aupito ia!

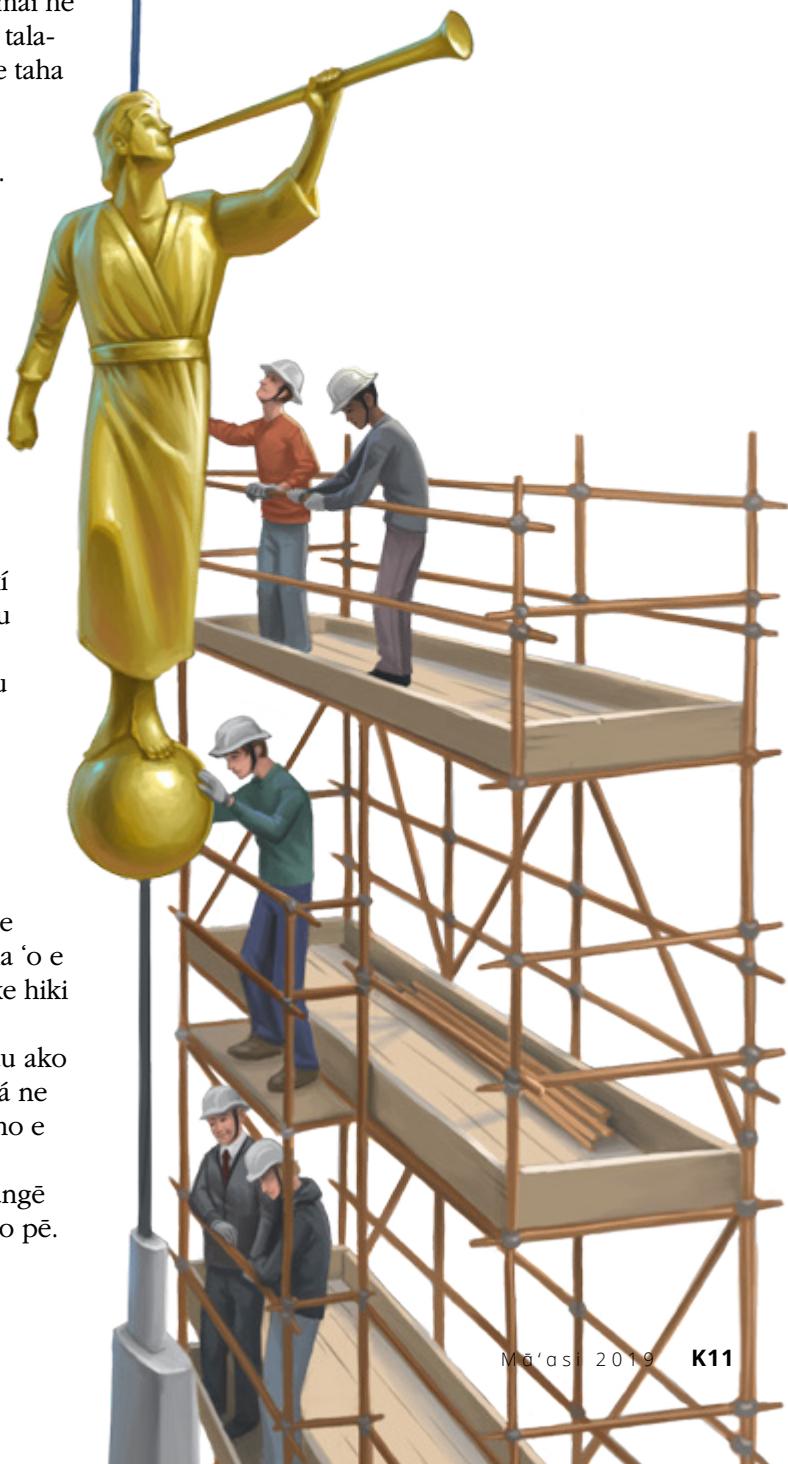
Hili iá na‘e kamata leva ke ‘unuki ‘e he kau ngāue ‘a e maká. Na‘e siofi ‘e Sioeli ‘a hono hiki māmālie ‘e he mīsini hiki ‘a e ‘āngelo ko Molonaí ki ‘olunga ki he taha ‘o e ongo tumu‘akí. Na‘e puna holo ha me‘afaitā he ‘ataá ke hiki vitioo‘i ia. Na‘e mālie ‘aupito!

Na‘e fakakaukau ‘a Sioeli ki he kakai kotoa pē te nau ako kau ki he Siasí ‘i he‘enau ‘a‘ahi mai ki he temipalé. Na‘á ne fakakaukau ki he kakai tokolahī te nau mali ‘i aí pea mo e founga ‘e papitaiso ai e kakai ma‘á e kakai kuo pekiá.

Na‘á ne pehē ange ki hono tokouá, “Ko ‘ene toki hangē mai ‘eni ha temipalé.” Na‘e malimali ‘a Mikele mo kamo pē.

Na‘e fiefia ‘a e ongo tautehiná Na‘á na vēkeveke ke na hū he temipalé he kaha‘ú! Na‘e tupu fakataha pē ‘ena fakamo‘oní mo hono langa ‘o e [temipalé]. ●

‘Oku fakatapui ‘a e Temipale Loma ‘Italí ‘i he uike ‘o e ‘aho 10-12 ‘o Mā‘asi!

Fai 'e Tiffany M. Leary

○ku lahi e ngaahi founga ke tau pehē ai “ofa atu” ki hotau fāmilí mo e kaungāme’á! Va’inga fakakulupu ‘i he fo’i va’inga ko ‘ení. Faka’aoŋga’i ha ngaahi fo’i fakama’u pe makamaka ke faka’ilonga’i ‘aki e tu’u’angá. Lulu’i ha fo’i taisi, ‘unuki e faka’ilongá ki he lahi e mata’ifika he taisí pea fai e ngāue ‘i he ki’i puha ‘okú ke ngata aí. ●

Lahi e Ngaahi Founga ke Lea “Ofa Atu”

KAMATA

Talanoa ki ha taimi,
pe fakahadai atu ai.
Talanoa ki ha taimi,
pe fakahadai atu ai.

Tala ha me’ā e taha
fakchaa’i e ofa.
Tala ha me’ā
kūo ke fai ke
fakchaa’i e ofa.

Lau e Matuke
12:29-31.

Talanoa ki ha taimi,
pe fakahadai atu ai.
Tala ha me’ā e taha
fakchaa’i e ofa.

Tala ha me’ā
ke ke me’ā
te fakai he a’
fakahaa’i e ofa.

Lau e Sione
13:34.

Fā’ofua ki
ha taha.

Lau e Sione
3:16.

Lea’aki e
“Ofa atu.”

Fā’ofua ki ha taha.

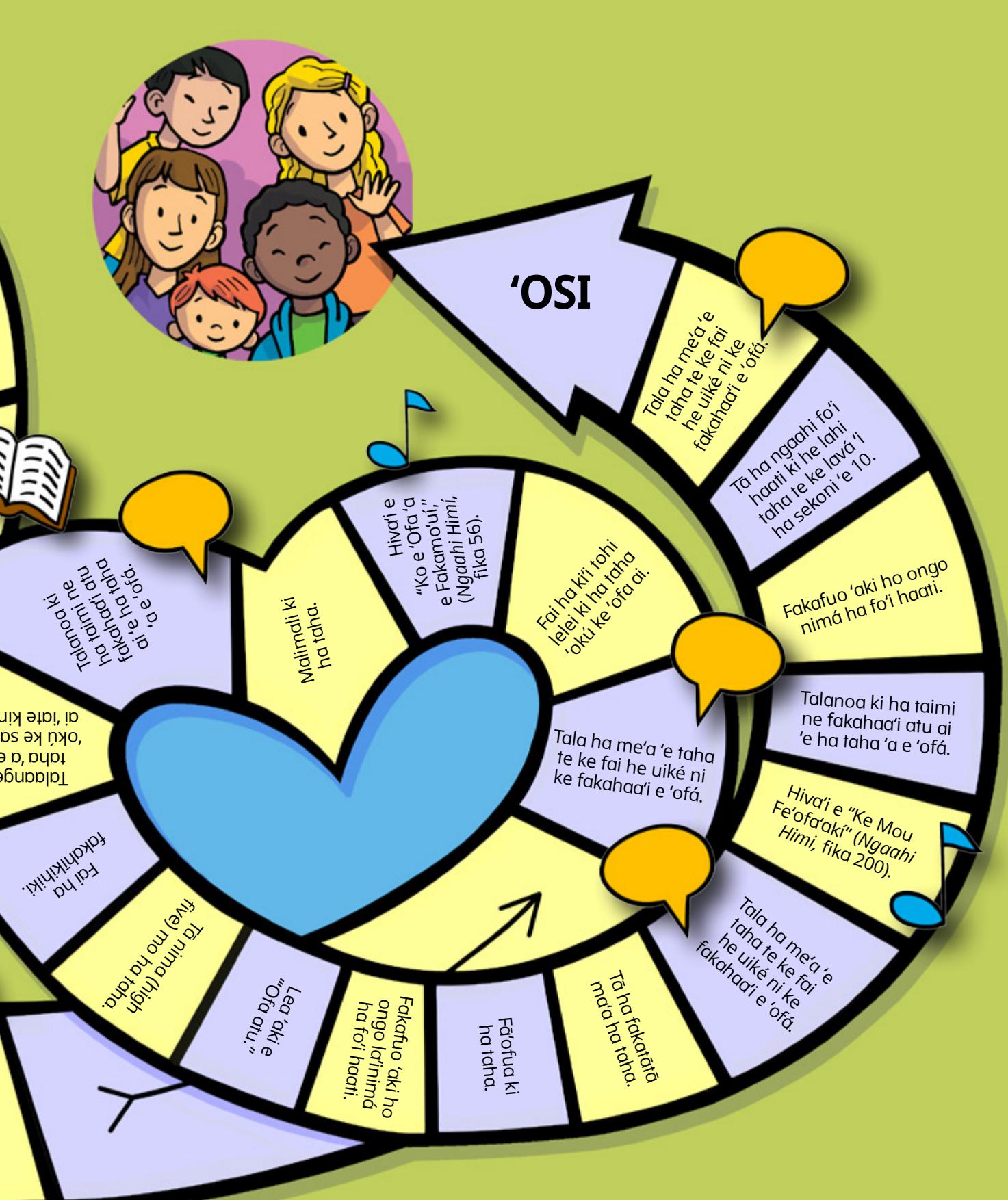
Tala ha me’ā e taha
fakchaa’i e ofa.
Tala ha me’ā e taha
fakchaa’i e ofa.

Talanoa ki ha taimi
ne fakahadai atu ai
dil’ e ha iha
‘a e ‘ofa.

Hivat’i e “Na’ae Ofa Pehē
‘a e ‘Ofa atu” (Ngaahi
Himi, fika 106).

Talanoa ki ha taimi
ne fakahadai atu ai
ha taha ‘a e ‘ofa.

Talanoa ki ha
taimi ne fakahadai
atu ai ‘e ha
taha ‘a e ‘ofa.

Ko e 'A'ahi 'a 'Eletā 'Ukitofa ki Lūsiá

*'Oku fononga e Kau 'Apostoló he funga 'o e
māmaní ke ngāue fakaetauhī ki he kakai mo ako'i
kinautolu fekau'aki mo Sisū Kalaisi.*

Nā'e 'alu 'a 'Eletā Tieta F. 'Ukitofa mo Sisitā Helieta 'Ukitofa ki Lūsia ke tokoni ki he kāingalotu 'o e Siasí 'i aí. Kimu'a peá ne hoko ko ha 'Apostoló, na'e fa'a puna vakapuna 'a 'Eletā 'Ukitofa ki Lūsia 'i he'ene hoko ko ha pailaté. ●

Ko ha fonua lahi 'a Lūsia, pea kuo te'eki ke tu'u ai ha tempipale kimu'a. Na'e fanonganongo 'e Palesteni Nalesoni he tā'u kuo 'osí 'e langa ha tempipale ai. 'Oku vēkeveke 'a e tokotaha kotoa pē!

Na'e 'uluaki 'alu 'a 'Eletā 'Ukitofa ki Mosikou, ko e kolomu'a 'o Lūsiá. Na'e sai'ia e kakai 'i aí he fakataha mo iá mo fanongo ki he'ene akonakí. Na'a ne pehē te tau lava 'o tokoni ki he nī'ihi kehé ke nau 'ilo'i 'a Sisū 'aki 'etau tokoni'i kinautolu.

Lūsia

Seni Pitasipeeki

Mosikou

Na'a ne 'alu leva mei ai ki ha kolo lahi ko Seni Pitasipeeki. I Lūsiá, 'oku ui 'a e kau faifekaú ko e kau "ngāue 'ofa," pea 'oku nau fekumi ki ha kakai ke tokoni'i he 'aho kotoa pē. Te nau lava 'o ako'i e kakai fekau'aki mo e ongoongolele'i 'i he taimi pē 'oku nau 'i loto ai 'i ha fale 'o e Siasí. Na'e kai efiafi fakataha 'a 'Eletā 'Ukitofa mo e nī'ihi 'o e kau ngāue 'ofa ne nau faka'osi'osi 'enau ngāue fakafaifekaú ka nau foki ki 'apí.

Neongo 'oku te'eki ke tau 'ilo'i e feitu'u pe taimi 'e langa ai e tempipale fo'oú, ka na'e poupou'i 'e 'Eletā 'Ukitofa'a e kakai kotoa pē 'i Lüsiá ke nau mateuteu ki he taimi 'e tu'u ai ha tempipalé.

KO E MATEUTEU KI HE TEMIPALÉ

Ko e hā ha ngaahi founiga te ke lava ai 'o mateuteu ke 'alu ki he temipalé ha 'aho?

Fokotu'u ha fakatātā 'o e tempipalé 'i ho'o loki mohé.

Fekumi ki ha taha 'i ho'o fu'u 'akau fakafāmilí 'oku te'eki ke papitaiso.

Talanoa mo ha taha kau ki he temipalé, ko ha taha kuo 'osi hū ki loto.

Fe'iloaki mo Toketā Meti

Fai 'e Jordan Monson Wright

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

Na'e lea 'a e palōfita ko Palesiteni Pilikihami 'Iongí 'i he 1873 'i ha konifelenisi lahi. Na'a ne pehē, "Kuo hokosia e taimi ke ako ai e kakai fefiné ke nau hoko ko e kau toketā 'i he ngaahi tele'a ko 'eni 'o e mo'ungá."

Na'e vekeveke 'a e finemui ta'u hongofulu mā ono ko Mā'ata (Meti) Hiukí 'i he taimi na'a ne fanongo ai ki he pōpoaki 'a e palōfítá. Na'a ne 'ilo'i na'e faifai pea tali 'e ha ngaahi ako'anga fakafaito'o 'e ni'ihi ke hoko 'a e kakai fefiné ko ha kau toketā. Na'a ne faka'amu ma'u pē ke ne hoko ko ha toketā.

Kae kimu'a pea 'alu 'a Meti ki he ako'anga fakafaito'o, kuo pau ke ne fakahaofi ha pa'anga lahi. Pea ma'u ha mata'itohi fakaako. E pau ke fakamoleki ha taimi lahi ki ai. Pea ko ha ngāue faingata'a ia. Na'a ne 'osi 'ilo'i pē 'e ia.

Ka na'e fakakaukau 'a Meti ki hono tehina ko Ané, 'a ia na'a ne mate he fononga salioite ki 'Iutaá. Na'e 'ikai ha toketā ke tokoni 'i he taimi na'a ne puke aí. Hili pē ko iá, ne mālōlō leva mo e tamai 'a Metí. Na'e 'ilo'i 'e Meti ha kakai tokolahí 'i Sôleiki Siti ne nau puke pe lavea. Kapau 'e hoko 'a Meti ko ha toketā, te ne lava 'o tokoni'i kinautolu.

Na'e fakakaukau 'a Meti ke ne ma'u 'a e tuí. Na'e pehē 'e he palōfítá 'oku totonu ke ako 'a e kakai fefiné ke nau hoko ko ha kau toketā, pea na'a ne faka'amu ke ne kau ai! 'E tokoni'i ia 'e he 'Otuá ke ne 'ilo ha founiga ke ne 'alu ai ki he ako'anga fakafaito'o.

Na'e ngāue mālohi 'a Meti ke fakahaofi ha pa'anga. Na'e ma'u 'ene ngāue ko ha tokotaha fa'u taipe ki ha nusipepa. Na'e pau ke ne fokotu'utu'u fakalelei 'a e mata'itohi 'i he fo'i lea kotoa pē 'i hono hokohoko totonú koe'uhí kae lava ke paaki e nusipepá. Hili e ngāue, na'e 'alu 'a Meti ki he ngaahi kalasi he 'univēsití ke ne mateuteu ki he ako fakafaito'o.

Na'e lue 'a Meti 'i ha maile 'e ono (10km) mei hono 'apí ki he ngāuē pea ki he akó he 'aho kotoa pē! Na'á ne tui ha puti fakatangata he na'e 'ikai ke fefeka fe'unga hono sū angamahení ke ne fāifononga he pelepelá. Na'á ne faka'amu ke ne heka he saliote toho 'e he 'así kae 'ikai ke ne luelue, ka na'á ne fakahaoifi 'ene sēniti kotoa pē ki he'ene akó.

Na'e loto-hoha'a 'a Meti na'a faifaí 'oku 'ikai fe'unga 'ene pa'angá. Na'á ne 'ilo'i 'e tokoni'i ia he'ene fa'eé mo e mali ua 'ene fa'eé, ka na'e 'i ai mo ha'ana fānau kehe ke tauhi. Ko e hā mo ha toe me'a te ne fai?

Na'e fakakaukau 'a Meti ke fai ha feinga pa'anga pea kole ki hono ngaahi kaungā-me'a mo e kāngalotu 'i he uōtī ke nau foaki ha pa'anga pē te nau fie foaki. Na'a nau fiefia ke tokoni. Ko Meti 'a e fefine hono tolu ke muimui 'i he fakaafe 'a Palesiteni 'Tongí, pea na'a nau faka'amu ke ne hoko ko ha toke-tā lavame'a.

Hili e ngaahi feinga pa'angá, na'e ma'u 'e Meti ha pa'anga fe'unga ke ne ako 'i he ako'anga fakafaito'o! Na'á ne fononga ki ha 'univēsiti 'i ha fonua 'e taha 'o ne ako mālohi ai.

Hili ha ta'u 'e ua mei ai, na'e laukau 'a Meti ke ne laka 'i he funga siteisí ke ma'u hono tipilomá. Na'e faifai peá ne hoko ko ha toketā! Kuo te'eki ke ne ongo'i fiefia pehē.

Na'e sio 'a Meti ki he fiefia 'a e matangá. Na'e 'ikai lava ke 'i ai ha taha hono fāmilí pe kaungāme'a, ka na'á ne 'ilo'i ne nau laukau 'aki ia. 'E vave pē taimi ke ne foki ai ki 'api 'o tokanga'i mo ako'i kiate kinautolu 'a e me'a na'á ne akó.

'I he foki 'a Meti ki 'Iutaá, na'á ne ngāue 'i he fale-mahaki Fine'ofa 'i Sōleki Sití. Na'á ne manako ke nofo ofi ki he 'Otu Mo'unga Maká! Pea na'á ne manako 'i he'ene hoko ko ha toketaá. Na'á ne tokoni ke fakamo'ui e ngaahi mahakí, faito'o e kafó pea na'á ne faiako foki 'i ha ngaahi kalasi faifā'ele.

Ko ha ngāue faingata'a ia ke hoko ko ha toketaá. Ka na'e 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'iate ia mo Ne tokoni'i ia. 'I he toenga e mo'ui 'a Meti na'á ne faka'aonga'i ia ki hono tokoni'i e ni'ihi kehé. ●

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'u 'i Misiken, USA.

Na'e hoko 'a Mā'ata "Meti" Hiuki Kēnoni (1857–1932) ko ha paionia, toketā mo ha tokotaha fakapolitikale. Ko e fuofua fefine ia 'i he 'lunaiteti Siteití ne fili ke ne hoko ko ha fakafofonga faka-vahefonua. Na'á ne ngāue mālohi ke fakalelei'i e mo'ui 'a e ni'ihi kehé.

Fai 'e 'Eletā
Massimo De Feo
'O e Kau Fitungofulú

Ko Ha Lēsoni mei He'eku Ongomātu'á

Ne u tupu hake 'i ha ki'i kolo 'i he fakatonga 'o 'Italí. Ne 'ikai kau hoku fāmilí ki he Siasí. I ha 'aho 'e taha 'i hoku ta'u hivá, na'e tukituki mai ha ongo faifekau 'i homau matapaá.

Na'e 'ikai fie fanongo 'eku ongomātu'á ki he pōpoaki 'a e ongo faifekau, ka na'a ku fie fanongo au. Kae pehē foki ki hoku tokoua ko 'Alipaté. Na'e tuku pē he'ema

ongomātu'á ke ma toutou fakataha pē mo e ongo faifekau. Na'e papitaiso mo hilifakinima kimaua kimui. Na'a ku ta'u 10 kae ta'u 11 'a 'Alipate.

I hoku ta'u 18, ne u kole ki he'eku tamaí ke tokoni mai ki hono totongi 'eku ngāue faka-faifekau. Na'a ne 'uluaki talamai, "He 'ikai. Ko e fu'u pa'anga lahi ia." Ka 'i he hili ha ngaahi 'aho mei ai, na'a ne 'eke mai, "Okú ke fie 'alu mo'oni 'o ngāue fakafaifekau?" Pea ne u talaange, "Io. 'Aki hoku lotó kotoa." Na'e talamai he'eku tamaí te ne tokoni'i au.

Na'e 'ikai mahino kiate au 'a e 'uhinga 'e fie totongi ai he'eku tamaí ha pa'anga lahi pehē ma'akú. Na'e toki mahino kiate au 'a hono 'uhingá he na'a ne 'ofa 'iate au. Na'e tupu ai 'eku fakakaukau ki he feilaulau 'a Sisū Kalaisi ma'atautolú. Na'a Ne totongi e mahu'inga mamafa tahá he na'a Ne 'ofa 'iate kitautolu.

I he'eku foki mai mei he ngāue fakafaifekau, na'e puke lahi 'eku fa'eé he kanisaá. I ha 'aho 'e taha na'a ne kole mai ke u ako'i ange 'a e lotú. Na'a ne faka'amu ke ne lotu ma'aku. Neongo 'ene mamahí, ka na'a ne fakakaukau ki he ni'ihi kehé. Na'a ne fakamanatu foki kiate au 'a Sisū. 'I he taimi na'a Ne fakalelei ai ma'atautolú, na'a Ne mamahi lahi. Ka na'a Ne lotu *ma'atautolu*.

Neongo na'e 'ikai teitei kau 'eku ongomātu'á ki he Siasí 'i he mo'ui ko 'ení, ka na'a na hoko ko ha ongo fa'ifa'itaki'anga lelei kiate au. 'Oku ou hounga'ia 'i he ngaahi lēsoni kuó u ako meiate kinauá. 'E lava ke tau ako ha ngaahi me'a lahi mei he'etau mātu'á, kau faiakó mo e kau takí kapau te tau ongongofua ke tali e me'a 'oku nau ako'i kiate kitautolú. ●

Fakahā pea Tala

Ne mau fakafiefia'i a hono fakamanatua e 'aho 'o e Palaimelí 'aki 'emau fai ha faka'ali'ali talēniti 'i he tokoni 'a e fāmilí mo e kau fai-fekaú. Na'e fakatāta'a'i 'e he fāmili takitaha ha talanoa mei he Tohi 'a Molomoná.

'Ekitivitī 'a e Palaimelí, Siteiki Kali Kolomupia Kolimá

Na'e makehe 'aupito 'eku papitaiso kiate au. Na'a ku lotua mo 'eku fine'eikí ke fakangofua au he'eku tangata'eikí ke u papitaiso. Ne tali 'e he Tamai Hēvaní 'eku lotú, pea na'e fakangofua au he'eku tangata'eikí. Na'e papitaiso au pea na'a ku fie-fia ke u kau ki he Siasi mo'oni pē 'e taha 'i he funga 'o e māmaní, 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. 'Oku tupulaki 'eku fakamo'oni he 'aho kotoa pē 'i he'eku ako lahi ange kau ki he'eku Tamai Hēvaní.

'Eimi V., ta'u 9, 'Ela Olo, 'Ekatoa

Na'e kē hoku tokouá mo hoku tuofefine si'iisi'i. Na'a ku fakamanatu ange kiate kinaua na'e ako'i mai 'e Sisū ke 'oua te tau kē. Na'a ku ongo'i fiefia 'i he'eku hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga leleí.

Tekuana K., ta'u 10, Lusaka, Samipia

Na'a mau ako ki he teunga tau 'a e 'Otuá, ko e Ngaahi Tefito 'o e Tuí, kau taki 'o e Siasi, 'ū tohi 'i he Tohi 'a Molomoná pea mo e misi 'a Lihai.

'Ekitivitī 'a e Palaimelí, Vahefonua Sanitiako Sipeiní

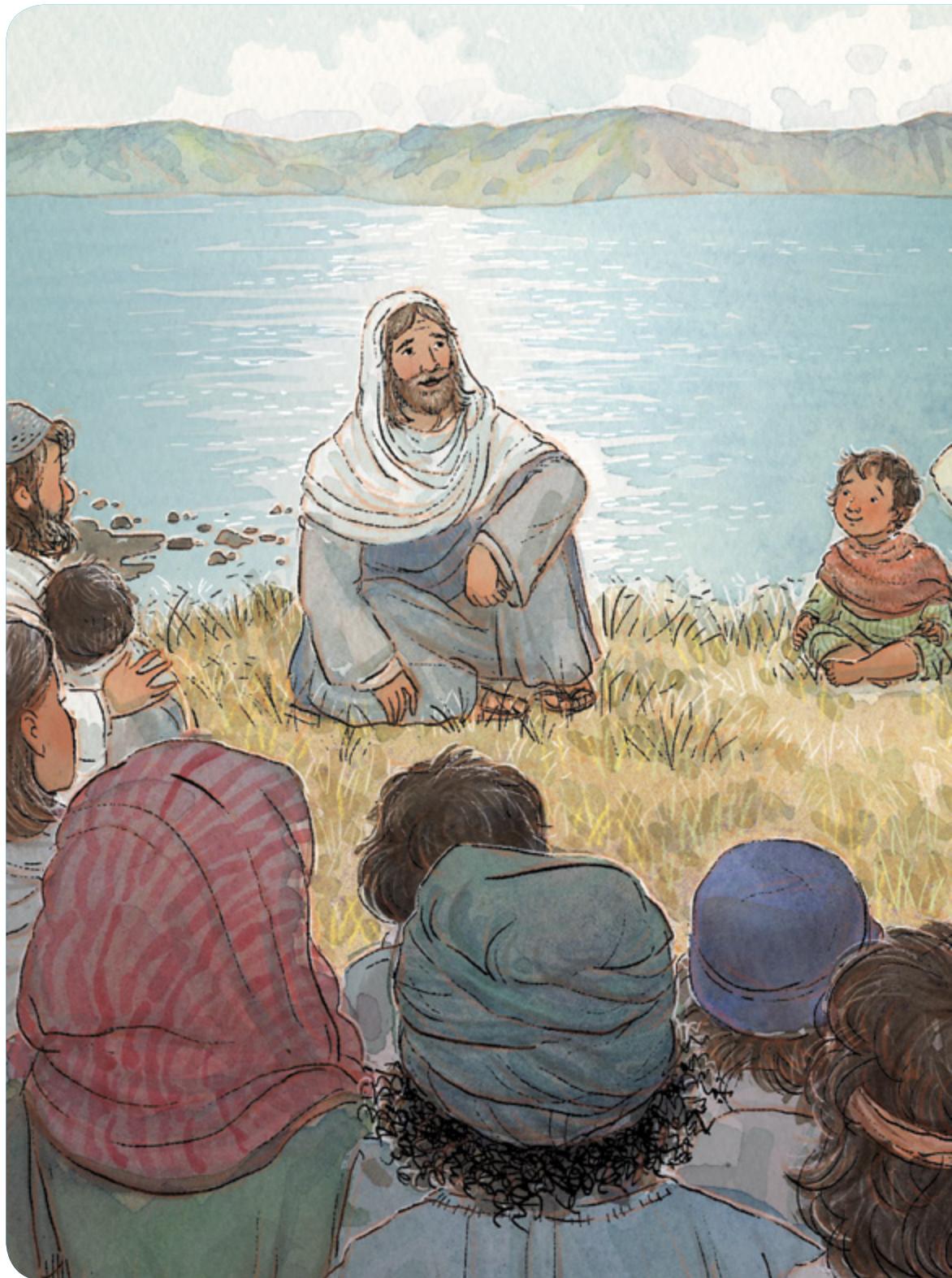
Na‘e Akonaki ‘a Sīsū fekau‘aki mo e Lotú

Na‘e akonaki
‘a Sīsū ‘i ha
mo‘unga ofi
ki tahi. Na‘á

Ne akonaki
fekau‘aki mo e
anga‘ofá. Na‘á

Ne akonaki
fekau‘aki mo e
hoko ko ha
fa‘ifa‘itaki‘anga
leleí. Na‘á

Ne akonaki
foki fekau‘aki
mo e lotú.

Na'e ako'i 'e Sīsū
'oku totonu ke
tau talanoa ki he
Tamai Hēvaní 'i
he lotú.

Te tau lava 'o
fakamālō ki he
'Otuá koe'uhí ko
e me'a 'oku tau
ma'ú. Te tau lava
'o kole kiate Ia e
me'a 'oku tau
fie ma'ú.

Te tau lava 'o lotu
ke fakamolemole'i
e ni'ihi kehé. Te
tau lava 'o kole
ki he 'Otuá ke Ne
fakamolemole'i
kitautolu. Te tau
lava 'o lotu ke tau
fai e ngaahi fili
'oku leleí.

Te u lava 'o hangē ko Sīsuú. Te u lava 'o lotu ki he Tamai
Hēvaní he 'aho kotoa pē. ●

Te ke lava 'o lau e ngaahi akonaki ko 'eni 'a Sīsuú 'i he Mātiu 6:5–13.

Te u Lava 'o Lotu

Si'i Ngaahi Mātu'a

Ko e laukongá ko ha taukei mahu'inga ia 'e lava ke ne 'omi ha ngaahi faingamālie lahi. Ko ha ngaahi fakakaukau 'eni ki hono faka'aonga'i 'o e *Kaume'ā* ke tokoni ki he ni'ihi kehé ke nau poto he laukongá.

- Faka'aonga'i e 'ū fakatātaá. Kole ki ho'o tamá ke ne fakamatala'i e me'a 'okú ne sio ki aí pea fekumi ki he konga ko ia 'o e talanoá lolotonga 'enau laú pe fanongó.
- Lau le'olahi e ngaahi talanoá pea fekau e fānaú ke nau tuhu ki he me'a te ke laú pea nau muimui ki ai.
- 'I he taimi te nau sio ai ki ha fo'i lea fo'ou, fakamatala'i hono 'uhingá pea tuku ke nau hiki ia ke nau toki akoako 'amui.
- 'Eke ha ngaahi fehu'i fekau'aki mo e talanoá ke tokoni ke mahino kiate kinautolu. "Ko e hā e ongo 'a Lusi he taimi nī?" "Ko e hā na'e ako'i 'e Sisū fekau'aki mo e lotú?" "Okú ke pehē ko e hā e me'a 'e hokó?"
- Ka hili pē ha'o lau ha fo'i talanoa, ale'a'i ia. Kole ki ho'o tamá ke ne talaatu e me'a na'e hokó. Ko e hā ne nau akó? Ko e hā na'e sai'ia a?

Te mau fiefia ke fanongo ki ho'omou ngaahi fakakaukau fekau'aki mo hono faka'aonga'i e ngaahi talanoa ko ení ke ako'i e ni'ihi kehé!

New Friend section

50 E. North Temple St., room 2393

Salt Lake City, UT 84150 USA

liahona@ldschurch.org

'I he 'ofa lahi atu,
Ko e *Kaume'ā*

FAKAHOKOHOKÓ

- K2** Mei he Kau Palesitenisī 'Uluaki: Ke Hangē ko Sisū
- K3** Ko e Malanga he Mo'ungá
- K4** Mālohi 'o e Lotú
- K6** Va'ingá: Lolotonga Ho'o Sio Konifelenisí
- K7** Hivá: Ofi Hangē ha Lotú
- K8** Mālō e Lelei mei 'Itali!
- K10** Vakai ki he fakalakalaka 'o e Temipale Lomá
- K12** Lahi e Ngaahi Founga ke Lea "Ofa Atu"
- K14** Kau 'Aposetolo 'i he Funga Māmaní: Ko e 'A'ahi 'a 'Eletā 'Ukitofa ki Lūsiá
- K16** Ngaahi Sīpinga Loto-To'a: Fe'ilooki mo Toketā Meti
- K18** Ko Ha Lēsoni mei He'eku Ongomātu'a
- K19** Fakahā pea Tala
- K20** Ko e Muimui kia Sisú: Na'e Akonaki 'a Sisū fekau'aki mo e Lotú
- K23** Peesi Valivalí: Te u Lava 'o Lotu

Kumi e Liahona 'oku fufuu'i 'i lotó!

'I HE TAKAFI 'O E KAUME'Ā

Ngaahi tā fakatātā 'a Natalie Hoopes.